

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова**

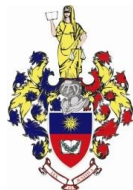

**Актуальні проблеми
здійснення та захисту прав
та інтересів дітей у приватних
правовідносинах в умовах
воєнного стану**

Збірник тез

Хмельницький
2024

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова**

**Актуальні проблеми здійснення та захисту
прав та інтересів дітей у приватних
правовідносинах в умовах воєнного стану**

Збірник наукових праць

Хмельницький
2024

УДК 347.61/.64

А 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
(протокол № 14 від 22.04.2024 року)*

Редакційна колегія:

Гринько Світлана Дмитрівна, докторка юридичних наук, професорка, Заслужена юристка України, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (голова),

Грицишина Лариса Валеріївна, докторка філософії з права, заступниця декана-керівниця навчального відділу юридичного факультету, доцентка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

ISBN 978-617-7572-77-9

А 43 **Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану:** зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Гринько. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. 127 с.

У збірнику містяться наукові праці, які були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану» (11 квітня 2024 року), проведеної у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

Видання розраховане на суб'єктів нормотворчої діяльності та правозастосування, правознавців, широке коло осіб, які цікавляться процесами вдосконалення законодавства України про захист прав дітей у сучасних умовах воєнного стану.

УДК 347.61/.64

© Колектив авторів, 2024
© Хмельницький університет
управління та права
імені Леоніда Юзькова, 2024

ISBN 978-617-7572-77-9

ВСТУПНЕ СЛОВО

11 квітня 2024 року року у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова відбулась Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану». Участь у науковому заході взяли науковці та практики з усієї України.

Метою проведення конференції було висвітлення актуальних питань правового статусу дитини як учасника приватних правовідносин, теоретичних та практичних проблем здійснення майнових та немайнових прав дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану. Було приділено увагу проблемі зловживання правом при здійсненні прав дітей у приватних правовідносинах, а також особливостям захисту майнових та немайнових прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану. У підсумку було здійснено акцент на міжнародно-правових аспектах здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах війни.

За результатами конференції підготовлено збірник наукових праць, до якого увійшли матеріали оприлюднених доповідей з проблем здійснення та захисту прав та інтересів дітей у приватних правовідносинах в умовах воєнного стану. Дана тема є напроцуд актуальною, оскільки діти були завжди однією з найбільш незахищених категорій осіб у суспільстві, а особливо – у часи війни.

*З повагою,
Організаційний комітет
Міжнародної науково-практичної конференції
«Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у
приватних правовідносинах в умовах воєнного стану».*

АМЕЛІНА Анна Сергіївна
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету*

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ

Кожен член суспільства має права. Оскільки дитина є повноцінним членом суспільства, вона також має свої права, деякі особливості реалізації яких обумовлені виключно тим фактом, що її фізична та розумова незрілість потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист. В залежності від віку дитини, законодавством передбачено різний обсяг та механізми реалізації її прав. Повноцінний та дієвий захист прав дитини є обов'язком держави [1].

Основним міжнародним документом, який регулює відповідне питання є Конвенція про права дитини від 20.11.89. В українському законодавстві основними правовими документами з цього питання є – Конституція України [2], Сімейний кодекс України (далі – СК України) [3], Закон України «Про охорону дитинства» [4], Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [5].

Дослідженнями проблеми захисту прав дітей займалися такі науковці, як: О.М. Бандурка, Є.О. Безсмертний, Ю.П. Битяк, А.Б. Блага, О.В. Бойко, А.С. Васильєв, Т.І. Возна, І.П. Голосніченко, Г.В. Джагулов, Ф.К. Думко, Т.Г. Зайцева, Г.Є. Запорожцева, Я.М. Квітка, О.М. Клюєв, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Негодченко, І.О. Панов, Г.О. Пономаренко, Х.П. Ярмакі та інші науковці.

У національному законодавстві, а саме в ЦК України та СК України вживаються поняття «дитина», «малолітні діти», «неповнолітні діти». За ст. 6 Сімейного кодексу України діти поділяються на малолітніх (до 14 років) і неповнолітніх (від 14 до 18 років) [6], отже правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тобто до 18 років. В Цивільному кодексі України обсяг цивільної дієздатності фізичної особи визначено залежно від віку і стану здоров'я. За віком, зокрема, вона є: часткова, якою наділена особа, яка не досягла 14 років (малолітня особа) (ст. 31); неповна, якою наділена особа у віці від 14 до

18 років (неповнолітня особа) (ст. 32); повна, якою наділена фізична особа, яка досягла 18 років (повнолітня особа) (ст. 34). Згідно Закону України «Про охорону дитинства» дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні (ст. 1) [4]. Отже, за загальним правилом, дитиною є особа до досягнення нею повноліття.

Законом України «Про охорону дитинства» передбачено право на захист від усіх форм насильства. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини [6].

Згідно із СК України до шляхів захисту прав дитини відносяться самозахист дитини; захист з боку батьків; звернення до органів опіки та піклування; звернення до суду; звернення до органів державної влади або місцевого самоврядування; звернення до громадських організацій [3]. У певних випадках виникає потреба захищати дітей від власних батьків.

Варто відзначити, що правова категорія «майнові права» дитини є досить складною і неоднозначною. Сімейний кодекс України використовує термін «майнові права», визначаючи права батьків малолітньої дитини в управлінні її майном (ч. 2 ст. 177 СК України), правові наслідки усиновлення (ч. 1 ст. 232 СК України) тощо.

Майновим правам дитини на законодавчому рівні все ж відведено окреме місце. У СК України підкреслено, що батьки і діти, зокрема ті, які проживають спільно, можуть бути самостійними власниками майна. Сімейний кодекс України, у свою чергу, деталізує, що відноситься до власності виключно дитини, а також що належить батькам і дитині на праві спільної сумісної власності. Так, майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне спорядження), є власністю дитини. Що ж стосується майна, придбаного батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, то воно належить їм на праві спільної сумісної власності.

При цьому правом власності є не тільки володіння, а й користування, а також розпорядження майном. Згідно з нормами сімейного законодавства до досягнення дитиною повноліття управління майном здійснюють його батьки. Зокрема, передбачено, що батьки управляють майном, що належить малолітній дитині (яка не досягла 14 років), без спеціальних на те повноважень. До досягнення чотирнадцяти років дитина може здійснювати тільки дрібні побутові угоди, в рамках яких і реалізуються її права користування і розпорядження майном. У разі, якщо йдеться про дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, неповнолітній може самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися таким внеском. Усі інші види угод дитина може здійснювати тільки на підставі згоди батьків (усиновлювачів) або опікунів. Подібні обмеження, встановлені законодавством, виправдані в силу вікової критерії. Передбачається, що встановлені законом обмеження щодо володіння, розпорядження та користування майном дітьми заповнюються можливістю батьків здійснювати дані дії в інтересах дітей. Водночас обмеження у сфері розпорядження майном неповнолітніх поширюється рівною мірою і на батьків. Подібне правове регулювання дозволяє забезпечити баланс прав і законних інтересів дітей та батьків у разі виникнення зловживань із боку останніх[7, с. 203].

Відповідно до статті 154 СК України на батьків покладається обов'язок із захисту майнових прав їхній дітей.

- Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина.
- Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.
- Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

Як відомо, до переліку установ, які здійснюють захист майнових прав дітей відносять:

1. органи опіки та піклування в особі районних державних адміністрацій;

2. служби з питань захисту прав дітей, що створюються при органах державної влади та органах місцевого самоврядування;

3. комунальні та державні спеціалізовані установи, діяльність яких прямо або опосередковано спрямована на захист прав дітей (наприклад: Центр сім'ї, дітей та молоді; Центри з надання безоплатної правової допомоги та ін.);

4. органи поліції;

5. суди;

6. громадські організації.

Крім того, СК України передбачає, що у випадках порушення прав дитини її родичі, один із батьків, сама дитина можуть звернутися до органів опіки й піклування або до суду. Батьки або один з батьків, що порушують права дитини, можуть бути позбавлені батьківських прав. Справами дітей опікуються Служба у справах неповнолітніх, державні соціальні служби при місцевих державних адміністраціях, громадські організації, які опікуються проблемами захисту прав дітей [8].

На сьогоднішній день, національним та міжнародним законодавством передбачено механізми захисту прав дітей під час воєнних дій, однак якщо одна зі сторін не виконує зобов'язання, то реалізувати їх складно. Однак українська влада та народ України, міжнародна світова спільнота «запустили» цей механізм, зокрема, щодо відновлення та захисту прав дітей. Українські громадяни добре ознайомлені з програмами допомоги, можливостями роботи та проживання за кордоном. Влада зарубіжних країн надає тимчасові притулки або заохочує до цього своїх громадян, їхні уряди забезпечують українців медичною допомогою, організують шкільні та позашкільні заняття для дітей [9, с. 66].

Отже, на сьогоднішній день, важливим напрямом діяльності нашої держави у сфері захисту прав дитини є покращення чинного законодавства, ратифікація конвенцій, у тому числі імплементація норм міжнародного права. Як наслідок, Україна є учасницею цілого ряду міжнародних документів у сфері забезпечення прав дитини. Однак в умовах воєнного стану, який запроваджено на території усієї країни, реалізувати виконання покладених на державу функцій щодо забезпечення захисту прав дитини вкрай важко [9].

Список використаних джерел:

1. Права дитини в Україні. URL: <https://stepmrvk.net.ua/prava-ditini-v-ukra%D1%97n%D1%96.html> (дата звернення: 30.03.2024 р.).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. URL: *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 30.03.2024 р.).

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 30.03.2024 р.).

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/card2#Card> (дата звернення: 30.03.2024 р.).

6. Захист прав дитини в Україні <https://legalaid.gov.ua/novyny/zahyst-prav-dytyny-v-ukrayini> (дата звернення: 30.03.2024 р.).

7. Турчин Н.В. Захист майнових прав дитини в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. №1. 2020. С. 202-204.

8. Захист прав дітей. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8(дата звернення: 30.03.2024 р.).

9. Джуган В.О. проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsey.org.ua/8_2022/12.pdf (дата звернення: 30.3.2024).

АНІКІНА Галина Володимирівна
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАЧАТТЯ ДИТИНИ ПІСЛЯ СМЕРТІ БАТЬКА

У зв'язку з стрімким розвитком технологій постає чимало питань стосовно правового регулювання окремих суспільних відносин. Особлива активність технологій прослідковується у репродуктивній сфері. Досягнення у галузі медицини і біології примусили людину по-новому оцінити процес власного відтворення.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави спричинило зменшення чоловічого населення репродуктивного віку та погіршення демографічної ситуації в нашій

державі. У зв'язку з зазначеним, важливим є з'ясування питання можливості зачаття дитини з використанням генетичного матеріалу чоловіка після його смерті.

Застосування допоміжних репродуктивних технологій надає сьогодні можливість не лише народження дитини, але й її зачаття після смерті біологічного батька [1]. Зачаття та народження дітей після смерті одного чи обох батьків отримало назву постмортальної репродукції (від лат. *post mortem* — після смерті) [2, с. 146]. Дітей, зачатих після смерті спадкодавця з його генетичного матеріалу за допомогою допоміжних репродуктивних матеріалів в літературі пропонується іменувати «постмортальними дітьми» [3, с. 48].

Перший випадок посмертного відібрання репродуктивного матеріалу та народження дитини після смерті батька відомий ще в 1980 році. Незважаючи на це, належного правового врегулювання зазначеної процедури та її подальших наслідків немає в жодній державі світ [4; 5, с. 482]. У таких країнах як Австралія, Канада, Словенія, Угорщина, Швеція посмертна репродукція заборонена взагалі [6, с. 173].

Одним з найважливіших питань що виникають у процесі здійснення посмертної репродукції є питання щодо волевиявлення особи-донора [7, с. 222]. Думки вчених про висловлення волевиявлення особи щодо використання її генетичного матеріалу донора розділились. Одні науковці стверджують, що якщо особа здала свій генетичний матеріал на зберігання, то це слід вважати достатнім фактом на підтвердження її бажання стати батьком. На думку інших фахівців, здаючи свій генетичний матеріал на зберігання, особа має намір реалізувати право на батьківство чи материнство при житті, виховувати власну дитину, а не бажала народження дитини у випадку смерті.

Вирішення питання щодо долі генетичного матеріалу померлої особи, залишеного нею за життя є особливо важливим сьогодні в умовах війни в Україні. 22 листопада 2023 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін та доповнень до деяких законів України з метою забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство (материнство)» [8]. Згідно із Законом, захисники отримали право на: 1) безоплатне здійснення забору репродуктивних матеріалів; 2) кріоконсервацію та зберігання репродуктивних клітин.

Основною метою є забезпечення права на батьківство військовослужбовців у разі втрати репродуктивної функції під час захисту нашої держави. 7-го лютого 2024 року закон доповнено підпунктом 3 пункту 2 розділу II положенням, яке врегулює питання долі залишеного генетичного матеріалу захисників у випадку їх загибелі. Відповідно до якого у разі смерті, або оголошення судом особи

померлою, її репродуктивні клітини безкоштовно зберігаються спеціалізованими закладами впродовж трьох років з моменту смерті такої особи, або оголошення судом її померлою. Після спливу цього строку, зберігання таких клітин може бути продовжене, але за плату. Законом не визначено обов'язковість висловлення волевиявлення особою, яка передає свій генетичний матеріал на зберігання, не зазначено і коло осіб, яким надається можливість приймати рішення щодо використання такого генетичного матеріалу чи його знищення.

На нашу думку, лише факт залишення генетичного матеріалу на зберігання не є достатнім аргументом підтвердження бажання посмертного батьківства. Вважаємо за необхідне покласти обов'язок на заклад, який приймає і здійснює зберігання (кріоконсервацію) генетичного матеріалу обов'язок - запитувати в осіб, які передають зазначений матеріал на зберігання, їх волевиявлення щодо долі зданого генетичного матеріалу на випадок смерті. Це дозволить уникнути проблемних ситуацій зловживань та спорів між родичами померлого, щодо розпорядження його генетичним матеріалом і дозволить виконати волевиявлення померлого, висловлене ним за життя. Якщо така згода відсутня, у випадку смерті особи її генетичний матеріал повинен бути знищеним.

Список використаних джерел:

1. Bahm M.S., Karkazis K., Magnus D. A content analysis of posthumous sperm procurement protocols with considerations for developing an institutional policy. *Fertility and sterility*. 2013. № 100. 10.1016. URL: www.researchgate.net/publication/239943354. A content analysis of posthumous sperm procurement protocols with considerations for developing an institutional policy

2. Анікіна Г. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі смертю фізичної особи. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Хмельницький. ун-т упр. та права. Хмельницький, 2014. 208 с.

3. Кухарев О. Є. Окремі аспекти правового статусу постмортальних дітей спадкодавця у спадковому праві України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 1. С. 47-54.

4. Cyrene Grothaus-Day, M.D., J.D., FCLM. From pipette to cradle, from immortality to extinction. URL: <http://org.law.rutgers.edu/publications>

5. Рубець І. Проблеми правового регулювання посмертних репродуктивних програм. *Антропология права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників VII Міжнародного «круглого столу» (Львів, 9–10 грудня 2011 року)*. Львів: Галицький друкар, 2012. С. 479–489.

6. Чечерський В. І. Постмортальна репродукція: актуальні проблеми правового регулювання та зарубіжний досвід. *Visegrad Journal on Human Rights. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2019. №4. С. 166-171.

7. Тріпак Ю., Михайліна Т. Реалізація права на посмертну та постмортальну репродукцію: порівняльно-правовий аспект. *Підприємництво, господарств, право*. 2021. №3. С.221-225.

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство). Закон України від 22 листопада 2023 № 3496-IX. *Офіційний вісник України* від 25.01.2024 №9, ст. 460.

БИЧКОВА Світлана Сергіївна

докторка юридичних наук, професорка

головна наукова співробітниця відділу приватного права та процесу

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА КОНТАКТ З ЧЛЕНАМИ ЇЇ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із прав, що складають правовий статус дитини, є гарантоване на міжнародному (статті 9, 10 Конвенції про права дитини, статті 4, 5 Конвенції про контакт з дітьми) і державному (статті 16, 16-1 Закону України «Про охорону дитинства», ст. 153, ч. 5 ст. 254, ч. 5 ст. 256-3, ч. 5 ст. 256-7 СК України тощо) рівнях право дитини на контакт з батьками, іншими членами сім'ї та родичами, незалежно від того, з ким вона проживає і чи в межах однієї країни або в різних державах відповідні особи перебувають.

Згідно із ст. 2 Конвенції про контакт з дітьми поняттям «контакт» охоплюється:

а) перебування дитини протягом обмеженого періоду разом із батьками чи особою, з якою у дитини є сімейні зв'язки, з якими вона зазвичай не проживає, або зустріч з такими особами;

б) будь-яку форму спілкування між дитиною й зазначеними особами;

в) надання інформації указаним особам про дитину або дитині про відповідну особу.

Право дитини на контакт з близькими їй особами може бути обмежено або такий контакт може бути заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини.

Зокрема, з огляду на положення, серед іншого, ст. 4 Конвенції про контакт з дітьми суд обмежив спілкування дочки із батьком, врахувавши вік дитини, стан її здоров'я та характер захворювання (дитячий аутизм), встановлені в індивідуальній програмі реабілітації дитини-інваліда, та обмеження життєдіяльності до самообслуговування й до спілкування, оскільки встановив, що це відповідатиме найкращим інтересам дитини та забезпечить збереження позитивної динаміки її реабілітації, дасть можливість уникнути порушення або погіршення результатів вказаної програми [5].

Ми уже зазначали раніше, що на сьогодні в умовах воєнного стану, вимушеного пошуку безпечного місця для своїх дітей, у тому числі і за межами України, багато дітей наразі перебувають лише з одним із батьків або з іншими близькими родичами [1, с. 6]. Тому в багатьох випадках майже неможливо забезпечити право дитини на контакт з близькими для неї особами в повному обсязі, зважаючи і на обмеження для окремих категорій осіб права виїзду за межі України, і на окупацію деяких територій, і на інші обставини, зумовлені проведенням воєнних дій.

При цьому, чинною редакцією п. 2-3 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 р. № 57 (у редакції та із змінами станом на 19.10.2023 р.) передбачено, що один із батьків без згоди другого має право не тільки вивезти дитину, яка не досягла 16-річного віку, в іншу країну, а й уповноважити будь-яку особу на її вивезення за межі України. Своєю чергою, це привело до проявів зловживання указаним правом батьками. Хоча відповідний нормативний припис спрямовувався, насамперед, на захист найкращих інтересів дитини [3, с. 100].

Проаналізувавши детально законодавчі приписи щодо права на вивезення дитини за кордон в умовах воєнного стану, Т. Р. Федосєєва робить висновок, про необхідність зваженого підходу до врегулювання таких відносин, щоб воно було послідовним і таким, що забезпечить правову визначеність. Має бути дотримано баланс інтересів, за якого безпека та інтереси дитини будуть максимально враховані, а ризики виникнення судових спорів – мінімальними [6, с. 103].

У ч. 2 ст. 10 Конвенції про права дитини проголошено, що дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками.

На підтримання такої позиції у ст. 16 Закону України «Про охорону дитинства» задекларовано подібне положення. При цьому дитина та її батьки для возз'єднання сім'ї мають право на вільний в'їзд в Україну та виїзд з України у порядку, встановленому законом. Батьки, інші члени сім'ї та родичі, зокрема ті, які проживають у різних державах, не повинні перешкоджати одне одному реалізувати право дитини на контакт з ними, зобов'язані гарантувати повернення дитини до місця її постійного проживання після здійснення нею права на контакт, не допускати неправомірної зміни її місця проживання.

Але як таке реалізувати в умовах воєнного стану?

Звичайно, за загальним правилом, при порушенні права дитини на контакт з її батьками, з іншими членами сім'ї та родичами можна звернутися до суду за захистом. Але яким чином суд зможе усунути перешкоди у здійсненні права на контакт, якщо вони чиняться не конкретно особою, а зумовлені саме умовами введеного воєнного стану? Або навіть у разі зловживання своїми правами певною особою, що спричинило неможливість чи обмеження контактування дитини з її батьками, з іншими членами її сім'ї та родичами, як можна відновити порушене право дитини, наприклад, у разі, коли мати вивезла дитину за кордон, а її батько залишається в Україні? І таких прикладів можна навести безліч.

Л.В. Грицишина акцентує: повномасштабне вторгнення на територію України призвело до значних порушень прав батьків та дітей, зумовило неможливість їх здійснення, захисту і поновлення (зокрема, це стосується побачень з дитиною, виховання та участі в її житті), «в тому числі в зв'язку із перебуванням батьків (одного з них) в полоні, а також знаходження батьків чи дітей на тимчасово окупованих територіях або за кордоном» [2, с. 44].

Тим більше, суду важко не тільки віднайти спосіб захисту права дитини на контакт, а й у певних випадках розглянути відповідну справу, наприклад, якщо суд визнає потрібним, щоб сторона, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності і яка перебуває за межами України, дала особисті пояснення, або коли місцеперебування особи, з якою бажає налагодити контакт дитина, є невстановленим.

Також є питання із виконанням рішення суду, ухваленого за результатами розгляду і вирішення справи в означених вище випадках.

При примусовому виконанні рішень з питань забезпечення права дитини на контакт застосовуються норми Закону України «Про виконавче провадження», зокрема закріплені у статтях 63, 64-1, 75, 76, а також загальні положення щодо виконання судових рішень у цивільних справах, передбачені, серед іншого, у статтях 431–436, 438, 441 ЦПК України.

Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 16-1) встановлює додаткові заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт.

У частинах 4, 5 ст. 159 СК України регламентовано правові наслідки ухилення від виконання рішення суду у справах щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї. Ці положення також можуть застосовуватися й у справах про захист права дитини на контакт, оскільки до способів участі у вихованні дитини належать періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця проживання одного з батьків тощо (ч. 2 ст. 159 СК України), що, по суті, охоплюється наведеним вище поняттям «контакт».

Але ще раз акцентуємо, що на сьогодні виконання таких рішень суду ускладнено введенням воєнного стану на території України, оскільки достатньо часто дитина опиняється в іншому місті (місцевості) або в іншій країні. Тому дуже важко забезпечити можливість контакту дитини з батьками, членом її сім'ї або родичем, який проживає окремо від неї, в таких умовах.

Із наведеного вбачається, що норми міжнародного права та внутрішні законодавчі акти встановлюють право дитини на контакт, регламентують засоби його забезпечення, але в умовах воєнного стану не можуть гарантувати здійснення і захист такого права в повному обсязі в усіх випадках.

Як варіанти вирішення означеного проблемного питання, за умови проживання дитини за кордоном і неможливості переміщення в Україну до завершення воєнного стану, правниками пропонується розглянути покладення на матір обов'язків сприяти спілкуванню дитини з батьком через інтернет технології, наприклад, за допомогою відеодзвінку, спільно обговорювати форми та методи виховання дітей тощо, а на батька – брати участь в житті дітей, а також збереження емоційного зв'язку з дітьми [2, с. 46].

Судова практика виробила дещо комбінований підхід до розв'язання проблеми врахування якнайкращих інтересів дитини в таких умовах з одночасним забезпеченням прав щодо спілкування з дитиною.

Так, у справі про усунення перешкод у спілкуванні з дітьми та їх вихованні, визначення способу участі у вихованні дітей та спілкуванні з ними Верховний Суд підтвердив, що суди дійшли правильного висновку про можливість визначення порядку періодичних тимчасових побачень ОСОБА_1 з дітьми, оскільки право батька на спілкування з дітьми є його незаперечним правом, а спілкування малолітніх дітей з батьком відповідає їхнім інтересам. Суди правильно врахували те, що

діти наразі перебувають за кордоном, відстрочивши порядок виконання визначеного судом способу участі батька у спілкуванні та вихованні дітей на час воєнного стану в Україні та перебування дітей у цей період за кордоном, натомість зобов'язавши відповідачку протягом відповідного часу організувати спілкування дітей із батьком у режимі відеозв'язку через мобільні телефони, що буде сприяти підтриманню зв'язку дітей із батьком до того моменту, як вони повернуться в України [4].

Отже, вищевикладене дозволяє стверджувати, що законодавцеві слід розпочати роботу над вирішенням проблеми забезпечення фактичного застосування на практиці нормативних положень щодо права дитини на контакт у сучасних умовах і розробити дієві механізми його забезпечення. За основу можна взяти позитивну практику виконання до 2022 року рішень у справах, що стосувалися питань налагодження контакту дитини з батьками, які проживають у різних державах.

Список використаних джерел:

1. Бичкова С. С. Забезпечення прав щодо виховання дитини в умовах воєнного стану: деякі проблеми правозастосування. *Сучасні виклики приватного права в умовах війни*: зб. наук. праць учасників круглого столу (01 лютого 2024 року). Київ: Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2024.

2. Грицишина Л. В. Про деякі аспекти реалізації особистих немайнових прав батьків і дітей в умовах воєнного стану: *Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни*: зб. тез всеукр. круглого столу (м. Хмельницький, 25 листопада 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 44–47.

3. Сердечна І. Л. Зловживання сімейними правами в умовах воєнного стану: *Актуальні проблеми здійснення та захисту сімейних прав та інтересів: виклики війни*: зб. тез всеукр. круглого столу (м. Хмельницький, 25 листопада 2023 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 97–101.

4. Постанова Верховного Суду від 07.12.2023 р. у справі № 569/14585/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654117>.

5. Постанова Верховного Суду від 22.11.2018 р. у справі № 265/5260/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78110400>.

6. Федосєєва Т. Р. Врегулювання відносин щодо виїзду за межі України дитини в умовах воєнного стану: окремі питання. *Сучасні виклики приватного права в умовах війни: зб. наук. праць учасників круглого столу (01 лютого 2024 року)*. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2024.

БОНДАРЕНКО-ЗЕЛІНСЬКА Надія Леонтіївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

**МЕДІАЦІЯ ТА НЕКОНФЛІКТНА КОМУНІКАЦІЯ, ЯК
ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УМОВАХ
ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ**

Війна травмувала мільйони Українців. І глибина травми часто не залежить від наближеності до так званого «нуля». Так, ментальні розлади різного ступеня із-за триваючого стресу, втрат фізичних і моральних, систематичних «прильотів», інших «жахів війни», по підрахунках фахівців спостерігаються у більшості українських дітей. Утім психологічні дослідження показують, діти мають величезний потенціал життєстійкості, і серед захисних механізмів, здатних допомогти їм вирости та стати повноцінними індивідами всупереч отриманим психологічним травмам найважливішими є здорові сімейні стосунки та дружба. [1]. Водночас часто друзі та члени сім'ї дитини травмуються так само, тому вони не здатні надати їй адекватну підтримку. Ще складніша ситуація має місце у сім'ях захисників, коли до усіх стресів додаються постійні переживання за одного або кількох членів родини. Усе це свідчить, що питання екологічності стосунків (в колі родини, в освітньому середовищі, при взаємодії між членами суспільства тощо), сьогодні в Україні стоїть дуже гостро.

Одним з дієвих способів налагодження екологічних стосунків є неконфліктна поведінка, або ж асертивність, дієвим інструментом якої є «неконфліктна комунікація»/«ненасильницьке спілкування». Неконфліктна комунікація передбачає такий рівень спілкування, при якому комунікатор та реципієнт проявляють повагу до себе та опонента, орієнтовані на ефективну співпрацю та конструктивне розв'язання будь-

яких конфліктів. Для цього вони повинні освоїти інструменти неконфліктного діалогу.

Цьому в нагоді стає досвід медіації, базові знання та навички щодо якого отримують медіатори та потім в процесі примирних процедур передають цей досвід «неконфліктної комунікації» сторонам.

Перевага медіації, як способу врегулювання конфліктів за участю дітей, полягає ще й в тому, що на відміну від судової чи інших юрисдикційних процедур, медіатор не зв'язаний правовими нормами. А оскільки права дитини недостатньо повно врегульовані вітчизняним законодавством, право, як правило не охоплює усіх аспектів конфліктної ситуації. Отже і правове вирішення питання так само залишає неврегульованою неправову складову конфлікту. Натомість медіатор (особливо при відновній медіації) може допомогти сторонам пропрацювати увесь конфлікт в цілому та не тільки повністю його ліквідувати, а й сформуванню важливу навичку неконфліктної комунікації.

Невипадково ефективність медіації, в сімейних конфліктах визнається більшістю дослідників [2; 3, с. 101; 4; 5; 6; 7].

Утім українська практика проведення медіації в конкретних спорах щодо дітей та(або) їх прав не така оптимістична [8; 9].

Вбачається, що одним з факторів, що знижує ефективність медіації в сучасних українських реаліях є те, що більшість українців зустрічаються з цією примирною процедурою вже в дорослому віці, коли вони вже сформували дещо недовірливе ставлення до запропонованих державою способів врегулювання спорів (в першу чергу адміністративного, судового, прокурорського, а по аналогії з ними і неюрисдикційного). По-друге, в дорослому віці важко змінювати сформовану модель поведінки (в т.ч. переходити до «неконфліктної комунікації»).

Вбачається, що медіація повинна бути запровадження як спосіб врегулювання конфліктів ще на етапі шкільного навчання [10]. Саме в підлітковому віці діти достатньо свідомі і при цьому відкриті для якісних трансформацій. Тому знайомство з медіацією її інструментарієм, усвідомлення переваг мирного врегулювання конфліктів в такому ранньому віці формування нового рівня свідомості в молодого покоління українців здатного комунікувати на якісно новому (екологічному) рівні.

Крім того, залучення самих дітей до медіаторства в «шкільній медіації» дозволить останнім не просто оволодіти навичками неконфліктної комунікації, а освоїти технології розв'язання спірних і конфліктних ситуацій на засадах примирення. Прогнозованим результатом впровадження шкільної медіації, на нашу думку може

бути не тільки створення комфортного й безпечного освітнього простору та якісної соціальної адаптації дитини, а й формуванню сприятливого психологічного мікроклімату в домашньому колі.

Адже зі шкільної комунікації діти ці навички перенесуть в особистісне спілкування між собою та з своїми рідними та близькими. А це є особливо актуальним сьогодні в Україні, коли наші діти часто травмовані війною і в непоодиноких випадках ще повинні шукати безпечні форми комунікації з рідними, які повернулися з фронту чи полону.

В Україні до війни активізувалася робота орієнтована на створення комфортного освітнього середовища школярів, в т.ч. шляхом запровадження шкільної медіації [11-13]. Але більшість з подібних ініціатив впроваджувалось соціальними педагогами, психологами іншими учасниками освітнього процесу. Вочевидь це питання потребує і уваги юристів, які повинні забезпечити належну законодавчу регламентацію шкільної медіації, яка передбачає можливість участі дитини в якості посередника. Тому проблематика шкільної медіації повинна стати предметом наукових досліджень і в юридичній доктрині.

Підсумовуючи, підкреслимо, що питання створення правового підґрунтя для шкільної медіації є надзвичайно актуальним в умовах війни. Адже освоєння інструментів медіації вже в шкільному віці допоможе українським дітям бути асертивними як в освітньому середовищі, так і в особистому колі та в суспільних процесах, а також в стресових та конфліктних ситуаціях воєнного та повоєнного періоду. Це, на нашу думку може допомогти українським дітям успішно подолати травми війни.

Список використаних джерел:

1. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей? URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>
2. Даниленко П. Сімейна медіація як альтернатива суду. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/simeyna-mediaciya-yak-alternativa-sudu.html>
3. Парнета О., Федик С. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 1 (25). С. 100-106. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1135>
4. Маліннікова Д.К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. № 1. С.36-40. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/1_2024/9.pdf

5. Зінсу О.І Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3.. С.457-461. URL:<http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284832>
6. Головченко А. Роль сімейної медіації в ефективності вирішення сімейних спорів. URL: <https://rtp.com.ua/articles/rol-semejnoj-mediatsii-v-effektivnosti-razresheniya-semejnyh-sporov/>
7. Переваги проведення медіації у сімейних спорах. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/perevagy-provedennya-mediatsiyi-u-semejnyh-sporah/>
8. Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 17 січня 2020 року у справі № 755/7813/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834554>
9. Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 26 лютого 2020 року у справі № 753/19085/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88072378>
10. Білик Н. М. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками: Автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. К., 2017. 22 с.
11. Стартував проект “Розвиток шкільних служб порозуміння...” URL: <https://ldn.org.ua/event/startuvav-proekt-rozvitok-shkilnih-sluzb-porozuminna/>
12. Шкільна медіація та діалог. URL: http://shm.wunu.edu.ua/?page_id=32
13. Шкільна медіація. Посібник для шкільних служб медіації. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/publikatsii-vydani-v-ramkakh-prohramy/shkilna-mediatsiya-posibnik-dlya-shkilnikh-sluzhb-mediatsiji>

ВАТРАС Володимир Антонович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА СПІЛКУВАННЯ ІЗ БАТЬКАМИ, ІНШИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ)

Право дитини на спілкування зі своїми батьками та іншими членами своєї сім'ї є фундаментальним і важливим аспектом її розвитку та добробуту. Це право визначене у ст. 153 Сімейного кодексу України, відповідно до якої мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом, а також у ст. ст. 257 і 259, в яких визначене відповідне право на спілкування дитини із своїми бабою, дідом, братом чи сестрою [1]. Право на спілкування є важливим особистим немайновим правом дитини, її батьків та інших членів сім'ї. Це право визнається як ключовий елемент формування здорових сімейних зв'язків, відносин впевненості та довіри між дитиною та іншими учасниками сімейних відносин за її участю. Спілкування з батьками, іншими членами сім'ї та родичами надає дітям можливість висловлювати свої думки, відчуття та потреби, а також отримувати підтримку, виховання та наставництво, що сприяє їхньому гармонійному розвитку і самовизначенню. На жаль, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у 2022 році призвело до істотних змін у житті кожного громадянина України, а також іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживали на її території; значна частина їх особистих немайнових та майнових прав, в тому числі і права дитини на спілкування із батьками, іншими членами сім'ї та родичами, були порушені в результаті знищення критичної та цивільної інфраструктури, позбавлення або знищення власності, створенням небезпечних умов для життя, здоров'я та подальшого перебування на території постійного місця проживання зазначених осіб, депортації дітей на тимчасово окуповану територію України або на територію країни-агресора, тимчасового переміщення (евакуації) дитини із небезпечних регіонів України до більш безпечних або за кордон.

В цьому аспекті актуальною залишається така юрисдикційна міжнародна форма захисту прав дитини, як захист прав дитини Європейським судом з прав людини.

Відповідно до ст. 9 Конвенції ООН про права дитини дитина не повинна розлучатися з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини [2]. Право на спілкування дитини на спілкування із батьками, іншими членами сім'ї та родичами непрямо виводиться із ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод.

Так, у рішенні у справі «Бондар проти України», ухваленого щодо України у зв'язку із порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав та основоположних свобод – фактично здійснюється захист права батьків або одного із них на спілкування з дитиною. Це рішення було ухвалене Європейським судом з прав людини у зв'язку із тим, що національні органи влади не забезпечили ефективного виконання рішення, яким було встановлено графік побачень заявника із малолітньою донькою заявника. Європейський суд з прав людини, розглянувши цю справу, зазначив, що право взаємного спілкування одного з батьків та дитини становить основоположний елемент «сімейного життя» у розумінні ст. 8 Конвенції. З фактів вбачається, що численні побачення заявника з його дитиною не відбулися через поведінку матері [3]. У зв'язку із цим, суд визнавав порушення ст. 8 Конвенції (що виявилось й у порушенні права заявника на спілкування із своєю дитиною, передбаченого ст. 153 СК України) [4, с. 170].

У іншій праві *Olsson v. Sweden* заявники оскаржили рішення держави про те, що троє їх дітей було передано на виховання в різні сім'ї, які проживали на далекій відстані одна від одної, що не лише порушило їх право на спілкування з дітьми, але й були порушені права дітей на спілкування між собою. У зв'язку з цим, Суд дійшов висновку, що місцеві органи влади прийняли такі рішення необґрунтовано, чим порушено ст. 8 Конвенції [5]. У справі *Strand Lobben and others v. Norway* Суд дійшов висновку, що попри те, що становище заявниці, позбавленої батьківських прав, в певних сферах її життя покращилося, однак вона не виявила покращень у розумінні та співпереживанні за свого сина, який був психологічно вразливим і потребував безпеки та підтримки, за три роки зустрічей заявниці з сином між ними не виникло

психологічного зв'язку; X. був прив'язаний до своїх прийомних батьків, оскільки перебував з ними майже від народження, а тому усиновлення дало йому змогу почуватися членом сім'ї, у зв'язку із цим повернення його до заявниці і скасування усиновлення є неможливим [6, с. 5-6]. Справа V. D. and others v. Russia стосувалася повернення дитини, яка близько дев'яти років перебувала під опікою першої заявниці, біологічним батькам та позбавлення в подальшому першої заявниці та інших права на доступ до спілкування з дитиною. Було встановлено, що суди не взяли до уваги аргументи першої заявниці про те, що між ними було встановлено тісний контакт, та зазначили, що, відповідно до положень внутрішнього законодавства, лише члени сім'ї та близькі родичі можуть клопотати про підтримку спілкування з дитиною [6, с. 8]. У справі Johansen v. Norway Суд розглянув випадок, який стосувався дитини, яка віддана в місцевий орган державного піклування у віці двох тижнів. Дитину помістили в спеціальний центр державного піклування у зв'язку з тим, що її мати, на думку органів опіки, була не в змозі піклуватися про неї. В результаті 6-місячного процесу щодо визначення подальшої долі дитини суд вирішив передати її в сім'ю прийомних батьків з метою удочеріння, що передбачало припинення будь-яких зв'язків між рідною матір'ю і дитиною. Заявниця оскаржила процедуру вирішення питання про подальшу долю дитини, заборону на підтримку відносин з дитиною і позбавлення батьківських прав. Суд встановив порушення ст. 8 в тому, що держава заборонила контакти з матір'ю. Оскільки дитину удочерили, заявницю позбавили батьківських прав і доступу до місця постійного знаходження її доньки – в будинок прийомних дітей. Вжиті заходи були скеровані на те, щоб повністю припинити сімейне життя заявниці та її доньки, і були несумісні з цілями їх возз'єднання. Такі дії можуть застосовуватися тільки у виняткових обставинах і вважатися правомірними, якщо мотивовані вимогою дотримання інтересів дитини [7]. Європейський суд визнав за державами повну свободу щодо контролю над неблагополучними сім'ями, шляхом запровадження власного порядку усиновлення. Однак право на спілкування батьків з дітьми, на думку суду, є основним елементом сімейного життя і підлягає захисту згідно зі ст. 8 Конвенції. Так, у справі W v. UK (рішення від 25.05.1987 року) Суд зауважив, що взаємовідносини з рідною сім'єю не припиняються у зв'язку із фактом передачі дитини під державну опіку [8]. Таким чином, основоположним є принцип збереження сімейних відносин між біологічними батьками і дитиною, незалежно від того, відбулось усиновлення, чи дитина передана для опіки державі.

Особисті немайнові права батьків щодо дітей також захищаються ст. 8 Європейської конвенції про захист прав та

основоположних свобод. Ці права включають в себе і невід’ємне право батьків на спілкування з дітьми. Цей факт і підтвердив ЄСПЛ у справі Ельсхольц проти Німеччини [9]. Зокрема, заявник добровільно визнав своє батьківство після народження сина і певний час проживав з ним та матір’ю. Після того, як матір з сином переїхала, його спілкування з дитиною припинилось. Всі національні суди відмовили у захисті його прав. ЄСПЛ встановив тут факт порушення його права на спілкування з сином та права на повагу до його сімейного життя. У справі Sylvester v. Austria Європейський суд визнав, що влада Австрії порушили права батька на сімейне життя і спілкування зі своєю маленькою донькою тим, що вони не здійснили всіх необхідних заходів щодо виконання судового ордеру, згідно з яким дівчинка повинна була бути передана батькові на виховання. Затримка виконання судового рішення привела до того, що маленька донька забула батька, і в подальшому судові органи визнали, що передача дівчинки йому на виховання завдасть їй непоправної психологічної травми [10].

Отже, у практиці Європейського суду з прав людини визнано, що захист права дитини на спілкування з батьками, іншими членами сім’ї та родичами є невід’ємною складовою правового статусу дитини як учасника сімейних відносин. ЄСПЛ акцентує на необхідності забезпечення можливості дитини мати регулярний та неперервний контакт з батьками, у тому числі в разі розриву сімейних відносин. Обмеження права дитини на спілкування із батьками, іншими членами сім’ї та родичами може бути допустимим лише у випадках, коли воно передбачене законом, необхідне в демократичному суспільстві та відповідає інтересам дитини. На жаль, в умовах російсько-української війни, депортації дітей на тимчасово окуповану територію України або на територію країни-агресора, тимчасового переміщення (евакуації) дитини із небезпечних регіонів України до більш безпечних або за кордон це право порушується через дії країни-агресора.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

3. Рішення Європейського суду з прав людини справі «Бондар проти України» (CASE OF BONDAR v. UKRAINE) від 17 грудня 2019

року. Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/05/11/20230511162820-59.pdf>.

4. Салюк П. І. Захист сімейних прав та інтересів судом. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 Право. Хмельницький, 2023. 238 с.

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Olsson v. Sweden» (англійською). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548>.

6. Огляд рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються дітей та забезпечення їхніх найкращих інтересів. Рішення за період з 01.01.2019 по 01.10.2019. Відпов. за вип.: Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2019. 23 с. *Офіційний веб-сайт Верховного Суду України*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_Ditu.pdf.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Johansen v. Norway» (англійською). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22752>.

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «W v. UK» (англійською). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1503>.

9. Рішення у справі «Ельсгольц проти Німеччини». Комюніке Секретаря Суду. (Judgment in the case of Elsholz v. Germany). *Український портал практики Європейського суду з прав людини*. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=277>.

10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Sylvester v. Austria» (англійською). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23455>.

ВАТРАС Катерина Володимирівна

учениця 10-ї класу Хмельницького ліцею II-III ступенів

Хмельницької обласної ради, переможниця II етапу

Всеукраїнського конкурсу-захисту наукових робіт Малої академії наук

ПОРУШЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПРАВОВІ І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ ЗАХИСТУ

Народження дитини зумовлює виникнення у неї низки прав, а в матері та батька – низки відповідних обов'язків, які вони мають доти, доки мають правовий статус дитини (тобто до досягнення повноліття). Частина із цих прав дитина має як людина, частину – як громадянин

України, однак у контексті даного наукового дослідження нас цікавлять саме сімейні права дитини, тобто ті права, які вона має саме як член сім'ї, тобто як учасник правовідносин, які виникають між дитиною та її батьками, між дитиною та органом чи особою, уповноваженим здійснювати влаштування дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування (відповідними виховними, соціальними чи медичними закладами, батьками-вихователями, патронатними вихователями, дитячими будинками сімейного типу, опікунами, піклувальниками). Які ж права має дитина як учасник сімейних відносин?

У Сімейному кодексі України сімейні права дитини зазначені як прямо (право дитини давати згоду на зміну свого прізвища у разі досягнення семи років (ст. 148); право дитини, яка досягла чотирнадцяти років, змінити своє прізвище, ім'я чи по батькові (ст. 149); право дитини на належне батьківське виховання (ст. 152); право на безперешкодне спілкування з батьками, крім випадків, коли таке право обмежене законом (ст. 153); право на врахування думки дитини з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї, її батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами (ст. 171); право власності на майно, призначене для розвитку, навчання та виховання дитини (ст. 174); право на користування майном, переданим дитині для забезпечення її виховання та розвитку (ст. 176); право власності на аліменти, одержані на дитину (ст. 179)), так і побічно – а саме виводяться із відповідних обов'язків батьків щодо дитини (право дитини бути забраною батьками із пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я (ст. 143); право дитини на реєстрацію факту свого народження в органах державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 144); право дитини на прізвище, ім'я та по батькові (ст. ст. 145 – 147), право дитини на розвиток, на повагу з боку батьків, на свободу від експлуатації (ст. 150); право на захист з боку батьків (ст. 154), органу опіки та піклування (ст. 158) чи суду (ст. 159); право на місце проживання (ст. 160); право дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав, на подальше влаштування чи передачу іншим членам сім'ї чи родичам (ст. 167), право на побачення із такими батьками (ст. 168); право на належне управління майном дитини її батьками (ст. 177); право дитини на утримання з боку її батьків (ст. 180), в тому числі право на участь батьків у додаткових витратах на дитину (ст. 185)) [1].

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України призвело до великої кількості нещасть, біди та проблем; на даний час помирають люди, велика кількість їх поранена, не має житла, доступу до продуктів харчування, медикаментів, безпечних і санітарно-гігієнічних умов життя. Значна частина сімей стала розділеними війною

через міграційні процеси, викликані не тільки переміщенням (евакуацією) українців в безпечні райони, але в тому числі і через незаконні дії російської федерації щодо депортації українського населення, в тому числі дітей, у віддалені регіони росії. Велика кількість українців, в тому числі дітей, стикнулася із суттєвими порушеннями їх прав, в тому числі сімейних. Істотно збільшилася кількість дітей, які стали сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, причому не через те, що батьки неналежно виконують свої батьківські обов'язки щодо забезпечення належного виховання та розвитку дитини, її освіти та утримання, а через загибель батьків, втрату зв'язків із ними через війну, переміщення батьків до одного регіону, а дитини – до іншого. Цим самим порушується право дитини перебувати у сім'ї, на належне виховання з боку батьків, спілкування із батьками, іншими членами сім'ї та родичами, на доступ її до освіти, охорони здоров'я, соціальних та інших послуг, що повинні спрямовуватися на розвиток дитини. У зв'язку із цим, одним із напрямків державної політики на сучасному етапі стало забезпечення дотримання прав дітей, порушених війною, їх захист, в тому числі судовий, органами опіки та піклування, здійснення заходів організаційного характеру (тимчасове влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у відповідні виховні заклади, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї патронатних вихователів, де дітям буде забезпечено їх права, в тому числі сімейні, евакуацію дітей у безпечні регіони, вчинення дій щодо розшуку батьків та подальше воз'єднання розділених сімей), а також правового характеру (внесення відповідних змін до законодавства про влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, їх евакуацію та подальше повернення до батьків, з урахуванням викликів та проблем, викликаними обставинами воєнного часу). Певною мірою цьому сприяє розширення повноважень органів та посадових осіб, уповноважених здійснювати захист прав дитини, викликане запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні.

Прикладами порушень прав людини зокрема у спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Нерозквітлі. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація» були названі: переведення навчання дітей в закладах середньої, професійної та вищої освіти на російську програму та впровадження різноманітних позашкільних заходів (культурні заходи, заходи військово-патріотичного виховання, спортивні змагання тощо), чим порушувалося право на освіту та відповідні культурні права дітей як громадян України, переслідування за навчання, яке проводилося з дітьми за українською програмою дистанційно, примусова паспортизація та

нав'язування російського громадянства, активізація депортації українських дітей до російської федерації [2].

Звичайно, названі вище порушення не є єдиними. Так, російська федерація використовує заборонені засоби та методи ведення війни, створює гуманітарну кризу в окупованих населених пунктах та в тих населених пунктах, які знаходяться в зоні бойових дій, в тому числі щодо дітей, чим порушує не лише норми міжнародного гуманітарного права, але й ставить дітей у небезпечні умови, ставлячи під загрозу їх право на життя, на належне сімейне виховання і спілкування із своїми батьками. Станом на 22 липня 2023 року за даними Офісу генерального прокурора в Україні через збройну агресію російської федерації загинули 496 дітей, а 1068 – отримали поранення, найбільше у Донецькій, Харківській, Київській та Херсонській областях. Право дітей на життя ставиться під загрозу і в результаті блокування евакуації та обстрілів росією евакуаційного транспорту з дітьми, руйнування вокзалів та доріг, що ускладнює виїзд із небезпечних місць, ненадання інформації про можливість евакуюватися. В результаті обстрілів лікарень та знищення медичної інфраструктури, перебування дітей у бомбосховищах, укриттях, зруйнованих будівлях порушується право дітей на охорону здоров'я та на належні санітарно-гігієнічні умови. Російські військові вчиняють злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, чим порушується ст. 34 про право на захист від сексуального насильства Конвенції ООН про права дитини. Росіяни порушують право на освіту, визначене ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, передусім в частині забезпечення доступності та безпечності освіти на тимчасово окупованих територіях та територіях безпосереднього ведення бойових дій, неможливості проведення занять у дистанційному форматі у зв'язку із блекаутом, викликаним обстрілами енергетичної інфраструктури, там де проведення очних занять є неможливим через загрози обстрілів навчальних закладів, труднощів організаційного характеру, викликаних переміщенням дитини до безпечних районів або за кордон і переведенням у зв'язку із цим до іншого навчального закладу України або вступом до навчального закладу іншої держави із іншою навчальною програмою. На тимчасово окупованих територіях відбувається заміна українських навчальних програм російськими, що створюватиме труднощі із подальшим визнанням освітніх досягнень, здобутих на тимчасово окупованих територіях, після їх деокупації. Здійснюється знищення інфраструктури для позашкільного розвитку дітей, тобто порушується право дитини на дозволя і культурний розвиток відповідно до ст. 31 Конвенції ООН про права дитини). Але основним, саме в сімейно-правовому контексті, правом, що порушується є право перебувати у сім'ї, оскільки росіяни

викрадають і примусово вивозять дітей на територію російської федерації. Лише станом на травень 2022 року було депортовано понад 180 тисяч українських дітей, а виходячи із доповіді, а на даний час ця цифра сягнула 700 тисячного рубежу (хоча офіційно підтверджено поки 19 514 випадків примусового переміщення дітей). Депортованих відправляють у віддалені та депресивні регіони росії, вилучають українські документи, особисті речі і засоби зв'язку, натомість видають документи, які забороняють залишати ці регіони протягом двох років. Під час депортації діти вимушені проходити через фільтраційні табори, перебуваючи там у часто шкідливих для здоров'я умовах. Крім депортації у рф і білорусь, існує ризик торгівлі та викрадення дітей, подальша доля яких невідома [3, с. 65-66]. Також держава-агресор пришвидшила процес усиновлення українських дітей (95% з яких мають біологічних батьків, тобто не є сиротами) і на кінець червня 2022 року близько 127 дітей передано під опіку в російські сім'ї, що є грубим порушенням ст. 8 Конвенції ООН про права дитини (право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання), ст. 9 (держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню) [4, с. 43].

Основними правовими заходами, які вживає Україна з метою захисту сімейних прав дітей в умовах правового режиму воєнного стану стало: вирішення питання про тимчасове влаштування дітей, тимчасово позбавлених через війну батьківського піклування, або таких, що знаходяться у небезпечних умовах, у прийомні сім'ї, до дитячих будинків сімейного типу, до сім'ї патронатного вихователя, розширення прав таких осіб як законних представників дитини, в тому числі до її тимчасового переміщення (евакуації) у безпечні райони України або за межі території України; заборона на період дії режиму воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування, усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають (перебувають) за межами України, та іноземцями; створення умов для здобуття освіти в безпечних умовах, зокрема дистанційно; вирішення питання про створення Єдиного реєстру осіб, зокрема дітей, депортованих або примусово переміщених через збройну агресію Російської Федерації проти України. Організаційними заходами, що вчинені українською владою і спрямовані на захист сімейних прав та інтересів дитини стало створення порталу «Діти війни» – платформи, на якій зібрана інформація про дітей, які постраждали внаслідок війни і про випадки, коли дітей вдалося розшукати і повернути; обмін інформацією із міжнародними організаціями про осіб, в тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною

агресією російської федерації проти України, відповідна взаємодія з міжнародними організаціями, створення Координаційного штабу з питань захисту прав дітей у воєнний час, який безпосередньо координує діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо захисту прав дітей; запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама» [2].

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei> (дата звернення: 20.11.2023).

3. Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63-67. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/12.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

4. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 41-45.

ГАВРІК Роман Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації до України, тимчасова окупація значних територій, вимушене переміщення (евакуація) значної кількості осіб, в тому числі дітей до інших, більш безпечних регіонів України або за кордон, розлучення у зв'язку із цим дитини із своїми батьками, тимчасове поміщення таких дітей до

спеціалізованих виховних закладів, у прийомні сім'ї, у сім'ї патронатних вихователів або дитячі будинки сімейного типу, призвело до численних випадків невиконання батьками своїх обов'язків щодо належного виховання дитини. У зв'язку із цим стає актуальним питання застосування в судовій практиці із вирішення справ, спрямованих на захист сімейних прав дитини, такого заходу як позбавлення батьківських прав в умовах правового режиму воєнного стану.

Слід зазначити, що позбавлення батьківських прав у сімейно-правовій доктрині визначається по різному: і як сімейно-правова санкція, що застосовується до батьків, які грубо порушили права дитини (В. А. Ватрас, І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, О. А. Явір), і як крайній захід впливу на осіб, які не виконують батьківських обов'язків (І.В. Апопій), і як засіб захисту сімейних прав дитини, спрямований на відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав дитини (Н.В. Волкова), і як правовий наслідок невиконання або неналежного виконання батьками обов'язків по вихованню дитини (В. О. Борсук), і комплексно як спосіб (або форма) захисту сімейних прав дитини та захід відповідальності за винне невиконання батьківського обов'язку (Р.О. Гаврік, Л. В. Красицька, М. В. Менджул) [1, с. 130; 2, с. 31].

За своєю суттю позбавлення батьківських прав є способом судового захисту сімейних прав дитини, що призводить до припинення правовідносин між особою, позбавленою батьківських прав, яка є матір'ю або батьком дитини, та дитиною, щодо її виховання, визначення місця її проживання, захисту її прав в якості законного представника, щодо реалізації інших особистих немайнових прав як одного з батьків. При цьому, зберігаються правовідносини між особою, позбавленою батьківських прав, яка є матір'ю або батьком дитини, та дитиною, щодо утримання дитини, реалізації прав, що впливають із права спільної власності на майно, а також щодо спілкування з дитиною. Також позбавлення батьківських прав є також способом захисту сімейних прав дитини, яка не є дитиною відповідної особи, але потенційно могла би бути усиновлена, або над якою могла бути встановлена опіка чи піклування – особа, позбавлена батьківських прав не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником.

Позбавлення батьківських прав належить саме до судових способів захисту сімейних прав та інтересів дитини і стосується лише окремих, найбільш проблемних випадків невиконання обов'язків батьками щодо дитини.

Як правило, найкращі інтереси дитини вимагають, з одного боку, щоб зв'язки дитини з її сім'єю підтримувалися, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною для життя та розвитку дитини, оскільки порушення сімейних зв'язків означає від'єднання

дитини від її коріння. З цього слідує, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише за край виняткових обставин і що має бути зроблено все для збереження особистих відносин та відновлення сім'ї [3; 4].

Слід зазначити, що істотних змін процедура позбавлення батьківських прав в умовах правового режиму воєнного стану не зазнала. В той же час, виходячи із змісту ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території», зважаючи на неможливість здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються у таких судах, визначається в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5]. Така підсудність змінюється за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Зокрема, була призупинена діяльність низки судів Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської, Харківської та Херсонської областях, у зв'язку із чим було видано ряд розпоряджень Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану» [6].

Відповідно до рекомендацій щодо роботи судів в умовах воєнного стану, затверджених Радою суддів України від 2 березня 2022 року, розгляд справ по можливості відкладався (за винятком невідкладних судових розглядів), зважаючи на те, що велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя, процесуальні строки були продовжені щонайменше до закінчення воєнного стану, а у випадках, якщо за об'єктивних обставин учасник провадження зміг прибути в судові засідання, допускалася участь такого учасника в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних [7].

Втім, протягом дії правового режиму воєнного стану, істотно поповнилася новими правовими позиціями судова практика у справах про позбавлення батьківських прав. Так, було висловлено позицію, що якщо особа свідомо змінює країну проживання та не бере участі у вихованні дитини, це може свідчити про ухилення нею від батьківських обов'язків, а отже – стати підставою для позбавлення батьківських прав. Поряд із цим, ухиленням від виконання батьківських обов'язків також є: незабезпечення необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову

виховання; відсутність спілкування з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; ненадання дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; відсутність сприяння засвоєнню нею загально визнаних норм моралі; відсутність інтересу до її внутрішнього світу; нестворення умов для отримання нею освіти (постанова Верховного Суду від 26 квітня 2022 року у справі № 520/8264/19) [8]. Втім, зміна місця проживання дитини та одного з її батьків може відповідати інтересам дитини, передусім у зв'язку із перебуванням дитини у стійкому та безпечному середовищі (постанови Верховного Суду від 9 лютого 2023 року у справі № 753/572/20 та 14 червня 2023 року у справі № 760/31518/21). Суд касаційної інстанції виходив з того, що з огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя [9].

Лише факт роздільного проживання дитини і одного її з батьків не є підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки таке переміщення (евакуація) дитини та її поміщення до комунального закладу «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей» було викликано необхідністю збереження життя дитини, при цьому батько дитини цікавиться життям дитини та підтримує з ним зв'язок (постанова Верховного Суду від 5 вересня 2022 року у справі № 216/5400/20) [10]. У випадку, якщо не доведено умисне невиконання особою своїх батьківських обов'язків щодо неповнолітньої дитини, з якою вона разом проживає, суд повинен дійти висновку про відсутність підстав застосовувати до відповідачки такий крайній захід впливу, як позбавлення її батьківських прав (постанова Верховного Суду від 29 листопада 2023 року у справі № 607/15704/22). Важливе значення має правова позиція Верховного Суду у справі № 214/5134/22, відповідно до якої саме лише подання заяви про визнання позову у справі про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для звільнення позивача від обов'язку надання інших доказів на підтвердження існування обставин, передбачених ч. 1 ст. 164 СК України для позбавлення батьківських прав. Загалом, заява про відмову від батьківських прав на дитину та визнання позову про позбавлення батьківських прав, не можуть слугувати підставою для задоволення позову, оскільки відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства й не відповідає інтересам дитини (постанова Верховного Суду від 10 листопада 2023 року у справі № 401/1944/22) [11].

Цікаву правову позицію було висловлено нещодавно у постанові Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі №185/9339/21,

відповідно до якої у разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити в такому позові з тієї підстави, що під час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття. Зазначене викликано тим, що хоча при досягненні повноліття особа втрачає правовий статус дитини в розумінні закону, проте сімейні відносини між батьком / матір'ю та сином / дочкою після досягнення дитиною повноліття не припиняються, між ними зберігається правовий зв'язок як батьків і дитини, а отже застосування такого способу як позбавлення батьківських прав як наслідку невиконання батьками своїх батьківських обов'язків щодо дитини є доцільним, зважаючи на збереження ряду правових наслідків такого позбавлення – зокрема унеможливлене існування, зокрема, права на утримання та спадкування в майбутньому [12].

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що істотних змін процедура позбавлення батьківських прав в умовах правового режиму воєнного стану не зазнала, за винятком визначення територіальної юрисдикції (підсудності) таких справ відповідно до рішення Вищої ради правосуддя, встановлення можливості відкладення розгляду справи, продовження процесуальних строків та участі у справі особою, яка не змогла прибути в судове засідання, в режимі відеоконференції за допомогою будь-яких інших технічних засобів, в тому числі і власних. Судова практика у справах про позбавлення батьківських прав в умовах правового режиму воєнного стану є неоднозначною. З одного боку, визнається, що якщо особа свідомо змінює країну проживання та не бере участі у вихованні дитини, це може свідчити про ухилення нею від батьківських обов'язків. З іншого боку, лише факт роздільного проживання дитини і одного її з батьків не є підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки переміщення (евакуація) дитини або її поміщення до виховного закладу може бути викликано необхідністю збереження життя дитини, поміщення її у стійке та безпечне середовище, при цьому той з батьків, хто не знаходиться поруч з дитиною, може цікавитися життям дитини та підтримувати з нею зв'язок. Крім того, висловлено позицію, що саме лише подання заяви про визнання позову у справі про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для звільнення позивача від обов'язку надання інших доказів на підтвердження існування обставин для позбавлення батьківських прав.

Список використаних джерел:

1. Борсук В. О. Правові підстави позбавлення батьківських прав: питання теорії та практики. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 5 (57). С. 129-134.

2. Гаврік Р. О. Проблеми класифікації способів захисту сімейних прав та інтересів у сімейно-правовій доктрині. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 2. С. 29-33.

3. Синельников Є. Вирішення сімейних спорів у практиці Верховного Суду. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Sinelnikov_simeini_spori.pdf.

4. Синельников Є. Судові спори щодо дітей у практиці Верховного Суду у період воєнного стану. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Sud_sporu_ditu_.pdf.

5. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території: Закон України від 15 квітня 2014 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

6. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Zagalna_tablica_sudiv_6_1.pdf?fbclid=IwAR0m1qkHjUvasVC5nOpCXnPhNKzHOdfocDb1Myfx-5y3KdAZSG20ftW_wQ.

7. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, затверджених Радою суддів України від 2 березня 2022 року. *Рада суддів України*. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.

8. Постанова Верховного Суду від 26 квітня 2022 року у справі № 520/8264/19. *IpLex*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104178273&red=1000030511d37ad5de31e69a1021595b936d0e&d=5>.

9. Сімейні спори за участі дітей в умовах воєнного стану: актуальна судова практика (за матеріалами заходу з підвищення кваліфікації адвокатів на тему: «Сімейні спори за участі дітей в умовах воєнного стану: актуальна судова практика»). *Femida.ua*. URL: <https://femida.ua/novyny/simejni-spory-za-uchasti-ditej-v-umovah-voennogo-stanu-aktualna-sudova-praktyka>.

10. Постанова Верховного Суду від 5 вересня 2022 року у справі №216/5400/20. *Протокол-UA. Юридичний інтернет-ресурс*. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_05_09_2022_roku_u_spravi_216_5400_20.

11. Ступак О. Вирішення сімейних спорів, що виникли в умовах воєнного стану. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/suprem

ГЕРЦ Алла Анатоліївна

*докторка юридичних наук., професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРИНЦИП НЕВТРУЧАННЯ В СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття 3 Конституції України є визначальною для усіх основоположних прав людини, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права людини і громадянина змістовно закріплені у Розділі II Конституції України, зокрема в ст.32 зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Основним Законом [1].

Загальновідомо, що право на недоторканність сімейного життя належить до категорії особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Зокрема, згідно зі ст.291 Цивільного Кодексу України, фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я має право на сім'ю. Ніхто не має права втручатися у сімейне життя фізичної особи, крім випадків, передбачених Конституцією України [2].

Вважаю, що так чи інакше недоторканності сімейного життя стосуються і інші статті Цивільного кодексу України, зокрема, ст.ст.294-295 (право на ім'я і право на зміну імені), ст.303 (право на особисті папери), ст.306 (право на таємницю кореспонденції), ст.ст.307-308 (захист інтересів фізичної особи про проведенні фото-, кіно-, теле-та відеозйомок; охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах) тощо.

Принцип невтручання в сімейне життя закріплений і в Сімейному кодексі України, зокрема норма ч.5 ст.5 Сімейного кодексу України, яка закріплює заборону втручання в сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України [3].

Невтручання в сімейне життя передбачене і в нормах ст.ст. 226-228 Сімейного кодексу України, де мова йде про право на таємницю

усиновлення і про право на приховання факту усиновлення від дитини, яка усиновлена і, звісно, про забезпечення таємниці усиновлення.

Фундаментальним нормативно-правовим актом, що закріпив право на приватне життя, стала Загальна декларація прав людини, де в ст.12 було проголошено заборону безпідставного втручання в особисте і сімейне життя особи, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань [4].

Повага до сімейного життя та захист від протиправного втручання часто стає предметом судового розгляду.

Так, до прикладу, у Постанові Касаційного цивільного суду Верховного суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19, суд розглянув касаційну скаргу у спорі між батьком малолітньої дитини та бабою про відібрання малолітньої дитини та передачу дитині батькові [5].

Згідно з обставинами справи після розлучення батьків, дитина за усною домовленістю повинна була проживати разом з матір'ю та її батьками. Після смерті матері батько вирішив повернути дитину собі, проте батьки колишньої дружини відмовилися віддавати дитину в добровільному порядку.

Суди першої та апеляційної інстанції вирішили спір на користь батька дитини. Свої рішення мотивували приписами ст.163 Сімейного кодексу України, відповідно до якої батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними.

У касаційній скарзі відповідачка наголошувала на тому, що суди попередніх інстанцій не врахували найкращих інтересів дитини та прийняли протиправні та невмотивовані рішення.

Розглядаючи касаційну скаргу Верховний Суд зазначив, що справді вказана стаття Сімейного кодексу України закріплює переважне право батьків на проживання разом з малолітньою дитиною.

Водночас наголосив, що вирішення питання про відібрання дитини у відповідача (баби малолітнього онука), як і вирішення питання про неможливість відібрання дитини на користь позивача (батька дитини) становить втручання у право кожної із сторін у справі на повагу до їх сімейного життя.

Втручання у право на повагу до сімейного життя не є порушенням статті 8 Конвенції, якщо воно (а) здійснено згідно із законом, (б) відповідає одній чи кільком законним цілям, що визначені пунктом 2 статті 8 Конвенції, (в) є необхідними у демократичному суспільстві для забезпечення цих цілей.

Так, при визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: 1) у найкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо не придатною або явно неблагополучною; 2) у найкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному середовищі, що не є неблагополучним.

Водночас, беручи за основу у вирішенні цього спору принцип найкращих інтересів дитини, Верховний Суд звернув увагу на те, що негайне відібрання малолітньої хворої від народження дитини не буде сприяти забезпеченню спокійного та стійкого середовища для неї. В цьому випадку сім'єю дитини були саме дід та баба, особливо після смерті рідної матері.

Концепція найкращих інтересів дитини стає часто визначальним фактором при вирішенні сімейних спорів, навіть якщо на перший погляд здається, що справді наявне протиправне втручання в сімейне життя.

ВІЙНА..... Війна росії проти України кидає нові виклики дотримання принципу «невтручання в сімейне життя» в Україні.

росія проводить примусову депортацію або примусове усиновлення дітей, які перебували на тимчасово окупованих територіях. Самі окупанти називають такі заходи «евакуацією» і під виглядом «оздоровчих канікул» в «добровільно примусовому порядку» вивезли дітей або на територію тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим, або на територію російської федерації.

Таке вивезення українських дітей і подальше їх усиновлення громадянами росії призводить до порушення чинного законодавства України, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року, Конвенції ООН про права дитини від 1989 року, Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнятої Генасамблеєю ООН у 1948 році.

Відповідно до Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду насильницька передача дітей однієї групи до іншої групи вважається ознакою геноциду, яку вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [6].

Такий очевидний злочин геноциду проти української нації породжує важливе питання: « що зробити, щоб виправити таку катастрофічну ситуацію?».

Дотримання права на повагу до сімейного життя є невіддільність дитини від батьків, єдність сім'ї. Надто важливо, щоб батьки мали можливість взаємодіяти з дитиною, проживати з нею, спілкуватися з

нею, турбуватися про неї. В жодному разі не можна допускати таку ситуацію, коли дитину примусово розлучають із сім'єю.

Примусова депортація дітей безумовно є геноцидом Українського народу, який в жодному разі не можна залишити непокараним.

Для вироблення механізму повернення величезної кількості примусово депортованих дітей необхідно буде повести цілу низку законодавчих змін.

Вважаю, що повернення примусово депортованих дітей в судовому порядку, за умови створення належного механізму, є цілком реальним.

Очевидно, що Україну, після перемоги, чекає ціла низка післявоєнних проблем, зокрема, пов'язаних із вирішенням долі примусово депортованих дітей та їх повернення до родин на територію України. Ситуація, яка склалася, створить велику кількість нових викликів для юристів у найближчому майбутньому, які необхідно буде вирішувати спільними зусиллями із міжнародними партнерами.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435–IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – №№ 40-44. – ст. 356.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 22. Ст. 287.
4. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19 [Електронний ресурс] / Інформаційний сервер Єдиного державного реєстру судових рішень України. – Режим доступу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>
6. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

ГРИНЬКО Світлана Дмитрівна
*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Заслужена юристка України,*

ГРИНЬКО Руслан Віталійович
*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
і.м. Б. Хмельницького*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНЬОЮ ДИТИНОЮ

За сучасним цивільним правом України обов'язок відшкодувати шкоду, завдану деліктом покладається на того, хто її завдав особі або майну іншого, а також на інших осіб, які за законом або договором зобов'язані її відшкодувати. Тобто висувається єдина вимога до суб'єкта відповідальності за делікт – завдати шкоду. Водночас конструкція суб'єкта цивільного права – фізичної особи – передбачає наявність у нього здатності нести цивільну відповідальність за делікт – деліктоздатності, що визнається за ЦК України складовим елементом цивільної дієздатності (ст. 30) [1].

За цивільним правом України здатність фізичної особи відповідати за вчинений делікт залежить від віку і розуміння значення нею своїх дій, – психічного стану. Зокрема недієздатні та малолітні фізичні особи визнаються неделіктоздатними, а решта (повнолітні, неповнолітні, фізичні особи, обмежені у цивільній дієздатності) такими, що здатні відповідати за завдану шкоду.

Правила ст. 1178 ЦК України про відшкодування шкоди, завданої фізичною особою віком до 14 років (малолітнім), ґрунтуються на ст. 31 ЦК України, яка визначає обсяг їх дієздатності. Зміст цих правил становить психічна нездатність дітей такого віку до розуміння значення своїх дій, у зв'язку з чим, за незначним винятком, правочини за них укладають їхні батьки або особи, які їх замінюють [1]. У зв'язку з цією обставиною малолітні особи визнаються неделіктоздатними і відповідно не можуть бути суб'єктами цивільної відповідальності (ч. 2 ст. 31 ЦК України) [1]. Тобто за визначальний критерій визнання деліктоздатності взято досягнення фізичною особою певного віку та

здатність розуміння значення своїх дій, яким надавали значення й римські юристи.

В юридичній літературі зустрічаються міркування щодо необхідності розмежування обсягу дієздатності неповнолітніх осіб віком до 14 років на повністю недієздатних і частково дієздатних [2, с. 14]. Слід зазначити, що така думка не є новою. Серед цивільних кодифікацій слід назвати цивільні кодекси Грузії (ч. 4 ст. 12) і Туркменістану (ч. 3 ст. 23) за якими неповнолітні віком до 7 років (малолітні) є недієздатними. Ця ідея була запозичена з НЦК (§ 104), тому будь-яке волевиявлення такої особи, навіть у несвідомому стані чи в стані тимчасового розладу психічної діяльності, є недійсним (§ 105 НЦК).

На нашу думку, більш доречною є дискусія щодо зниження віку недієздатності малолітньої особи в Україні. За цивільними кодексами Грузії (ст. 994) і Туркменістану (ст. 1029) особа, яка не досягла десятирічного віку, не несе відповідальності за шкоду, завдану іншим особам. У кожному випадку для покладення на неповнолітнього¹, який досягнув 10 років, обов'язку відшкодувати шкоду, слід на момент її завдання встановити здатність усвідомлення ним значення свого діяння. Відповідно, відсутність такого усвідомлення свідчить про недієздатність неповнолітньої особи, яка не буде відповідати за шкоду, завдану нею іншій особі. Обов'язок відшкодувати шкоду покладається на батьків або на особу, яка відповідає за нагляд за неповнолітнім. Такі особи несуть деліктну відповідальність незалежно від своєї вини.

Закріплені у цивільних кодексах Грузії і Туркменістану ідеї щодо відповідальності неповнолітніх осіб за шкоду, завдану іншим особам, були також запозичені з НЦК. Так, за НЦК, особа, яка не досягла 7 років, не відповідає за шкоду, завдану іншій особі (абз. 1 § 828 НЦК). Єдиним винятком із цього правила є завдання іншому шкоди внаслідок аварії на автотранспортному засобі, рейсовим транспортним засобом або на підвісній дорозі, коли за завдану шкоду не відповідає особа віком від 7 до 10 років (крім випадку завдання шкоди умисно) (абз. 2 § 828 НЦК). Водночас особа, яка не досягла 18 років, тоді, коли її відповідальність не виключена згідно з абз. 1 чи 2, не відповідає за шкоду, завдану іншій особі, якщо при завданні шкоди в неї було

---

¹ За цивільними кодексами Грузії (ч. 4 ст. 12) і Туркменістану (ч. 3 ст. 23) фізичні особи, які не досягли віку повноліття, називаються неповнолітніми, а неповнолітні особи, які не досягли 7 років – малолітніми. За ЦК України фізичні особи, які не досягли 14 років, є малолітніми, а фізичні особи у віці від 14 до 18 років – неповнолітніми.

відсутнє розуміння, необхідне для усвідомлення своєї відповідальності (абз. 3 § 828 НЦК). Тому за німецьким законодавством неповнолітні особи вважаються повністю неделіктоздатними до досягнення 7 років, а в окремих випадках – 10 років. Неповнолітній у віці від 7 (або 10) до 18 років визнається деліктоздатним лише тоді, коли в момент завдання шкоди він усвідомлював значення своїх дій. Таким чином, настання деліктоздатності за НЦК пов'язується із двома фактами: досягненням певного віку та здатністю неповнолітнього до усвідомлення значення своїх дій.

За ФЦК неповнолітні особи вважалися деліктоздатними з того часу, як буде доведено, що вони діяли з розумінням (ст. 1310).

Враховуючи вищевикладене, виникає питання про можливість зниження за ЦК України віку неделіктоздатності фізичної особи з 14 років до 7 або 10 років та щодо залежності настання деліктоздатності від здатності особи усвідомлювати значення своїх дій. Деліктоздатність – це здатність особи нести відповідальність за завдану шкоду. Особливість деліктоздатності фізичної особи полягає в тому, що вона залежить від її здатності усвідомлювати значення своїх дій. Якщо фізична особа здатна до самостійного психічного процесу, наслідком якого є вчинення юридичних дій (як правомірних, так і протиправних), то це означає здатність такої особи усвідомлювати значення своїх дій.

Недарма за сімейним законодавством здатність усвідомлювати значення своїх дій визнається за дітьми, які досягли 7 або 10 років (ст. 148, 160 СК України), а також у випадках, коли вони вже можуть висловити свою думку ч. 2 ст. 171 СК України). Тому не завжди правильно пов'язувати виникнення, зміну або припинення правовідносин лише із досягненням їхніми учасниками конкретного віку.

На нашу думку, відшкодування шкоди, завданої деліктом, буде здійснюватися на засадах справедливості лише тоді, коли буде визнана фізична особа, яка не досягла 7 років, нездатною відповідати за її завдання (неделіктоздатною). При цьому для покладення обов'язку відшкодувати шкоду на фізичну особу, якій виповнилося 7 років, в кожному конкретному випадку слід встановити її здатність на момент завдання шкоди до усвідомлення нею значення свого діяння. Відповідно відсутність такого усвідомлення означає неделіктоздатність фізичної особи, тому така особа не буде відповідати за шкоду, завдану іншим. Як зазначала Я. М. Шевченко, сама можливість визнання неповнолітніх винними пов'язана з інтелектуальним і вольовим аспектами свідомості, з можливістю усвідомлювати негативний і протиправний характер своїх дій, з можливістю передбачати наслідки своїх дій, з можливістю самовладання, утримання від певних дій чи спрямування дій на певні

завдання; робити правильну оцінку оточуючих нас явищ і відповідно на них реагувати [3, с. 94]. Пояснення науковця відтворює ідеї римських юристів, які надавали однакового значення віку і психічному стану людини у деліктних правовідносинах.

Батьки (усиновлювачі) або опікун чи інша фізична особа, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи відшкодовують шкоду на засадах вини, і діє презумпція їх вини. Тому вони звільняються від обов'язку відшкодувати шкоду, якщо доведуть, що шкода виникла не з їхньої вини.

Уперше законодавець на рівні закону визначає поняття вини відповідальних осіб як «несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою» (ст. ч. 1 ст. 1178 ЦК України) [1]. Щодо вини безпосередніх завдавачів шкоди, їхній незрілий вік не дозволяє говорити про вину, незважаючи на те, що суб'єктивна сторона поведінки, мотиви (пограти, помститися тощо) можуть також враховуватися при її відшкодуванні.

До осіб, відповідальних за шкоду, завдану малолітнім, законодавець також відносить навчальний заклад, заклад охорони здоров'я чи інший заклад, що зобов'язаний здійснювати нагляд за ним, а також осіб, які здійснюють нагляд за малолітньою особою на підставі договору (ч. 2 ст. 1178 ЦК України) [1]. Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану малолітнім, покладається як на дошкільний, так і шкільний навчальний заклад. Як відзначала Я. М. Шевченко, така норма позитивно вирішила проблему співвідношення відповідальності батьків і дитячих установ за шкоду, завдану малолітніми, які перебували під наглядом цих установ, так як батьки у виборі особи, яка здійснює нагляд за малолітніми, у цьому випадку участі не беруть – нагляд за дітьми забезпечує ця установа [4, с. 14]. Щодо договірної підстави здійснення нагляду за малолітнім такий обов'язок виникає для няньок, гувернанток та інших осіб на засадах вини, і діє презумпція вини (ч. 2 ст. 1178 ЦК України) [1].

Завдання шкоди під час перебування в дитячій установі могло бути і не пов'язане з неналежним здійсненням нею нагляду, насамперед, у таких випадках: крадіжка, умисне знищення або пошкодження державного, громадського або особистого майна громадян тощо. Тобто слід виходити з того, якими саме діями дитини і за яких конкретних умов було завдано шкоди.

Обов'язок осіб, відповідальних за шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення останнім повноліття (ч. 5 ст. 1178 ЦК України) [1]. Це зумовлено тим, що вони несуть деліктну відповідальність за власну вину і власну протиправну поведінку, а не за чужу поведінку і чужу вину. З метою захисту інтересів потерпілого

законодавець із вказаного правила допускає перенесення судом обов'язку відшкодувати шкоду на малолітню особу за таких умов: 1) досягнення завдавачем шкоди віку повноліття; 2) завдання шкоди життю або здоров'ю потерпілого; 3) відповідальними за завдану шкоду є не юридичні особи, а фізичні особи; 4) наявність у завдавача шкоди матеріальної спроможності для здійснення такої виплати; 5) неплатоспроможність відповідальних осіб або їхню смерть.

Для забезпечення відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою, у разі неплатоспроможності відповідальних за таку шкоду осіб та за наявності майна у самого малолітнього, С. Я. Ременяк пропонує ч. 1 ст. 1178 ЦК України доповнити підпунктом такого змісту: «У випадку неплатоспроможності батьків (усиновлювачів), опікунів, інших осіб, відповідальних за догляд за малолітніми особами, суд на власний розсуд має право розпорядитися частиною майна малолітнього, яке є у його власності, для покриття завданих збитків» [5, с. 11]. Науковець допускає перенесення обов'язку відшкодувати шкоду на малолітню особу, не чекаючи досягнення нею віку повноліття та незалежно від об'єкта посягання (життя, здоров'я фізичної особи чи майно).

На нашу думку, повністю підтримати науковця у викладених міркуваннях не можна. При покладенні обов'язку відшкодувати шкоду на малолітню особу суду слід враховувати матеріальне становище як відповідальних осіб, так і малолітнього. При цьому малолітній повинен бути настільки матеріально забезпеченим, щоб після здійснення відшкодування не залишитися без необхідних для життя засобів для існування.

Обов'язок відшкодувати шкоду буде більш доречно покласти на малолітню особу також тоді, коли відповідальною особою буде не юридична, а фізична особа. Слід підтримати ідею німецького законодавця, що умовою перенесення на малолітніх дітей деліктного обов'язку є відсутність вини відповідальних осіб за дії малолітнього (§ 829 НЦК), що фактично вирішує питання про відшкодування шкоди за таких обставин. Щодо розміру шкоди, відшкодування якої повинно покладатися на малолітню особу, суду слід надавати право його визначити (повністю або частково) за справедливістю, залежно від обставин справи.

Вперше в ЦК України врегульоване питання щодо характеру відповідальності батьків (усиновлювачів), опікуна за шкоду спільно завдану декількома малолітніми дітьми – часткова (ст. 1181) [1]. На думку Я. М. Шевченко, відповідальність декількох батьків у подібних випадках не могла бути солідарною, так як вони у завданні шкоди участі безпосередньо не брали. Батьки відповідали за поведінку лише своєї дитини, і тому їхня відповідальність повинна бути дольовою [4, с. 14]. У

такому випадку частки (долі) відповідальності батьків (усиновлювачів), опікунів різних малолітніх осіб передбачаються рівними, крім випадку, коли один із них не доведе, що його вина в несумлінному здійсненні або ухиленні від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою є меншою. Ступінь вини самих малолітніх осіб, які завдали шкоди, на розмір відповідальності своїх батьків (усиновлювачів), опікунів не впливає у зв'язку з їхньою віковою незрілістю.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Чорна Ж. Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Львів, 2005. 20 с.
3. Шевченко Я. М. Характеристика особливостей психіки неповнолітніх та їх вияв при вчиненні майнових правопорушень. Дієздатність і осудність дітей. *Вісник Київського університету*. 1962. № 5. Вип. 1. Серія економіки та права. С. 95–98.
4. Шевченко Я. Н. Имущественная ответственность за вред, причиненный детьми, по советскому гражданскому праву : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юр. наук: спец. 12. 02. 03. Киев, 1964. 16 с.
5. Ременяк С. Я. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми особами за цивільним законодавством України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2007. 212 с.

ГРИЦИШИНА Лариса Валеріївна

докторка філософії з права,

заступниця декана-керівниця навчального відділу юридичного факультету, доцентка кафедри цивільного права та процесу,

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ НОРМАТИВНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Питання правового захисту дітей не втрачають актуальності через особливу вразливість та незахищеність цієї категорії осіб. Права дитини є однією із найбільш важливих складових сучасного міжнародного та національного права. Рівень охорони і захисту цих прав є основою стабільності та гармонії суспільства по всьому світу.

На міжнародному рівні основним документом, що встановлює правові стандарти у сфері захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини (1989р.), яка була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року та є найбільш універсальним документом в цій сфері.

Конвенція проголошує, що діти мають право на особливе піклування і допомогу, їм мають бути надані необхідні захист і сприяння, беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена ще в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей, посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів, визнаючи, що в усіх країнах світу є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги.

Конвенція встановлює ряд стандартів щодо захисту прав дитини, зокрема такі як:

- 1) *право на освіту* (освіта є ключовим фактором розвитку дитини і кожна дитина повинна мати можливість здобути якісну освіту);
- 2) *право на охорону здоров'я* (доступ до медичної допомоги та здорового способу життя є фундаментальним правом кожної дитини);
- 3) *заборона дискримінації* (усі діти мають однакові права без будь-якої дискримінації);
- 4) *врахування інтересу дитини* (при всіх діях чи рішеннях, що стосуються дитини, першочерговим має бути інтерес дитини);
- 5) *право на життя, виживання та розвиток* (кожна дитина має право на життя і захист від фізичного та психічного насильства);
- 6) *повага до думки дитини* (дитині слід давати змогу висловлюватися та враховувати її думку. Діти мають право висловлювати свою думку та бути почутими у питаннях, що їх стосуються);

7) *право на захист від насильства та різних форм експлуатації* (діти повинні бути захищені від всіх форм фізичного або психічного насильства, знушань, зловживань та експлуатації). [1]

Також відповідні нормативні стандарти захисту прав дітей в ряді інших міжнародних актів. Такими є Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (1956 р.), яка визначає процедури стягнення аліментів на користь дитини, у тому випадку коли позивач і відповідач проживають у різних країнах; Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах (1946 р.), яка встановила мінімальний вік приймання дітей на роботу в промисловості з 14 років та передбачила максимальний час залучення неповнолітніх до праці у нічний час на непромислових роботах; Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975 р.), яка передбачає рівний правовий статус дітей, народжених поза шлюбом та дітей, народжених в шлюбі; Конвенція про контакт з дітьми (2003 р.), якою забезпечуються права дитини на спілкування з одним з батьків або близькими родичами, які проживають окремо.

Проте, незважаючи на досить розвинений міжнародний правовий інструментарій захисту прав та інтересів дітей, варто пам'ятати, що за правовим захистом своїх прав до міжнародних установ, громадяни нашої держави можуть звернутися тільки після використання всіх національних засобів правового захисту, про що зазначено в ст.55 Конституції України [2].

Тому, на нашу думку, першочерговим завданням України, на шляху до європейської інтеграції є необхідність активної розбудови національної системи ефективних правових стандартів захисту прав та законних інтересів дітей.

Окремі аспекти удосконалення національних правових стандартів захисту прав дітей знайшли відображення в дослідженнях таких українських правників, як: П.М. Рабінович, Л.В. Красицька, В.А. Ватрас, М.В. Менджул, В.М. Стешенко, Ю.О. Трестер, П.І. Пархоменко.

Варто також погодитися з думкою Позігуна І.О., про те, що якщо політика держави та її правова система забезпечує, ратифікує та втілює в життя громадян міжнародні норми права, то міжнародні стандарти захисту прав дитини будуть дієвими при вирішенні конкретної справи на її благо, тому наша правова система має необхідність поступового приведення законодавства до норм законодавства Європейського союзу з питань захисту прав дітей, оскільки наявність лише міжнародних механізмів захисту прав дітей не дає підстав стверджувати про їх ефективне використання [3; 162].

В Україні правові, економічні, соціальні, культурні та організаційні основи охорони прав дитини визначені Законом України «Про охорону дитинства» №2402-III від 26.04.2001р.[4], який визначає правовий статус дитини, її основні права та обов'язки, закріплює принцип рівності всіх дітей на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи. Вказаний Закон фактично продублював у національну правову систему приписи Конвенції про права дитини (1989р.), розширивши та адаптувавши їх зміст для застосування у конкретних правовідносинах щодо захисту прав дітей.

Грунтовною базою внутрішньодержавних нормативних стандартів в сфері захисту прав дитини стали Сімейний кодекс України (в статтях), Цивільний кодекс України.

Проте, на сьогодні в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначені міжнародним та вітчизняним законодавством, істотно змінюється. Це пов'язано з багатьма факторами: посиленням уваги з боку держави до інтересів дитини, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей тощо. Зазначене зумовило прийняття низки нових нормативно-правових актів, які захищають права та інтереси дітей та неповнолітніх в правовідносинах, що набули актуальності, в тому числі у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну.

Так, наприклад, Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» №20-95ВР від 24.01.1995. передбачив функціонування державних механізмів щодо захисту прав дітей, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII визначив заходи, що повинні вживатися для попередження, припинення та реабілітації дітей, що постраждали або стали свідками домашнього насильства.

Отже, при порівняльному аналізі норм, що містяться в міжнародних та національних нормативно-правових актах, можна зробити висновок, що у певних сферах, міжнародні нормативно-правові акти встановлюють значно вищий рівень стандартів захисту прав та інтересів дітей у порівнянні з національним українським законодавством, в якому або передбачається значно менше можливостей захисту прав дитини при у випадку їх порушення, або подекуди і взагалі не міститься механізмів такого захисту. Проте, наявні також і сфери, в яких Україна взяла на себе зобов'язання на порядок вищі, ніж передбачені міжнародними правовими актами, тому

одним з пріоритетних напрямків нашої держави є розвиток механізмів захисту прав дітей, вдосконалення кадрового складу та розбудова потенціалу суб'єктів захисту прав дітей для їх забезпечення інтересів та благополуччя, дотримуючись національних та міжнародних стандартів.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=456428>

2. Конституція України <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

3. Позігун І.О. Міжнародні стандарти захисту прав дітей. Південноукраїнський правовий часопис. №4. 2022. С. 158-163.

ДИКА Світлана Михайлівна

начальниця служби у справах дітей Хмельницької міської ради

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасна ситуація в сфері усиновлення дітей вимагає уваги та розгляду з боку правників, законодавців та суспільства загалом. В зв'язку з повномасштабним вторгненням у питанні усиновлення дітей, стає очевидним, що необхідно проводити не лише поверхневі, але й глибокі зміни у законодавстві та підходах до цієї проблеми. З одного боку, збільшення кількості усиновлень може вирішити проблему безпритульності серед дітей. Однак, з іншого боку, необхідно враховувати найважливіший аспект усиновлення - інтереси самої дитини. Висновок не може бути досягнутий, не забезпечивши безпеку, стабільність та благополуччя для тих, хто стає під опіку нової родини.

Однією з актуальних проблем, що наразі наростає, є усиновлення братів та сестер разом. Багато потенційних усиновлювачів вибирають усиновлення дитини молодшого віку, залишаючи старших сиріт без уваги. Проте часто в дитячих будинках перебувають діти різного віку з однієї родини. Законодавча позиція, яка захищає єдність сімейних зв'язків, має свої вагомі причини. Роз'єднання братів та сестер може позначитися на їхньому емоційному стані та психічному здоров'ї. Така позиція визначається не лише принципами гуманності, але й

необхідністю забезпечити дітям стабільні та безпечні родинні умови для подальшого розвитку і виховання.

Як зазначає В.О. Кожевнікова «запровадження в правових нормах обмеження (заборони) права на роз'єднання рідних братів та сестер забезпечить нерозривність родинного зв'язку рідних по крові осіб та позбавить від порушення немайнового права на контакт братів та сестер» [1, с.10].

Звернемося до законодавчої бази. Так, відповідно до частини 1 абзацу 1 статті 210 Сімейного кодексу України, якщо на обліку для можливого усиновлення перебувають рідні брати та сестри, вони не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. У наступному ж абзаці зазначено, що за наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами. Дискусійним у цьому контексті видається саме категорія «обставини, що мають істотне значення», а саме зміст таких обставин.

Також процедура усиновлення регламентується постановою Кабінету Міністрів України №905 від 08.10.2008 року (зі змінами та доповненнями), якою затверджено Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей. Так, у пункті 74 також зазначається, що роз'єднання братів і сестер, що перебувають на обліку дітей, які можуть бути усиновлені, не допускається. Однак в окремих випадках, за умови, що вичерпані усі можливості влаштування братів і сестер на виховання в одну сім'ю, районна, районна у м. Києві та Севастополі держадміністрація, виконавчий орган міської, районної у місті (у разі утворення) ради за місцем перебування дитини на місцевому обліку може надати згоду на роз'єднання братів і сестер при усиновленні в разі: коли один з братів, сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною; усиновлення дитини, яка виховується в дитячому або іншому закладі, в той час, як її брати, сестри проживають в сім'ях громадян України; наявності інших обставин, що унеможливають влаштування дітей на виховання в одну сім'ю, підтверджених відповідними документами. Остання підстава хоча і розширює можливості для усиновлення, однак через правову невизначеність, може створювати додаткові труднощі в реалізації процедури усиновлення та захисті прав дітей.

Як зазначає Т.Я. Схаб-Бучинська, досліджуючи окремі положення чинного законодавства та судову практику «вважаю за необхідне доповнити абзац 2 частини 1 статті 210 Сімейного кодексу України підставами для роз'єднання рідних братів та сестер і викласти положення в наступній редакції: «За наявності обставин, що мають

істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиовлення їх різними особами. Обставинами, що мають істотне значення є: якщо дитина не підтримує контакти з братом/сестрою; якщо діти перебувають у різних дитячих закладах і не знають про їх родинні відносини; якщо не має згоди на усиовлення брата/сестри, за умови, що останній досягнув 14 років; якщо один із братів / сестер страждає на тяжке захворювання, що вимагає спеціального догляду за дитиною чи перебуває на лікуванні в спеціальному лікувально-виховному закладі; наявності інших обставин, що унеможливають роз'єднання рідних братів та сестер. Також пропоную доповнити цими ж підставами пункт 74 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиовлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиовлених дітей», щоб положення спеціального акту не суперечили нормам Сімейного кодексу України» [2, с.2.33]. Вказана пропозиція автора видається обґрунтованою, хоча і потребує подальшого доопрацювання. Тобто щоб надати таким дітям шанс на щасливе майбутнє в сім'ї, потрібно вносити зміни до законодавства. Необхідно розглянути можливість реформування норми, що стосується захисту родинних зв'язків, з метою забезпечення більшої гнучкості та індивідуального підходу до кожного випадку усиовлення.

Крім того, важливо ретельно підходити до навчання потенційних усиовлювачів. Необхідно зосередитися на підготовці людей, які бажають стати батьками через принцип «батьки для дитини», а не «дитина для батьків». Відповідальність та здатність забезпечити добробут та розвиток дитини повинні бути основними критеріями при відборі усиовлювачів.

Безумовно в умовах воєнного стану доволі часто важко знайти документи і встановити реальну ситуацію з батьками дитини, а тому зростають ризики порушення прав дітей. У цьому аспекті принципово важливим забезпечення найвищих інтересів дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Отже, усиовлення є складним і відповідальним процесом, який вимагає ретельного підходу та розгляду всіх аспектів. Хоча зростаюча кількість усиовлень може вирішити проблему безпритульності серед дітей, важливо не забувати про головний пріоритет - інтереси дитини. Необхідно забезпечити баланс між захистом родинних стосунків та можливістю дітей знаходити люблячі та безпечні сім'ї якнайшвидше. Для досягнення цієї мети потрібні як законодавчі, так і культурні зміни, що спрямовані на забезпечення кращого майбутнього для дітей, які потребують усиовлення.

Список використаних джерел:

1. Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: дис... канд. юрид. наук. Тернопіль. 2019. 520с.
2. Схаб-Бучинська Т. Я. Усиновлення: актуальні проблеми та шляхи вирішення. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. № 62. С. 2.25-2.36. <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/18038>

КАЩУК Денис Анатолійович

*аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

НЕДІЙСНІСТЬ ШЛЮБУ ЯК ПІДСТАВА УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

Усунення від права на спадкування нормативно врегульовано положеннями спадкового права і передбачає позбавлення права на спадщину негідних спадкоємців на підставі закону та рішення суду. Ця дефініція закріплена ст. 1224 ЦК України [1].

Відповідно до ч. 4 ст. 1224 ЦК України не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду. Водночас, якщо шлюб визнаний недійсним після смерті одного з подружжя, то за другим із подружжя, який його пережив і не знав та не міг знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, суд може визнати право на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу [1].

Таким чином, ступінь гарантованості права спадкування залежить від якості правового регулювання відповідних відносин, що виражається, зокрема, у встановленні такого механізму захисту прав спадкоємців, який відповідає об'єктивним потребам суспільства, відображає зміни у суспільно-економічному житті країни. Сім'я розглядається як соціальний інститут і водночас як союз конкретних осіб. На кожному історичному етапі формуються власні цілісні і завершені вчення про механізм захисту прав гідних спадкоємців при спробах заволодіти спадковим майном з боку спадкоємців негідних.

СК України визначає у положеннях ст. ст. 39, 40 та 41 випадки коли шлюб є недійсним та шлюб, який визнається недійсним за

рішенням суду або який може бути визнаний недійсним за рішенням суду [2].

У першому випадку недійсним є шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі. Також, недійсним є шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою або зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.

Ст. 39 СК України визначає, що якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу [2].

Відповідно до положень ст. 40 СК України шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка. Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства [2].

Також, шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю [2].

Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, відповідно до положень ст. 41 СК України, якщо він був зареєстрований: між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог, встановлених ч. 5 ст. 26 цього Кодексу; між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею; з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків; з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб [2].

Так, наприклад, Рівненський міський суд Рівненської області у своєму рішенні у справі № 1715/13426/12 від 18 жовтня 2012 року задовільнив позов про усунення від права спадкування на таких підставах. Так, позивач звернулася до суду з позовом, в якому просить усунути відповідача від права на спадкування спадщини, яка відкрилася після смерті спадкодавця та визнати недійсним свідоцтво про право на спадщину. Як на підставу для задоволення позову позивачка та її представник покликаються на порушення відповідачкою вимог частини

4 ст. 1224 ЦК України, а саме, що відповідачка не має право на спадкування, тому що шлюб відповідачки з спадкодавцем є недійсним в силу закону, так як вона, на день відкриття спадщини, не розірвала попередній шлюб. Суд підкреслив, що відповідно до частини 5 статті 39 СК України - якщо шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу. За наведених обставин, судом встановлено, що перший шлюб між відповідачкою та її чоловіком був розірваний лише після смерті спадкодавця, а тому до розірвання шлюбу він був дійсний. Відповідно до частини 2 статті 41 СК України - при вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення [3].

Рішення про недійсність шлюбу та усунення особи від права на спадкування приймається судом на підставі доказів, представлених сторонами у справі. Варто наголосити, що у період війни правозастосовна сфера зіштовхнулася з новими формами фіктивності шлюбу, пов'язаними з бажанням отримати підставу уникнення призову за мобілізацією з боку військовозобов'язаних осіб, виїзду за кордон або отримання громадянства України [4]. Зрозуміло, що зазначене також впливає на спадкові правовідносини. Складність у цій категорії справ полягає у необхідності доказування факту відсутності наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. Таким чином, доведення фіктивності шлюбу, особливо у випадках, коли мав місце умисел обох сторін, все одно залишається досить важкою процедурою. Наприклад, згідно з чинним законодавством подружжя не зобов'язане проживати разом, тому їхнє роздільне місце проживання ще не свідчить про відсутність наміру створити сім'ю та не може автоматично розглядатися як доказ фіктивності шлюбу.

Наголосимо, що фіктивні шлюби, у зазначених випадках, необхідно розглядати як різновид шахрайських дій, що повинні передбачати відповідальність, у тому числі і у формі позбавлення права на спадкування. Відповідно, шлюб визнаний недійсним на підставі його фіктивності після смерті одного з подружжя, є перешкодою до визнання право на спадкування частки того з подружжя, хто помер, у майні, яке було набуто ними за час цього шлюбу з боку іншого.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення 25.02.2024 р.)

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (дата звернення 25.02.2024 р.)

3. Рішення Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 1715/13426/12 від 18 жовтня 2012 року. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/27003534>. (дата звернення 25.02.2024 р.)

4. Ковтонюк В. Фіктивний шлюб для відстрочки від мобілізації: хто несе відповідальність. URL : <https://dyvys.info/2024/01/29/fiktyvnyj-shlyub-dlya-vidstrochky/>. (дата звернення 25.02.2024 р.)

ЛОГВИНОВА Марія Володимирівна
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри судочинства навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сучасних національних викликів – воєнний стан; тимчасова окупація частини території України; парадоксальне зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнних дій в Україні [1]; активізація процесів деінституалізації, що є однією з передумовою для вступу України в ЄС, цифровізація правових послуг – гостро постає питання якості нормотворчого продукту, який оперативно розробляється та впроваджується в життя з метою спрощення влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, в сімейне або наближеному до сімейного середовища.

Доцільність додаткового моніторингу законодавчого регулювання форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, обумовлена прийняттям 22.03.2024 р. постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених

батьківського піклування, соціального захисту дітей, залишених без батьківського піклування» [2]. Внесення змін до нормативно-правової бази Міністерство соціальної політики України прокоментувало як спрощення процедури усиновлення та влаштування дітей в інші сімейні форми виховання [3]. Відтепер кандидатам в усиновлювачі у разі одержання позитивного висновку райдержадміністрації або виконавчого органу міської або районної у місті ради про доцільність усиновлення і відповідність інтересам дитини та подання до суду заяви про усиновлення конкретної дитини дозволено на умовах тимчасового влаштування забрати цю дитину до себе.

Запроваджений елемент «спрощення» процедури усиновлення викликає ряд наступних зауваг:

(1) тимчасове влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитини, розлученої із сім'єю, запроваджено постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю» [4]. Зокрема, постановою внесені зміни до п. 31 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 24.09.2008 р. №866 [5]. Відповідно до оновленої редакції п. 31 дитина, яка залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитина, розлучена із сім'єю, тимчасово може бути влаштована у: сім'ю родичів, знайомих; сім'ю патронатного вихователя; притулок для дітей служби у справах дітей; прийомну сім'ю; дитячий будинок сімейного типу; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; центр соціальної підтримки дітей та сімей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко); будинок дитини, дитячий будинок-інтернат системи соціального захисту населення; стаціонарну службу (відділення) центру соціальних служб, що здійснює соціально-психологічну реабілітацію дітей; стаціонарну службу (відділення) соціально-психологічної реабілітації дітей (надання послуги соціально-психологічної реабілітації дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах) центру надання соціальних послуг. Як вбачається з переліку розгалуженої системи видів влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитини, розлученої із сім'єю, ключовим у виборі місця її влаштування є тимчасовий характер перебування. Нормативно не визначено чітких темпоральних меж перебування дитини на умовах тимчасового влаштування. Проте обумовлено, що дитина, в якій є родичі або інші особи, з якими в неї на момент залишення без батьківського піклування склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) та які бажають залишити її на виховання у

своїй сім'ї, може перебувати в їх сім'ї до прийняття рішення про подальше влаштування дитини.

Процедурно для влаштування дитини у сім'ю родичів, знайомих, видається наказ Служби у справах дітей на підставі зібраного відповідно до п. 31 Порядку пакету документів. Проте неврегульованим залишається питання прав та обов'язків осіб, які тимчасово взяли до себе дитину, яка залишилася без батьківського піклування. Використовуючи правила аналогії закону, можна було б до таких відносин застосовувати положення ст. 261 СК України, якою врегульовано права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину, щодо її виховання. Проте положення вказаної статті поширюються на праввідносини за участі дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Власне з позиції наявності статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, яка перебуває на обліку з усиновлення, нововведенням є можливість тимчасового влаштування дитини в сім'ї громадян України, які перебувають на обліку кандидатів в усиновлювачі та проживають (перебувають) на території України. В цьому контексті відкритою для обговорення є можливість поширення дії ст. 261 СК України на кандидатів в усиновлювачі, в сім'ї яких планується тимчасове влаштування дітей;

(2) законодавче врегулювання такої форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, як «тимчасове влаштування».

Відповідно до розділу IV СК України «Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» законодавчо встановлено такі форми влаштування як усиновлення (гл.18), опіка та піклування над дітьми (гл. 19), патронат над дітьми (гл.20), прийомна сім'я (гл. 20-1), дитячий будинок сімейного типу (гл.20-2). Ч. 3 ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. в редакції із змінами станом на 14.07.2023 р. передбачено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (під опіку чи піклування, в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки-інтернати на повне державне утримання [6]. В ст.1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. в редакції із змінами станом на 10.04.2023 р. визначено, що формами влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [7].

Як вбачається з наведеного, жодним законом не передбачено такої форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, як «тимчасове влаштування». При цьому станом на 31.12.2023 р. в сім'ї родичів, знайомих було влаштовано 8 043 дитини [8, с.5];

(3) з огляду на відсутність законодавчого регулювання тимчасового влаштування постає питання статусу кандидата в усиновлювачі як законного представника дитини. Згідно з ст. 242 Цивільного кодексу України, ч.4 ст.256-2 СК, ч.4 ст.256-6 СК, законними представниками малолітніх та неповнолітніх дітей є їх батьки (усиновлювачі), опікуни, прийомні батьки, батьки-вихователі та *інші особи у випадках, встановлених законом*. Відповідно особи, в сім'ї яких тимчасово влаштовуються діти, не є їх законними представниками, і за потреби вони не можуть діяти в інтересах дітей (до прикладу, давати згоду на лікування);

(4) не прописаним в постанові залишилося питання порядку та місця «повернення» дитини у разі залишення судом заяви про усиновлення без розгляду на підставі ч. 6 ст. 314 Цивільного процесуального кодексу України або відмови суду в усиновленні;

(5) доцільність тимчасового влаштування дітей в сім'ї громадян України, які перебувають на обліку кандидатів в усиновлювачі, якщо діти на час процедури усиновлення проживають в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

Намагаючись спростити процедури усиновлення шляхом передання дитини в сім'ю усиновлювачів до ухвалення судового рішення на умовах тимчасового влаштування, невиправдано поза увагою посадовців залишився інститут наставництва. На сьогодні наставництво чітко врегульовано Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». В ст. 1 Закону наставництво визначено як добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальній підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Наставником може бути повнолітня дієздатна особа, яка здійснює діяльність з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальній підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя. Відповідно до ст. 17-1 Закону «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» наставниками не можуть бути особи, зазначені у ст. 212 СК України (особи, які не можуть бути

усиновлювачами). Особа, яка виявила бажання стати наставником, зобов'язана пройти курс підготовки з проблем соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя за програмою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей. Наставництво здійснюється за договором про наставництво, що укладається між центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання дитини, наставником та адміністрацією закладу, в якому проживає дитина, в інтересах якої укладається такий договір. Наставник має право відвідувати дитину за місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, а також за згодою дитини та батьків, інших законних представників дитини, адміністрації закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншого закладу для дітей спілкуватися з дитиною поза місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, у тому числі запрошувати дитину у свою сім'ю у святкові і неробочі дні, дні канікул, надавати дитині допомогу в отриманні додаткових освітніх, соціальних, реабілітаційних, оздоровчих послуг, брати участь у забезпеченні її одягом, взуттям, приладдям для навчання та розвитку тощо. Наставник несе відповідальність за порушення ним прав і законних інтересів дитини, заподіяння шкоди її життю та здоров'ю відповідно до закону. У разі перебування дитини в сім'ї наставника у святкові і неробочі дні, дні канікул наставник несе відповідальність за життя та здоров'я дитини, а також за повернення дитини до місця її проживання, навчання, лікування, оздоровлення. Однією з підстав припинення договору є усиновлення дитини, що на майбутнє передбачає усиновлення дитини самим наставником. Додатково механізм організації здійснення та ведення наставництва над дитиною, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей визначається Положенням про наставництво та Типовим договором про наставництво, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 04.07.2017 р. №465 «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною» [9]. Безсумнівно, що за умови сприйняття висловленої пропозиції поширити статус наставника на кандидатів в усиновлювачі до ухвалення судом рішення про усиновлення, ряд позицій законодавчого регулювання інституту наставництва підлягатиме доопрацюванню. Так, наставництво здійснюватиметься над дитиною, яка проживає не тільки у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а й перебуває в інших формах влаштування; у разі усиновлення дитини подружжям статус наставництва поширюватиметься на чоловіка та дружину; доцільним видаватиметься збільшення строку перебування дитини у сім'ї наставників як майбутніх усиновлювачів та інше. Видається, що

продумана і вже законодавчо прописана ідея наставництва може бути закладена в основу встановлення контакту між кандидатом в усиновлювачі та дитиною, на противагу неврегульованої інституції тимчасового влаштування.

Підсумовуючи вище наведене, слід зауважити, що вдосконалюючи в умовах воєнного стану механізми реалізації права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання у сім'ї, уповноваженим особам при розробці змін чи впровадженні «новацій» у підзаконні нормативно-правові акти, слід дотримуватися засад законності та професіоналізму.

Список використаних джерел:

1. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики звернеться до Прем'єр-міністра України з проханням особисто втрутитись у проблемну ситуацію із захистом дітей, які залишились без батьківської опіки. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Дата публікації 12 квітня 2023, 12:41. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/235378.html>

2. Деякі питання провадження діяльності з усиновлення та влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, соціального захисту дітей, залишених без батьківського піклування: постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2024 р. № 331. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-provadhzhennia-diialnosti-z-usynovlennia-ta-vlshtuvannia-ditei-syrit-ditei-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-i220324-331>

3. Спрошуємо усиновлення та влаштування дітей в інші сімейні форми виховання. Дата публікації 22.04.2024, 15:16. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23611.html>

4. Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю: постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. №800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2018-%D0%BF#n146>

5. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. №866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. в редакції із змінами станом на 14.07.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»: Закон України від 13.01.2005 р. в редакції із змінами станом на 10.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

8. Звіт про виконання Плану роботи Національної соціальної служби України на 2023 рік. URL: https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/Звіт_про_виконання_ПР_2023.pdf

9. Деякі питання здійснення наставництва над дитиною: постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2017 р. №465. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF#Text>

МЕНДЖУЛ Марія Василівна

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»*

ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ БЕЗ БАТЬКІВСЬОГО ПІКЛУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

За офіційними даними на початок квітня 2024 року після повномасштабного вторгнення Росії в Україну загинуло 537 дітей, 1275 дітей було поранено, 2067 дітей зникло, 19546 дітей примусово переміщені та депортовані (повернути вдалося 388), 14 дітей постраждали від сексуального насильства [1]. Водночас доволі тривожною є і статистика по зростанню кількості роз'єднаних родин. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) підрахувало, що закордон виїхало після 24 лютого 2022 року у пошуках притулку понад 6,2 млн. українців, із яких 5,8 млн. до європейських держав [2]. Крім того, в Україні на кінець 2023 року було близько 4,9 млн. внутрішніх переміщених осіб [3]. Ця статистика відображає величезні масштаби міграції, а у поєднанні із забороною на виїзд закордон чоловікам від 18 до 60 років, мобілізацією, за вказаними цифрами – не один мільйон роз'єднаних родин. Щодо статистики саме по дітям, які потерпіли від війни, то вимушено переміщені в середині України близько 2,5 млн. дітей (покинули Східні, Південні та Центральні області, де переважно йдуть активні бойові дії і переїхали у безпечніші області в межах держави) та виїхали закордон близько 2,3 млн. дітей [4].

При цьому чимало випадків, коли діти переїжджають не із батьками, а із бабусями, дідусями, тітками, братами і сестрами, іншими родичами.

Україна поки триває повномасштабна війна не опубліковує офіційно статистику втрат, проте ракетові обстріли цивільної інфраструктури, житлових будинків, освітніх закладів, втрати серед військовослужбовців та цивільного населення зростають щодня. У результаті спостерігається стрімке збільшення дітей без батьківського піклування. Міністерство соціальної політики України у жовтні минулого року оприлюднило дані, що після лютого 2022 року 4661 дитина опинилася без батьківського піклування саме через війну (батьки загинули чи зникли безвісти) [5], водночас цей показник далекий від реального. На практиці чимало випадків, де діти проживають через війну без батьків, а із бабусею, дідусям чи іншими родичами, але при цьому офіційно дитина не має статусу такої, що є без батьківського піклування. Вказана ситуація доволі часто вимушена обставинами війни. Саме тому було внесено зміни в українське законодавство і реформовано інститут – тимчасового влаштування дитини без батьківського піклування у сім'ю (або родичів, або знайомих, або у прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу).

У рамках ЄС важливе значення має Регламент Брюсселя ІІа (Регламент Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 року щодо юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах і справах батьківської відповідальності), яким передбачено можливість поміщення дитини у прийомну сім'ю в іншій державі-члені ЄС, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини [6]. Саме вказаним регламентом регулюються випадки, коли громадяни однієї держави-члена ЄС проживають у іншій державі-члені ЄС і може виникнути ситуації у потребі відібрати дитину чи дитина буде знайдена і потребуватиме влаштування.

В європейських державах є також різні форми влаштування дітей без батьківського піклування, універсальним є тільки підхід – забезпечення найкращих інтересів дитини.

У кожній країні ЄС форми (їх назви) влаштування дітей можуть відрізнятися, так само як і ті органи, які вправі їх встановлювати [7]. Габрієла Кубічкова, висвітлюючи вертикальне та горизонтальне сімейне право зауважила, що у Словацькій Республіці тільки суд приймає рішення про будь-яку форму заміни батьківського виховання та піклування, жоден адміністративний орган не має такої компетенції [8, с. 267].

Таким чином, у державах-членах ЄС різні форми влаштування дітей без батьківського піклування і навіть різна термінологія. Водночас із позиції захисту найкращих інтересів дитини та регламентованості

різних форм влаштування дітей, то можна зауважити наступне: у всіх державах-членах ЄС, окрім Кіпру, Чехії та Франції допускається розміщення дітей у певні заклади чи надання батькам допомоги у вихованні дітей, при цьому надається письмово згода батьків; у всіх державах обов'язкове врахування думки дитини, яка може її висловити, а також дотримання принципу найкращих інтересів дитини. Порівняльно-правовий аналіз форм влаштування дітей у європейських державах та в Україні показав, що в Україні досить розвинена система сімейних форм влаштування дитини без батьківського піклування, в процесі європеїзації приватного права нашої держави потрібні незначні зміни для посилення контролю за дотриманням прав та найкращих інтересів дітей, усиновлених та влаштованих на виховання у родини.

Список використаних джерел:

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>
2. Скільки українців не повернуться з-за кордону і чим це загрожуватиме Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c06e1y0lv80o>
3. Стало відомо, скільки в Україні переселенців. URL: <https://tsn.ua/politika/stalo-vidomo-skilki-v-ukrayini-pereselenciv-2448718.html>
4. Дмитро Лубінець. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Права дитини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>
5. З початку війни понад 4 тисячі дітей залишилися без батьків. Мінсоцполітики розповіло про причини і порядок усиновлення. URL: <https://suspilne.media/357536-z-pocatku-vijni-ponad-4-tisaci-ditej-zalilisa-bez-batkiv-minsocpolitiki-rozpovilo-pro-privatni-i-poradok-usinovlennja/>
6. Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c9cc74cc-91ac-11e5-983e-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>
7. Children in alternative care: Comparable statistics to monitor progress on deinstitutionalisation across the European Union. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/19756/file/UNICEF-DataCare%20Policy%20Brief.pdf>
8. Gabriela Kubichkova. Changing the concept of "family" and problems of family law in the Slovak Republic. / European Family Law. The Changing Concept of "Family" and Challenges for Domestic Family Law/ edited by Jens M. Scherpe. Cheltenham, UK-Northampton, USA.2016. 378p.

МОТИЛЮК Олексій Вільямович,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПАДКОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Негативні наслідки масштабної збройної агресії РФ проти України у 2022 році проявились в усіх сферах суспільного життя. Одним із таких наслідків стало переміщення значної частини населення країни, в тому числі дітей, на тривалий час із їх місця постійного проживання в інші регіони та за кордон. Спостерігається підвищення рівня смертності в країні, (зокрема молодих осіб, одночасної смерті кількох членів сім'ї, смерті родичів через невеликі часові проміжки), що є характерним для масштабних збройних конфліктів загалом. На значній території країни має місце припинення або порушення звичного порядку діяльності органів державної влади та органів нотаріату. Присутні логістичні труднощі (не всі регіони є доступними як раніше).

За таких умов практична реалізація спадкових прав спадкоємців суттєво ускладнилась, оскільки в більшості випадків прийняття спадщини, відмова від спадщини потребують від спадкоємця вчинення певних активних дій протягом певного строку, наприклад подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу (ч. 1 ст. 1269 ЦК України).

Відповідно до ч. 4 ст. 1268 ЦК України *малолітня, неповнолітня, недієздатна особа* (тут і далі курсив мій — *О.М.*), а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, *вважаються такими, що прийняли спадщину*, крім випадків, встановлених ч.ч. 2–4 ст. 1273 ЦК України.

Згадана вище норма не містить обмежень за видом спадкування (за заповітом чи за законом) та підставами спадкування (прямого чи в порядку представлення, спадкової трансмісії). Тому фактично вона передбачає те, що такими *малолітніми, неповнолітніми особами* можуть бути не тільки *діти спадкодавця* але і його *онуки, племінники, двоюрідні брати/сестри спадкодавця* у випадку якщо вони спадкують в порядку представлення (ст. 1266 ЦК України) або спадкової трансмісії (ст. 1276 ЦК України).

Пункт 3.9 гл. 10 «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» містить аналогічну норму — *малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо не було подано заяву про відмову від прийняття спадщини з дотриманням вимог, встановлених законодавством.*

На перший погляд, описана вище презумпція прийняття спадщини малолітніми та неповнолітніми особами надає їм привілейованого статусу порівняно з тими спадкоємцями, які мають повну цивільну дієздатність. Ця категорія спадкоємців (діти) для прийняття спадщини не має обов'язку вчиняти будь-які спеціально визначені дії а визнається такою, що спадщину прийняла, в силу закону.

Очевидно, норма ч. 4 ст. 1268 ЦК України покликана також захищати дітей від можливих наслідків недобросовісної поведінки їх законних представників (які свідомо чи несвідомо могли би знехтувати інтересами дитини і не вчинити необхідних, належних і своєчасних дій для реалізації її спадкових прав).

На практиці норма ч. 4 ст. 1268 ЦК України не завжди гарантує те, що дитина не буде «забута» при поділі спадщини між спадкоємцями. Її права будуть дотримані лише в тому випадку, якщо про її існування буде відомо нотаріусу.

За загальним правилом, на майно, що переходить у порядку спадкування до спадкоємців або держави, нотаріусом або в сільських населених пунктах — посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, видається свідоцтво про право на спадщину (ч. 1 ст. 66 Закону України «Про нотаріат»).

Відповідно до ч. 1 ст. 67 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на спадщину видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Особливого режиму для видачі свідоцтв про право на спадщину на ім'я дітей Закон України «Про нотаріат» та «Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» не встановлюють.

В Україні не встановлений (відсутній) обов'язок нотаріуса здійснювати розшук чи пошуки імовірних спадкоємців. Не передбачена також можливість пошуку спадкоємців за ініціативою нотаріуса.

Відповідно до п. 1.2 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України *під час звернення спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус з'ясовує відомості стосовно факту смерті спадкодавця, часу і місця відкриття спадщини, кола спадкоємців, наявності заповіту, наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження, необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.*

Іншого порядку отримання чи з'ясування відомостей стосовно кола спадкоємців для нотаріуса не передбачено.

Отже, єдиний спосіб, яким нотаріус може отримати відомості про коло спадкоємців конкретного спадкодавця і, відповідно, дізнатись про

існування його малолітніх чи неповнолітніх дітей — це отримати такі відомості від одного зі спадкоємців при його/їх зверненні.

На практиці відомості про існування інших спадкоємців повідомляються нотаріусу письмово — у заявах спадкоємців, які звернулись до нотаріуса (про прийняття спадщини, про відмову від спадщини, про видачу свідоцтв тощо).

Виходячи із принципу добросовісності поведінки учасників цивільних відносин (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України), можна було б сподіватись на те, що кожен спадкоємець, який звертатиметься до нотаріуса у зв'язку з відкриттям спадщини, буде реалізовувати свої права не на шкоду іншим спадкоємцям і *добросовісно* повідомлятиме повні і достовірні відомості про існування інших спадкоємців, у тому числі про малолітніх та неповнолітніх осіб.

Відповідно до ст. 3 ЦК України принципи справедливості, добросовісності та розумності є однією із фундаментальних засад цивільного права, спрямованою, у тому числі, на утвердження у правовій системі України принципу верховенства права. При цьому добросовісність означає прагнення особи сумлінно використовувати цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків... Отже, законодавець, навівши у тексті ЦК України зазначений принцип, установив у такий спосіб певну межу поведінки учасників цивільних правовідносин, тому кожен із них зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, у тому числі передбачати можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам та інтересам інших осіб. Цей принцип не є суто формальним, оскільки його недотримання призводить до порушення прав та інтересів учасників цивільного обороту [4].

Проте, поведінка учасників цивільних відносин, і спадкоємців також, не завжди є добросовісною, особливо в періоди значного погіршення соціально-економічних умов життя суспільства та нестабільності. Одне лише сподівання на добросовісну поведінку спадкоємців щодо належного повідомлення нотаріуса про існування інших спадкоємців, у тому числі малолітніх та неповнолітніх осіб, є явно ідеалістичним. Воно не гарантує того, що існування малолітніх та неповнолітніх спадкоємців не буде приховано від нотаріуса і їхні права не будуть порушені. Оцінка перспектив відновлення порушених прав дітей у таких ситуаціях часто є песимістичною.

Тому є необхідність зменшити кількість випадків, коли малолітні, неповнолітні спадкоємці (як мінімум, діти спадкодавця та його онуки) можуть бути позбавлені права на отримання частки у спадщині внаслідок приховання інформації про їхнє існування іншими спадкоємцями.

При цьому слід зважити на те, що нотаріуси уже мають доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян (п. 16 Порядку ведення державного реєстру актів цивільного стану громадян) а також практику користування відомостями цього реєстру при заведенні спадкових справ (п. 1.3 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Вважаю за доцільне доповнити п. 1.3 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України абзацом другим наступного змісту:

«Шляхом безпосереднього доступу до реєстру актів цивільного стану громадян нотаріус перевіряє наявність у спадкодавця дітей. У випадку виявлення в реєстрі записів про народження дітей, матір'ю/батьком яких зазначено спадкодавця, нотаріус перевіряє також наявність записів про їх смерть. У випадку виявлення таких записів про смерть нотаріус також перевіряє наявність у спадкодавця малолітніх, неповнолітніх онуків. Відповідні витяги з реєстру підшиваються у спадкову справу.»

Реалізація такої можливості не потребує бюджетних видатків.

За результатами такої перевірки нотаріус матиме у своєму розпорядженні наступну достовірну інформацію, яка має суттєвий вплив на вирішення його завдань при оформленні спадкових прав спадкоємців:

- про наявність/відсутність у спадкодавця дітей та їх вік на момент відкриття спадщини (малолітні, неповнолітні, повнолітні);
- про факт смерті дитини/дітей спадкодавця та момент її настання — до відкриття спадщини, після відкриття спадщини та через який час після відкриття спадщини (можлива спадкова трансмісія);
- про наявність/відсутність у спадкодавця онуків та їх вік на момент відкриття спадщини (малолітні, неповнолітні, повнолітні) — можливе спадкування в порядку представлення.

За таких умов дія норми ч. 4 ст. 1268 ЦК України буде реалізована значно ефективніше а права малолітніх, неповнолітніх спадкоємців (дітей спадкодавця та його онуків) будуть захищеними не залежно від волі інших спадкоємців та добросовісності/недобросовісності їхньої поведінки.

Нажаль при цьому у нотаріуса продовжуватиме бути відсутньою можливість отримання інформації про існування малолітніх, неповнолітніх спадкоємців (дітей спадкодавця та його онуків), чие народження зареєстровано за кордоном органами іноземних держав (не консульськими установами України) та чие народження мало місце і було зареєстровано на тимчасово окупованих територіях — оскільки відомості про такі народження в реєстрі відсутні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20240308#n6094>.
2. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 р. № 3425–XII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n2653>.
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
4. Постанова Верховного Суду у складі палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 10.09.2018 р. у справі № 920/739/17 за позовом ПП «Карла Маркса-2» до ГУ Держгеокадастру у Сумській області про поновлення договору оренди. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77748947>.
5. Порядок ведення державного реєстру актів цивільного стану громадян. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 р. № 1064. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-p>.

НКІТІЮК Петро Григорович

начальник відділу захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству Хмельницької обласної прокуратури

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ З ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА

Дотримання прав дитини є одним із пріоритетних напрямів роботи державних інституцій та органів місцевого самоврядування.

Органами прокуратури області постійно вживаються заходи щодо захисту прав дітей та інтересів держави в сфері охорони дитинства засобами представницького характеру.

Однак із ухваленням Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя), який набрав чинності 30 вересня 2016 року, вектор представницької діяльності прокуратури змінився. Таким чином, на сьогодні у контексті захисту прав і свобод

дітей поза кримінальною сферою можна говорити лише про представництво інтересів держави у сфері охорони дитинства.

У поточному році на вказаному напрямі прокурорами пред'явлено 33 позови на загальну суму майже 10 млн грн, з них у бюджетній сфері – 19 позовів на суму понад 3,5 млн грн, 5 – у сфері земельних відносин на суму майже 5,9 млн грн, 4 – з питань державної та комунальної власності, у тому числі 3 – про визнання протиправною бездіяльності щодо не приведення у належний стан споруд цивільного захисту, 5 – зобов'язального характеру серед яких 2 – про визнання бездіяльності органів місцевого самоврядування протиправною та зобов'язання виплатити одноразову допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, на загальну суму понад 155 тис грн та ще 3 – про зобов'язання виготовити технічну документацію на земельні ділянки навчальних закладів. Повернуто 211 га земель вартістю 170 млн грн.

Крім цього, з початку року задоволено 12 позовних заяв на загальну суму понад 6,6 млн грн, добровільно відшкодовано в ході судового розгляду за закритими справами на суму 34 млн грн.

Зазначене свідчить про переорієнтування прокурорів на пред'явлення позовів з матеріальним складом вимог, вектор яких направлено на реальне поновлення порушених прав дитини та інтересів держави.

В умовах сьогодення, під час повномасштабної збройної агресії російська федерація ювенальними прокурорами приділяється особлива увага захисту інтересів держави у сфері охорони дитинства щодо забезпечення права дітей на безпечні умови навчання.

Наприклад, рішенням окружного адміністративного суду від 19.02.2024 задоволено позов Кам'янець-Подільської окружної прокуратури про визнання протиправною бездіяльності Вищого професійного училища № 36 та зобов'язання привести у відповідність захисну споруду (протирадіаційне укриття) в навчальному закладі загальною площею понад 1300 кв. м., яке розраховане на 1782 особи.

Також вживались заходи представницького характеру щодо захисту інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування шляхом пред'явлення адміністративних позовів про визнання незаконною бездіяльності та зобов'язання вчинити певні дії на користь дітей.

Упродовж 2024 року пред'явлено 2 позовних заяви про визнання бездіяльності органів місцевого самоврядування протиправною та зобов'язання виплатити одноразову допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування.

Зокрема, рішенням Хмельницького окружного адміністративного суду від 26.03.2024 задоволено позов Кам'янець-Подільської окружної

прокуратури та зобов'язано сільську раду здійснити виплату одноразових грошових допомог на суму понад 95 тис грн 6 дітям.

Забезпечено виконання рішення цього ж суду від 22.06.2023, яким задоволено позов окружної прокуратури міста Хмельницького про визнання протиправною бездіяльності Департаменту освіти та науки та зобов'язання виплатити одноразову грошову допомогу випускникам загальноосвітніх навчальних закладів громади з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Таким чином за втручання прокурора 12 дітей отримали одноразову допомогу на загальну суму майже 176 тис. грн.

Однак на сьогоднішній день в судах України формується неоднозначна практика щодо відсутності у органів прокуратури повноважень для пред'явлення таких позовів.

Нерідко суди вважають що у спірних правовідносинах, які виникли через бездіяльність органів місцевого самоврядування щодо виплати дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування одноразової грошової допомоги, предметом спору є право цих осіб на отримання зазначеної допомоги та прокурором не доведено наявність інтересів держави у спірних правовідносинах.

Тому фактично, підставою для звернення прокурора до суду є вирішення спору щодо виплати конкретній дитині одноразової грошової допомоги, передбаченої статтею 8 Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування", а позови пред'явлені прокурорами суперечать вимогам ст. 23 Закону України "Про прокуратуру" якою визначено виключні випадки, за умови настання яких прокурор може здійснювати свої представницькі повноваження.

Враховуючи таку позицію суду, позовні заяви повертаються органам прокуратури без розгляду. Таким чином виплати статусним дітям не нараховуються та не сплачуються.

Отже вбачається, що проблематика цього питання стосується конституційної функції представництва прокурором інтересів неповнолітніх в судах шляхом пред'явленням відповідних позовів або вступ у справи вказаної категорії.

Вважаю, що для реального забезпечення прав дітей, усунення протиріч та неоднозначної судової практики необхідно змінити законодавство яким чітко визначити представницькі повноваження ювенального прокурора у сфері охорони дитинства, особливо при захисті інтересів неповнолітніх із спеціальним статусом поза межами кримінального процесу.

Оскільки ефективне використання прокурорами заходів представницького характеру щодо неповнолітніх є одним із факторів

забезпечення захисту прав дітей, а турбота про створення їм гідних умов життя – це гарантія здорової нації та нормального розвитку держави.

ОВОД Юлія Василівна

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету*

ОВОД Олександр Андрійович

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти групи ПОм-22-1
Хмельницького національного університету*

ДО ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ В УКРАЇНІ

Формування особистості відбувається під час навчально-виховного процесу в загальноосвітньому закладі, виховання в сім'ї, перебування у доброзичливому оточенні. Але однією з проблем суспільства, на жаль, є важкі діти, які мають ряд психологічних та соціальних особливостей.

До важких дітей відносяться діти, які мають проблеми у вихованні та формуванні особистості. До таких дітей також відносять «дітей вулиці». Ситуація в суспільстві найбільш негативно позначилася на дітях, що мали погану спадковість, яка в подальшому спричиняла їхній неповноцінний розвиток.

Спадковість дитини, негативно чи позитивно впливаючи на її розвиток, багато в чому залежить ще і від існуючих суспільно-економічних, соціально-політичних обставин, психологічних чинників, навколишнього середовища, типу особистості, що розвивається тощо [2].

Виокремлюють наступні чинники поширення дитячої бездоглядності та безпритульності [4]:

1. руйнування державної системи суспільного виховання дітей без формування замінюючих структур в умовах ринкових перетворень;

2. кризи сімей, обумовлені бідністю, безробіттям і руйнуванням моральних устоїв батьків;

3. негативний вплив на психіку дітей засобів масової інформації, ведучих відкрити чи приховану форми пропаганди насилля, злочинності, наркоманії та сексуальної вседозволеності.

Нестабільність суспільно-економічного становища в нашій державі значною мірою зумовила бездоглядність та безпритульність.

Закриття доступних дитячих садків, безкоштовних гуртків дитячої

творчості і спортивних секцій призвели до витіснення дітей на вулицю. Беззаперечним є також відсутність у сім'ї засобів для існування, загроза безробіття, неповноцінне харчування, зріст цін на продукти харчування та комунальні послуги: все це призводить до різкого збільшення стресових ситуацій і розлучень, що негативно відображається в першу чергу на дітях.

До групи ризику належать також діти з аномаліями розвитку, яких у ранньому віці покинули батьки, а також діти, з інтернатів, які потрапили туди після позбавлення їхніх батьків батьківських прав. Переважно це діти алкоголіків, наркоманів, осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, тобто, діти з певним досвідом асоціальної поведінки, педагогічно занедбані які відстають у психічному розвитку, багато хто з них має психічні розлади. Здебільшого вони агресивні, тривожні, в них занижена самооцінка. На вулиці опиняється і багато дітей з сімей, на перший погляд, благополучних, поповнюючи лави так званих соціальних сиріт.

Досить серйозною причиною поширення соціального сирітства є неповні й функціонально неспроможні сім'ї. В останні роки послабшали устої сім'ї. Небувалий рівень розлучень, побутове п'янство, зниження відповідальності батьків, школи і в цілому держави і суспільства за виховання і навчання дітей, руйнування системи освіти, позашкільного виховання і організації дозвілля, падіння життєвого рівня населення болісно вдарило по дітях. Об'єктивна нездатність матерів - одиначок приділяти своїм дітям необхідну увагу загострює проблему дитячої безпритульності.

Розпад сімейних стосунків – одна з головних причин втечі дітей з дому. Якщо вдома дитина страждає через невиконання батьками своїх обов'язків та через злочинні зловживання, втеча на вулицю стає для неї останнім засобом захисту. Вона сподівається, що життя на вулиці буде ліпшим, але виявляється, що насправді там значно гірше. І юні втікачі живуть на вокзалах, у підвалах, на горищах, поповнюють ряди наркоманів, стають здобиччю кримінальних елементів. Вони намагаються вижити різними способами. Викреслені з життя суспільства, багато хто з них ставляться з презирством до його норм.

Конфлікти в сім'ї, сексуальне насилля, втягування дорослими дітей у злочинність, послаблення роботи щодо організації відпочинку дітей за місцем проживання і навчання, пропаганда засобами масової інформації насилля «легкого життя» – все це призвело до того, що сьогодні на профілактичному обліку служб у справах неповнолітніх знаходяться тисячі дітей, котрі жебракують та просять, вчиняють правопорушення, вживають наркотичні засоби і алкогольні напої.

Бездоглядні діти мають контакт із сім'єю, але через різні причини

(бідність, перенаселеність у квартирі, різні види експлуатації дітей, непорозуміння з батьками, друзями, вчителями) більшу частину дня, а інколи й ночі вони проводять на вулиці.

Державний інститут проблем сім'ї та молоді провів дослідження «Соціальний портрет дітей безпритульників». Результати дослідження показують наступне:

1. Половина безпритульних дітей мають постійне житло, де періодично живуть з батьками чи опікунами.

2. Переважна більшість дітей – з неблагополучних сімей. Біля половини безпритульних дітей – з неповних сімей, кожна десята дитина – кругла сирота.

3. Майже половина дітей не ідентифікують себе з рідною сім'єю і квартирою, не бажають повертатися додому.

4. Кожна сьома дитина опинилась на вулиці через порушенні її житлових і майнових прав. Місцями ночівлі дітей є теплотраси, підвали, дахи житлових будинків, підсобні приміщення базарів, вокзали, залізнодорожні вагони: такі умови життя підривають їх здоров'я.

5. Причинами втечі дітей з дому є: низький матеріальний достаток сім'ї, сімейне неблагополуччя, асоціальна поведінка батьків (алкоголізм, наркоманія, насилля), відсутність емоційного, теплого батьківського контакту з дітьми, загострення конфлікту між батьками, батьками і дітьми.

Зростає кількість сімей, які з різних причин не виконують виховних функцій відносно своїх дітей.

Практично відсутній контроль зі сторони відповідних державних органів і суспільства за вихованням дітей в несприятливих сім'ях, що призводить до того, що діти, не отримуючи відповідний соціальний захист стрімко поповнюють ряди «дітей вулиці».

Проблеми дитячої безпритульності в більшості випадків обумовлена низькою результативністю роботи органів опіки, недоліками законодавства і відсутністю чіткого механізму реалізації вже діючого законодавства, яке регулює відносини в сім'ї, державі, суспільстві, батьків і дітей.

Причини дитячої бездоглядності поділяються на:

- соціально-економічні;
- психолого-педагогічні;
- медико-біологічні [3].

Усі вони мають тенденцію до загострення й поглиблення в сучасний період. Соціально-економічні причини в свою чергу поділяють:

на загально-соціальні – порушення принципів демократії, соціальної справедливості, тенденції до дегуманізації;

на економічні – порушення й диспропорції в народному господарстві, плануванні й розподілі суспільного продукту, безробіття, невдоволеність потреб молоді в модних предметах, засобах дозвілля;

на соціально-демографічні – перехід до малодітної сім'ї, масове залучення жінок у виробництво й відчуження дитини від сім'ї, роз'єднання поколінь, криза сімейних стосунків;

на соціотехнічні – негативний вплив засобів масової інформації;

на організаційно-управлінські – несвоєчасність прийняття й непослідовність у розв'язанні актуальних молодіжних проблем.

Отже, проаналізувавши проблему дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні, можна зробити висновки, що це негативне соціальне явище, спричинене безконтрольністю дітей з боку батьків, байдужістю старших до своїх синів і доньок, із втратою одного з батьків або обох, соціальними факторами, браком батьківського контролю та потребує активних дій щодо його подолання зі сторони органів державної влади та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Концепція Державної програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006–2010 роки // Офіц. вісн. України. – 2005. – №49. – ст. 3080.

2. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: Методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 160 с.

3. Оржеховська В. М. Дитяча бездоглядність та безпритульність: історія, проблеми, пошуки / В. М. Оржеховська, В. Є. Виногорова-Бондаренко. – К., 2004; Гайдар Є. О. Соціальні наслідки безпритульності у контексті демографічної ситуації в Україні / Є. О. Гайдар // Вісн. Харк. Нац. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 31. – С. 89–94

4. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей : Закон України // Офіц. вісн. України. – 2005. – №25. 7.

ПОРОЗОВА Інна Юрїївна,

*аспірантка Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ПОНЯТТЯ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ЯК ПАЦІЄНТА

У сфері охорони здоров'я фізична особа – пацієнт має найбільший інтерес у застосуванні самозахисту поміж інших форм захисту своїх суб'єктивних особистих немайнових прав. Це пов'язано з тим, як зазначає О.І. Антонюк, що «право на самозахист природних прав відповідає природному прагненню людини до самозбереження, тому воно розглядається як природне та невід'ємне право, що існує від народження» [1, с. 33]. Разом із тим, окремі вчені висловлюють протилежні міркування. Зокрема, на думку Н.Л. Бондаренко-Зелінської та А.М. Зелінського, «здійснення захисту прав пацієнта у формі самозахисту є ускладненим, оскільки стан здоров'я пацієнта може виключати самозахист (наприклад, перебування у комі)» [2, с. 72-73].

Аналогічні за сутністю самозахисту як неюрисдикційної форми захисту у цивільному праві, але дещо інакше за формулюванням, можна виділити ознаки самозахисту як форми захисту цивільних прав та інтересів пацієнта у сфері охорони здоров'я.

Правове регулювання самозахисту цивільних прав здійснюється ЦК України, де у ст. 19 самозахистом позначено застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [3]. Таким чином, як слушно наголошує О.І. Антонюк, «наш законодавець під час закріплення права на самозахист пішов шляхом загальнодозвільного порядку регулювання, за якого загальному дозволу протистоять конкретні заборони» [1, с. 28].

Законодавець у ст. 19 ЦК України до ознак самозахисту відносить такі: 1) підставою застосування є порушення цивільного права та протиправне посягання на цивільне право; 2) засоби протидії застосовуються особою для захисту свого цивільного права, так і права іншої особи; 3) застосовуються засоби протидії, які мають бути не заборонені законом та не суперечити моральним засадам суспільства; 4) способи самозахисту мають відповідати таким вимогам: а) змісту права, що порушене; б) характеру дій, якими воно порушене; в) наслідкам, що спричинені цим порушенням; 5) способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Підставами для застосування самозахисту, згідно ст. 19 ЦК України, є порушення та інше протиправне посягання, а також створення загрози (небезпеки) для цивільного права та інтересу особи [3]. Тобто слід визнати самостійними підставами для самозахисту протиправне посягання та створення загрози (небезпеки).

У літературі з медичного права вчені звертають увагу на наявність достатньо великої кількості підстав для можливого невдоволення пацієнтів, що зумовлено особливістю професійної медичної діяльності [4, с. 177]. Відповідно може виникати «відкрите протистояння суб'єктів медичних правовідносин, пов'язане з реалізацією ними інтересів взаємовиключного характеру» - юридичний конфлікт [4, с. 178].

На нашу думку, юридичний конфлікт у сфері медичної діяльності можна віднести до передумови для застосування самозахисту з таких міркувань: 1) наявність конфліктної ситуації може створити загрозу для цивільних прав та інтересів пацієнта; 2) вирішення конфлікту можливе шляхом застосування способів самозахисту (наприклад, відмова від лікування, вимога про заміну лікаря та ін.). Разом із тим, підставою для застосування самозахисту є наявна загроза цивільним права та інтересам пацієнта, а не юридичний конфлікт.

У пацієнта виникнення права на самозахист може бути пов'язано з різними життєвими обставинами – діями та бездіяльністю медичних працівників. Разом із тим, такі обставини можуть бути за характером як правомірними, так і протиправними.

Об'єктом самозахисту є цивільне право та охоронюваний законом інтерес (законний інтерес). Разом із тим суб'єкт цивільного права захищає себе або інших осіб власними діями, без звернення до суду або іншого органу, який здійснює захист цивільного права [5, с. 119]. Тобто особа має право застосувати самозахист як свого права, так і права іншої особи. До прикладу, у сфері охорони здоров'я найбільш поширеним є здійснення самозахисту прав іншої особи - малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їх батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками (ч. 1 ст. 272 ЦК України) [3].

Самозахист у сфері охорони здоров'я може застосовуватися для досягнення бажаного результату, а саме: 1) припинення порушення чи іншого протиправного посягання, чи загрози порушення; 2) зміни правовідношення; 3) припинення правовідношення; 4) відновлення попереднього становища пацієнта.

Способами самозахисту є правомірні дії уповноваженої особи, а в окремих випадках також бездіяльність. Разом із тим, застосування

способів самозахисту може бути оскаржено до суду або до іншого компетентного органу.

Законодавець закріплює вимоги, яким мають відповідати способи самозахисту, а саме: 1) змісту права, що порушене; 2) характеру дій, якими воно порушене; 3) наслідкам, що спричинені цим порушенням» (ч. 2 ст. 19 ЦК України) [3]. При цьому для самозахисту застосовуються способи, які мають «обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства» (ч. 2 ст. 19 ЦК України) [3]. Тобто особа має право вибору способів самозахисту, як і форми захисту цивільних прав та інтересів загалом.

Крім того це означає, що виключного законодавчого переліку видів способів самозахисту не існує. Слід звернути увагу на те, що у ЦК України згадується лише один спосіб самозахисту у недоговірних зобов'язаннях як необхідна оборона (ст. 1169) [3].

Отже, сторони договору згідно принципу свободи договору (п. 3 ч. 1 ст. 3 ЦК України) мають право передбачити у змісті цивільно-правового договору види способів самозахисту. Разом із тим, особа має право застосувати спосіб самозахист на власний розсуд відповідно до існуючої ситуації, виходячи із встановлених законом вимог до таких способів.

З урахуванням вищезазначених концепцій розуміння самозахисту як неюрисдикційної форми захисту у цивільному праві можна виділити такі ознаки самозахисту цивільних прав та інтересів пацієнта:

- 1) самозахист є складовим елементом права на самозахист;
- 2) право на самозахист виникає за наявності юридичного факту чи юридичного (фактичного) складу;
- 3) підставою застосування самозахисту є порушення та інші протиправні посягання, наявна загроза порушення цивільних прав та інтересів;
- 4) самозахистом є засоби протидії фактичного та юридичного характеру;
- 5) право на самозахист виникає в уповноваженій особі незалежно від характеру дій (протиправні чи правомірні) та вини особи, яка вчинила порушення та інші протиправні посягання, створила загрозу порушення цивільних прав та інтересів;
- 6) об'єктом самозахисту є цивільні права та охоронювані законом інтереси (законні інтереси);
- 7) суб'єктами самозахисту є особи, які уповноважені застосовувати засоби протидії на підставі закону чи договору;

8) самозахист застосовується уповноваженими особами для захисту свого цивільного права та законного інтересу, так і права й інтересу іншої особи;

9) застосовуються засоби протидії, які мають бути не заборонені законом та не суперечити моральним засадам суспільства;

10) способами самозахисту є правомірні дії уповноваженої особи, а в окремих випадках також бездіяльність;

11) способи самозахисту мають відповідати таким вимогам: а) змісту права, що порушене; б) характеру дій, якими воно порушене; в) наслідкам, що спричинені цим порушенням;

12) способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства;

13) залежно від виду правовідносин способи самозахисту поділено на дві групи: а) способи самозахисту у договірних правовідносинах; б) способи самозахисту у недоговірних правовідносинах;

14) застосування способів самозахисту може бути оскаржено до суду або до іншого компетентного органу.

Таким чином, самозахистом цивільних прав та інтересів пацієнта є засоби протидії фактичного та юридичного характеру, що виявляються у формі дії чи бездіяльності та застосовуються у договірних і недоговірних правовідносинах особою, уповноваженою на це законом або договором, у разі порушення та інших протиправних посягань, загрози порушення для захисту свого цивільного права та законного інтересу, так і права й інтересу іншої особи.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 205 с.

2. Бондаренко-Зелінська Н.Л., Зелінський А.М. Деякі питання судового захисту прав пацієнтів. С. 72-79.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України : Підручник. К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.

5. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, А. В. Ватрас, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. К. : Правова єдність, 2009. 536 с.

РОМАСЬ Марія Іванівна
докторка філософії з права,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Правовий статус дитини у приватних правовідносинах завжди був предметом наукових досліджень, оскільки дитина є вразливим суб'єктом таких правовідносин. Законом закріплено, що дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше (ст. 1 Закон України «Про охорону дитинства») [1]. За ст. 34 ЦК України повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття) [2]. Отже, дитина втрачає свій статус «дитини» у зв'язку з досягнення вказаного віку. Утім законом також передбачені випадки надання дитині повної цивільної дієздатності, що передбачено ст.ст. 34, 35 ЦК України. За загальним правилом, дитина не володіє заповідальною здатністю до 18 років, однак у разі надання їй повної цивільної дієздатності, то вона набуває і активної тестаментоздатності – право скласти заповіт, що входить до змісту цивільної дієздатності [3, с. 1131]. До слова можна вказати, що у параграфі 2229 Цивільного уложення Німеччини вказано про можливість складення заповіту неповнолітньою особою, яка досягла 16 років [4, с. 264].

Для спадкових правовідносин термін «дитина» має два значення: як малолітня (до 14 років) або неповнолітня особа (від 14 до 18 років) у зв'язку з віком, та як особа, яка має кровне споріднення з батьками. Наприклад, малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця ... спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (ч. 1 ст. 1241 ЦК України) [2]. З цитованих норм випливає ще один термін «повнолітні непрацездатні діти спадкодавця», що і доводить, що «діти» у сімейному та спадковому праві можуть вважатися такими не лише на підставі віку. У той же час за ст. 1261 ЦК України у першу чергу право на спадкування за законом мають *діти* спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки [2]. У даній статті термін «діти» означає кровне споріднення, маючи на увазі сина або доньку незалежно від дієздатності та віку. Отже, у першу чергу спадкують діти спадкодавця незалежно від того, скільки їм років.

Також термін «дитина» має і певні синоніми. Наприклад, дитина як учасник спадкових правовідносин може бути не лише дитиною батьків за кровним спорідненням, а й іншим учасником спадкових правовідносин – наприклад, пасинок, падчерка, внук, онучка. Тому в нормах, де поняття «дитина», «діти» мають критичне значення законодавець уточнює «діти спадкодавця» (ст. 1261 ЦК України) [2]. При цьому неважливо чи діти спадкодавця народжені у шлюбі чи поза ним. На правовий статус дитини у спадкових правовідносинах цей факт не впливає жодним чином.

Слід також звернути увагу на правовий статус зачатої дитини. Так, за ч. 1 ст. 1222 ЦК України спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини [2]. У абз. 2 ч. 2 ст. 25 ЦК України у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини [2]. Ця норма не є свідченням того, що ненароджена дитина визнається суб'єктом права, оскільки її інтереси будуть враховуватися лише за умови, що вона народиться живою. Якщо ж вона народиться мертвою, то факт її зачаття втрачає будь-яке юридичне значення, оскільки його правоздатність так і не виникла з усіма наслідками цього. Отже, такий суб'єкт права не з'явився, відповідно, він не може закликатися до спадкування [5, с. 108]. Утім в силу положення ст. 122 СК України дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя [6]. Що стосується видачі свідоцтва про право на спадщину, то якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини, видача свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями може відбутися *лише після народження дитини*. Це положення застосовується також щодо дитини, зачатої за життя спадкодавця, але народженої після його смерті, у разі спадкування *за законом* (ч. 2 ст. 1298 ЦК України) [2].

Переходячи до соціальної функції спадкування, слід приділити увагу дитині та право на обов'язкову частку у спадщині. Так, малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (ч. 1 ст. 1241 ЦК України) [2]. При цьому спадкоємець має право відмовитись від обов'язкової частки у спадщині, проте він не має права відмовитись на користь іншої особи, оскільки право на обов'язкову частку покликано забезпечити соціально незахищеним особам умови для існування [5, с. 266].

Також, як було вже вказано вище, діти спадкодавця перебувають у привілейованому становищі у разі спадкування за законом навіть у випадку правил законодавчої техніки – у першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки (ст. 1261 ЦК України) [2]. При цьому за ч. 1 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна [1]. Якщо говорити про п'яту чергу, то до неї поряд з іншими родичами спадкодавця до шостого ступеня споріднення відносяться і утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї. А утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування (ч. 2 ст. 1265 ЦК України) [2]. Однак у такому випадку факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні (п.4.3. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України).

Переходячи до процедури прийняття спадщини дитиною, слід вказати, що від її імені можуть діяти батьки (або окремо мати чи батько), усиновлювачі, опікун або піклувальник, заклади виховання та охорони здоров'я. Неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальник, а заяву від імені малолітньої особи або недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун (п.п. 3.7, 3.8 п. 3.9. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) [7].

Також важливо зазначити, що за ч. 4 ст. 1268 ЦК України малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, *вважаються такими, що прийняли спадщину* [2]. Уточнення цієї статті міститься у п. 3.9. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, за якою малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, *якщо* не було подано заяву про відмову від прийняття спадщини з дотриманням вимог, встановлених законодавством [7]. Неповнолітня особа може відмовитись від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування [5, с. 249]. Що ж стосується малолітньої особи, то батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, *лише* з дозволу органу опіки та піклування (абз. 6 п. 3.25 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) [7].

На останок слід вказати про спадковий договір, адже у положеннях ЦК України про спадковий договір законодавець не вказав, що стороною спадкового договору обов'язково повинна бути особа з повною цивільною дієздатністю. Так, відчужувачем у спадковому договорі може бути подружжя, один із подружжя або інша особа, а набувачем у спадковому договорі може бути фізична або юридична особа (ч.ч. 1, 2 ст. 1303 ЦК України) [2]. У даному випадку діє принцип дозволено все, що прямо не заборонено законом, тому оскільки закон не встановлює обмежень для малолітніх та неповнолітніх осіб бути стороною спадкового договору, то це означає, що жодних перешкод для цього немає [8, с. 198]. Утім чи відбувається це на практиці питання залишається відкритим.

Підсумовуючи усе зазначене вище, можна дійти висновку, що за загальним правилом дитиною є особа до 18 років. Однак поняття дитини і дітей у цивільному та сімейному законодавстві відрізняються за своїм значенням. ЦК України, вказуючи «діти спадкодавця», має на увазі особу за кровним спорідненням зі спадкодавцем – матір'ю або батьком незалежно від віку. У той же час СК України під терміном «дитина» розглядає лише особу до 18 років, а після настання цього віку законодавець застосовує терміни «повнолітній син або дочка». Таким чином, дитина у спадкових правовідносинах, які регулюються ЦК України, є більш широким. Якщо говорити про дитину, як особу якій ще не виповнилось 18 років, то її правовий статус у приватних правовідносинах наступний.

По перше, правовий статус дитини у спадкових правовідносинах включає в себе такі категорії: зачата, але ще ненароджена живою дитина; малолітня дитина, неповнолітня дитина; дитина, батьки, якої позбавлені батьківських прав; неповнолітній утриманець спадкодавця тощо. По друге, від імені дитини у спадкових правовідносинах, як правило, діють батьки, опікуни або піклувальники. У той же час дитина може і самостійно вчиняти певні дії, якими є можливість неповнолітньої особи подати заяву про прийняття спадщини без згоди законних представників, однак для відмови від прийняття спадщини потрібна згода батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування. По третє, при спадкуванні є неважливим факт народження дитини у шлюбі або поза ним, оскільки дана обставина жодним чином не впливає на права дитини як спадкоємця. По четверте, дитина наділена гарантіями у вигляді обов'язкової частки у спадковому майні незалежно від змісту заповіту. З цього приводу можна вказати і те, що дитина спадкує у першій черзі за законом. По п'яте, дитина у спадкових правовідносинах, як і у будь-яких інших, є особою до 18 років. Однак у спадкових правовідносинах термін «діти» застосовується для вказівки як

пряме кровне (або інше, наприклад, на підставі усиновлення) споріднення з батьками (у якості прикладу можна навести формулювання «повнолітні непрацевдатні діти спадкодавця», що і підтверджує вказану думку).

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Видання третє перероблене та доповнене. Харків: ТОВ «Одісей», 2006. 1200 с.
4. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : підручник. Київ: Атіка, 2003. 500 с.
5. Спадкове право: проблеми теорії та практики: монографія / Г.В. Анікіна та ін. ; голов. ред. С.Д. Гринько. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 502 с.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
7. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України 22.02.2012 URL : № 296/5 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
8. Бордюг Т.О. Матеріально-правові аспекти участі дітей у спадкових правовідносинах. *Часопис Київського університету права*. Вип. 3. 2020. С. 193-200.

САФОНЧИК Оксана Іванівна

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні конфлікти суттєво впливають на всі аспекти життя громадян країни і відгукуються на різних категоріях населення, зокрема на дітях. У мирний час, а тим більше в умовах нинішньої реальності,

діти потребують особливої турботи та уваги, а також додаткових гарантій щодо забезпечення захисту їх прав і законних інтересів.

Під час введення воєнного стану держава реагує на різноманітні виклики, адаптуючи чинне законодавство до несподіваних змін. Однією з головних тем цих змін є захист прав та інтересів дітей. Проблема утримання дітей (аліменти) залишається актуальною як у мирний час, так і в сучасних умовах.

Згідно до положень Закону України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», внесено певні зміни, пов'язані з військовою агресією російської федерації на території України [1].

У подальшому, щодо аліментних зобов'язань в умовах дії воєнного стану, 01 квітня 2022 року Міністерством юстиції України опубліковані відповідні роз'яснення, зокрема: «вказано, що Верховна Рада прийняла Закон, який тимчасово припиняє звернення щодо стягнення аліментів на заробітну плату та інший дохід боржника до припинення або скасування воєнного стану на території України» [2].

Проте, це правило має виключення і не стосується рішень про стягнення аліментів, а також рішень, за якими боржниками є громадяни російської федерації.

Міністерство юстиції також вказує на те, що: «внаслідок військової агресії російської федерації, у період тимчасової окупації адміністративно-територіальних одиниць, забороняється відкриття виконавчих проваджень та застосування заходів примусового виконання рішень» [2].

Крім того, після введення воєнного стану в Україні було прийнято ряд заходів для запобігання несанкціонованому доступу до державних реєстрів. Одним із таких заходів було внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 року № 209, зокрема: «введено тимчасові обмеження стосовно доступу до Автоматизованої системи виконавчих проваджень та Єдиного реєстру боржників в умовах воєнного стану» [5], що призвело до тимчасового припинення роботи державних та приватних виконавців. Ця ситуація також вплинула на вирішення справ про стягнення аліментів у рамках виконавчих проваджень, які фактично були заблоковані.

Відповідальність за прострочення сплати аліментів передбачена положеннями статті 196 СК України, зокрема: «за прострочення сплати за аліментними зобов'язаннями, відповідальність може виявитися у відшкодуванні неустойки (пені) за рішенням суду» [3]. Ця неустойка, як зазначено у наукових джерелах: «становить один відсоток суми несплачених аліментів за кожен день прострочення, при цьому не перевищує 100 відсотків заборгованості, водночас із цим суд може

зменшити розмір неустойки, враховуючи фінансовий та сімейний стан платника аліментів» [6, с. 118].

У зв'язку з цим, під час виконавчого провадження виконавці не нараховують пені. Замість цього стягувач має можливість звернутися до суду із запитом на стягнення пені. Якщо суд вирішить стягнути пеню і видати виконавчий документ, виконавець виконає це відповідно до встановленого порядку, визначеного Законом України «Про виконавче провадження» [4].

У судовій практиці, з питань обчислення аліментів, а також обчислення заборгованості за аліментами для особи-боржника, зазначається наступне: «заборгованість за аліментами обчислюється для платника аліментів, який на момент виникнення боргу: не працював; був та є фізичною особою-підприємцем і користувався (користується) спрощеною системою оподаткування; отримує дохід у країні, з якою Україна не має договору про правову допомогу; тощо, визначається, як закріплено у частині другій статті 195 СК України, виходячи із середньої заробітної плати працівника для даної місцевості» [7]. Так ж позиція висвітлена й у постанові Верховного суду України [8]. При цьому, Міністерство юстиції України із вказаного приводу роз'яснює, що: «розмір аліментів не може бути менше мінімального гарантованого розміру, встановленого Сімейним кодексом України, що становить не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (частина друга статті 182 СК)» [2].

Важливо зауважити, що аліменти починають нараховуватися з моменту подання позову до суду. Це означає, що якщо військовослужбовець мав доходи під час розгляду справи в суді, аліменти будуть стягнуті з цих доходів, незалежно від його спроб припинити судове провадження. Після того, як втраять чинність підстави для призупинення, всі доходи, отримані за цей період, також підлягатимуть нарахуванню аліментів.

Сучасні обставини, зокрема введення по всій території України воєнного стану у зв'язку із військовою агресією рф, законодавство України, яке регулює сімейні відносини, особливо у частині виконання аліментних зобов'язань, було адаптовано під сучасні реалії та зазнало певних змін, які направлені на усунення виниклих прогалин, вжиття дієвих заходів впливу на відносини батьків і дітей, зокрема у частині виконання зобов'язання щодо сплати аліментів, вирішення питань забезпечення захисту прав та інтересів дітей, полегшити складний процес стягнення аліментів, тощо.

Ключовими змінами у законодавстві України стали розширення трактування понять «надзвичайна ситуація» та «воєнний стан». Так, відповідно до законодавчих положень: «воєнний стан, терористична

діяльність, війна, окупація, або інші надзвичайні обставини, які загрожують національній безпеці, розглядаються у якості надзвичайної ситуації, а це дозволяє батькам, які перебувають в зоні бойових дій, або постраждали від збройного конфлікту, звернутись до суду з метою отримання рішення стосовно сплати аліментів на користь дитини» [9].

Попередні закони належним чином, особливості стягнення аліментів у зоні бойових дій, не враховували. Проте, відповідно до останніх змін, судами надається перевага здійсненню підтримки дітей, які опинилися через війну у складних життєвих обставинах. У зв'язку із цим, судові органи активно застосовують, визначені Конвенцією ООН «Про права дитини» принципи: «інтересів дитини» та «захисту найкращих інтересів дитини» [10], і, за фінансове забезпечення своєї дитини, встановлюють відповідальність батьків.

У випадках, коли батько, який має обов'язок сплачувати аліменти, перебуває на військовій службі, чи/або виконує обов'язки з національної безпеки, для сплати аліментів додатково впроваджені спеціальні процедури. Однією з таких процедур стало наявність можливість одного з батьків дитини (матері) звернутися до військової частини із проханням перерахувати аліменти із заробітної плати батька, який проходить службу у вказаній військовій частині. Зазначене звернення, дозволяє утримувати кошти від батька безпосередньо перед виплатою заробітної плати і перераховувати їх на підтримку дітей або іншої особи, які мають право на аліменти. Такий підхід направлений на сприяння стабільного фінансового забезпечення прав дитини в умовах військового стану.

Також законодавством передбачено можливість здійснення авансових платежів на користь дітей, які опинилися у зоні воєнних дій, з метою забезпечення їх тимчасових потреб. Це дозволяє забезпечити дітей необхідними ресурсами, такими як харчування, медична допомога та освіта, незалежно від рішення щодо стягнення аліментів.

Загалом, зміни внесені до законодавства України в останній час, в умовах воєнного стану, направлені на сприяння ефективного функціонування системи забезпечення прав та законних інтересів дітей, зокрема стягнення аліментів у надзвичайних (непередбачуваних) умовах, в тому числі в умовах воєнного стану, щодо матеріальної допомоги останнім і поліпшення їх життєвих умов.

Під час воєнних конфліктів сплата аліментів можлива, проте існують певні труднощі, особливо коли батько-військовослужбовець може вживати різних заходів з метою уникнення судового розгляду справи. В якості прикладу: «батько, який має зобов'язання щодо сплати аліментів, і який проходить військову службу, може подати клопотання про зупинення провадження або про відстрочення сплати аліментів у

зв'язку із проходженням на військової служби, безпосередньо у зоні бойових дій, тощо». Задоволення такого клопотання судом може призвести до призупинення розгляду справи на невизначений термін.

Важливо зазначити, що військовослужбовці мають зобов'язання сплачувати аліменти на підтримку своєї дитини та відповідальність за фінансове забезпечення своїх дітей незалежно від їх участі у бойових діях та оборонних операціях на території України. Водночас, звертається увага на те, що законодавством передбачено ряд механізмів для вирішення питань фінансового забезпечення дітей шляхом сплати аліментів, та захисту їх прав. Одним з таких механізмів є можливість звернення до суду з вимогою стягнення аліментів з батька-військовослужбовця. При цьому, суди при розгляді таких справ, враховують усі особливості військової служби та інтереси дитини, та приймають стосовно стягнення аліментів обґрунтовані рішення, враховуючи на дохід та можливості військовослужбовця і його фінансових зобов'язань.

Важливо підкреслити, що стягнення аліментів під час війни відіграє важливу роль у захисті прав дітей. Законодавство відповідає потребам сімей, які знаходяться у складних умовах військового конфлікту, та забезпечує належне фінансове забезпечення дітей.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження». Закон України від 15.03.2022 № 2129-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text>
2. Роз'яснення Мін'юсту щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobovyazan-u-period-voennogo-stanu>
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06. 2016 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
5. Особливості отримання доступу до Єдиних та Державних реєстрів в умовах воєнного стану. НАІС. URL: <https://nais.gov.ua/article/osoblivosti-otrimannya-dostupu-do-edinih-ta-derjavnih-reestriv-v-umovah-voennogo-stanu>
6. Михальнюк О.В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. Аналітично-порівняльне правознавство № 2, 2023. С. 115-119

7. Ухвала Арбузинського районного суду Миколаївської області від 13 травня 2021 року № 6941472у справі № 467/305/21, провадження № 4-с/467/7/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/96941472/>

8. Постанова Верховного суду України від 01 березня 2021 року по справі № 2610/27695/2012, провадження № 61-11135св20. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95402556&red=100003b43787a43a009b685afcee2b5cea4e2f&d=5>

9. Надзвичайна ситуація, надзвичайний стан, воєнний стан: роз'яснення експертів. ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ГРОМАДЯН. Урядовий кур'єр. 2015. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/nadzvichajna-situaciya-nadzvichajnij-stan-voennij/>

10. Конвенція про права дитини. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР від 27.02.1991 року № 789-XII. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

СЕРДЕЧНА Ірина Леонідівна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДИТИНА З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК УЧАСНИК СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Дитина виступає активним учасником приватноправових відносин. Сімейний кодекс України вказує на те, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття (ст. 6) [1]. В ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» під поняттям «дитина» розуміють особу віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [2].

Незалежно від правового статусу діти є рівними та мають однаковий обсяг прав. В чинному законодавстві поряд з поняттям «дитина», виділяють категорію «дитина з інвалідністю». «Дитина з інвалідністю» має спеціальний правовий статус та певні особливості в здійсненні прав та виконанні обов'язків, зокрема у сімейних правовідносинах.

Погодимось з думкою, що Конвенція ООН про права дитини 1989 року [3] стала першою конституцією для дітей. Саме в Конвенції

про права дитини висвітлено повний спектр цивільних, культурних, економічних, соціальних і політичних прав для дітей без будь-якої дискримінації за різними ознаками. В цьому нормативно-правовому акті згадується про таку специфічну категорію дітей, як діти з інвалідністю. У 2006 році було прийнято Конвенцію ООН про права інвалідів, що привернуло увагу всього світу та усіх держав-учасниць до проблем здійснення загальних прав людей з особливими потребами. У Конвенції про права інвалідів державами-учасницями були сформульовані основні принципи статусу людей з особливими потребами та основні принципи політики щодо них у сучасному демократичному світі [4, с. 42].

Нормативне визначення поняття дитини з інвалідністю закріплено в ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [2].

В.В. Нагорна у своєму дослідженні використовує поняття діти з особливими потребами та пропонує власний підхід до цього терміну – це категорії осіб, віком до вісімнадцяти років, які силу своїх фізіологічних, психічних та фізичних вад здоров'я потребують необхідних спеціальних можливостей (потреб) особливого способу життя, не ізольованого від інших членів суспільства для подальшого їх розвитку та існування за допомогою, як інших фізичних та юридичних осіб, так і самою державою [4, с. 43]. Варто звернути увагу, що поняття «дитина-інвалід» уже тривалий час (з 2019 року) замінено в чинних нормативно-правових актах на поняття «дитина з інвалідністю», але не зважаючи на це неодноразово ми бачимо/чуємо як в публікаціях, статтях, виступах, розмові використовують поняття, яке є не коректним.

Виділимо деякі особливості щодо участі дитини з інвалідністю у сімейно-правових відносинах: стягнення аліментів на того з подружжя з ким проживає дитина з інвалідністю, стягнення аліментів на користь дитини з інвалідністю, а також повнолітніх непрацездатних дочки, сина, специфіка застосування такої категорії як врахування думки дитини при вирішенні деяких сімейних спорів, оскільки, дитина з інвалідністю (зокрема, дитина з інвалідністю підгрупи А) у більшості випадків не може висловити свою думку в силу стану здоров'я.

Звернемо увагу на одну із категорій сімейних спорів, а саме, аліментні правовідносини між подружжям, зокрема, стаття 88 СК України передбачає право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина з інвалідністю. Особливостями застосування цієї норми є те, що право на утримання має той з батьків, хто проживає з

дитиною з інвалідністю, при цьому дитина не може обходитися без постійного стороннього догляду [5]. У разі не доведення стороною факту, що дитина з інвалідністю потребує постійного стороннього догляду у задоволенні позовних вимог буде відмовлено [5,6].

Одним із документів, який вказує на необхідність постійного стороннього догляду є медичний висновок дитини про встановлення інвалідності «дитина з інвалідністю підгрупи А». Відповідно до «Порядку встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» затвердженого Постановою КМУ від 21 листопада 2013 р. № 917 [7] підставою для встановлення дитині категорії «дитина з інвалідністю підгрупи А» є виключно висока міра втрати здоров'я та надзвичайна (повна) залежність від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду та фактична нездатність до самообслуговування. При присвоєнні «підгрупи А» дитині, рівень обмеження основних категорій життєдіяльності полягає в наступному:

1. нездатність до самообслуговування, потреба у постійній сторонній допомозі та повна залежність від інших осіб;
2. нездатність до орієнтації (дезорієнтація) і потреба в постійній допомозі та (або) нагляді інших осіб;
3. нездатність до спілкування і потреба в постійній допомозі інших осіб;
4. нездатність контролювати свою поведінку, неможливість її корекції, потреба в постійній допомозі (нагляді) інших осіб;
5. значне обмеження здатності до навчання;
6. нездатність до трудової діяльності.

Тобто, для прийняття судом рішення про стягнення аліментів на користь матері/батька, яка/який проживає з дитиною з інвалідністю, мають бути доведені обставини: 1) дитина з інвалідністю, не може обходитися без постійного стороннього догляду; 2) не залежить від матеріального становища того з батьків, з ким дитина проживає; 3) матір/батько, які проживають з дитиною мають опікуватися нею; 4) другий з батьків, який проживає окремо може надавати матеріальну допомогу; 5) право на утримання триває протягом всього часу проживання з дитиною з інвалідністю.

Отже, дитина з інвалідністю є учасником сімейних правовідносин, який наділений рівними правами та обов'язками поряд з іншими учасниками, однак при цьому варто виділити певні специфічні ознаки у зв'язку з особливістю правового статусу. Пропонуємо в нести зміни до ст. 88 СК України, та замінити поняття «подружжя», «один із подружжя» на «батьки дитини з інвалідністю», «один із батьків дитини з інвалідністю», оскільки право на такий вид утримання має саме той із

батьків з ким проживає дитини, та хто доглядає за нею, незалежно від факту реєстрації шлюбу.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Про охорону дитинства : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Нагорна В. В. Права дитини з особливими потребами: історико-правовий аспект. Університетські наукові записки. 2012. № 4. С. 40-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_4_8
5. Рішення суду від 05.03.2024 по справі 513/122/24. Саратський районний суд Одеської області. URL: <https://opendatobot.ua/court/117539241-8fff2f02bf9b211acf0a1ef61ac97fc9>
6. Рішення суду від 12.03.2024 по справі 307/364/24. Тячівський районний суд Закарпатської області URL: <https://opendatobot.ua/court/117579271-db744c5fd2a23159c8bccad14584e6ae>
7. Порядок встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 917 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-2013-%D0%BF#Text>

СТЕФАНИШИН Наталія Михайлівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ В КРАЇНАХ ЄС: ВИКЛИКИ ВІЙНИ

Жорстока російсько-українська війна, яку розпочала Російська Федерація проти України 24 лютого 2022 року і, на жаль, триває сьогодні, торкається прав та інтересів кожного українця - повнолітнього та малолітнього, працездатного та непрацездатного, осудного та

неосудного, оскільки, держава Україна та її міжнародна європейська спільнота загалом, в пріоритет ставить забезпечення життя та здоров'я людини, що є найвищою соціальною цінністю, її безпеку, гарантії захисту прав людини та їх належну правову охорону.

Особлива права охорона надається найбільш вразливим верствам населення до яких слід віднести дітей. Так, на національному рівні права та інтереси дітей регламентуються Конституцією України, Сімейним Кодексом України, Цивільним Кодексом України, Кримінальним Кодексом України, Кодексом законів про працю України, Законами України «Про міжнародне приватне право», «Про охорону дитинства» та рядом інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. На міжнародному рівні Україна не лише долучилася до низки Міжнародних Організацій діяльність яких спрямована на захист прав дитини, а й ратифікувала низку Міжнародних Договорів та Конвенцій – Конвенцію ООН про права дитини 1989 р., Нью-Йорську Конвенцію про стягнення аліментів закордоном 1956 р., Гаазьку Конвенцію про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності й заходів захисту дітей 1996 р., Європейську Конвенцію про здійснення прав дітей 1996 р., Конвенцію про контакт з дітьми 2003 р., Конвенцію країн СНД про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р., тощо. Всі зазначені нормативні документи створили «правове поле» для реалізації та правового захисту прав та інтересів українських дітей в період її воєнного стану як в Україні, так і за її межами, оскільки війна стала причиною масової інтеграції українців в іноземні держави.

За статистичними даними Євростат станом на 01 січня 2024 року 4,24 мільйона українських громадян отримали тимчасовий захист в країнах ЄС, з них 1,4 мільйона дітей. Проте, як вказує Євростат ці цифри не є остаточними, оскільки, не всі українці зверталися до офіційних органів відповідної країни ЄС для отримання тимчасового захисту. Окрім того, дана статистика не охоплює дані з інших країн, зокрема, США, Канади, Австралії, Туреччини тощо, а лише дані з країн ЄС [1].

Перетнувши український кордон та опинившись в країнах ЄС з 24 лютого 2022 року перед українцям постало питання їх офіційного перебування та проживання на території тієї чи іншої держави. У запропонованій науковій публікації розглянемо питання щодо реалізації прав та інтересів українських дітей в країнах ЄС, на прикладі, Німеччини та Польщі.

У Німеччині українці, в тому числі, й діти мали можливість отримувати право на офіційне перебування на території Німеччини зареєструвавшись у двох правових статусах, як біженець або ж як особа,

котра потребує тимчасового захисту відповідно до Законів Німеччини «Про перебування іноземців», «Про перебування, трудову діяльність й інтеграцію іноземних громадян на територію Німеччини», «Про Федеральний центральний реєстр і виховний реєстр». Безумовно, від імені дитини всі дії пов'язані з реєстрацією офіційного перебування дитини в даній державі вчиняли її батьки чи офіційні представники, наприклад, опікуни, (до котрих ставилася вимога наявності офіційних документів, що підтверджували факт батьківства чи опікунства над дитиною) відповідно до вище згаданих законів, а також, відповідно до книги 4 Німецького цивільного уложення, положеннями якої регулюються сімейно-правові відносини в Німеччині [2]. Усі українці впродовж 90 днів після прибуття мали зареєструватися в офіційних органах – KVR - Муніципалітетах, що створені та працюють як органи на місцях в кожній Землі Німеччини особисто або ж онлайн заповнивши відповідну анкету та надіславши її на офіційну електронну адресу Муніципалітету. Відповідно до параграфу 24 Закону про проживання у Німеччині за результатами відповідної реєстрації українцям впродовж 3 місяців видавався дозвіл на проживання – Aufenthaltserlaubnis (Fiktionsbescheinigung / Aufenthaltstitel) до 04 березня 2024 року, котрий з 04 березня 2024 року був продовжений ще на один рік до 04 березня 2025 року за умови офіційного перебування на території Німеччини та не вчинення ряду правопорушень визначених параграфом 24 Закону про перебування, трудову діяльність й інтеграцію іноземних громадян на територію Німеччини. Поряд з дозволом на офіційне перебування українці отримували й дозволи на офіційне проживання, а повнолітні особи, й на працевлаштування [3].

З реалізацією права дитини на офіційне перебування на території Німеччини тісно пов'язано й право дитини на житло, що регламентується Законом про допомогу особам, що просять притулку у Німеччині. Так, на початку війни дітей, котрі приїжджали в Німеччину посиляли в соціальне житло, що призначене для певних категорій осіб, в тому числі, й тих, котрі просять політичного захисту у зв'язку з війною, а також, сім'ї з дітьми посиляли у табори для біженців, де вони й офіційно реєструвалися та отримувала прописку, що в Німеччині є обов'язким (прописка має дещо інший правовий характер на відміну від України) [4].

Українці, в тому числі, й діти, котрі офіційно зареєструвалися були зобов'язані стати на облік в органи соціального захисту населення – Jobcenter, які сприяли в реалізації прав дитини в сфері охорони здоров'я, права на отримання психологічної допомоги в разі необхідності, права на отримання освітніх послуг, визнання українських

дипломів з супроводом, соціальних виплат, права на працю та інших прав [5].

Українські діти-сироти, діти, що позбавлені батьківського піклування чи діти, котрі потрапили на територію Німеччини без батьків, офіційних опікунів тощо, через офіційні органи Німеччини ставали на консульсько-дипломатичний облік та забезпечувалися повним «соціальним пакетом», як особи, котрі потребують тимчасового захисту на території Німеччини у зв'язку з війною в Україні [2].

«Відкрила двері» й прийняла українців та українських дітей й сусідня Республіка Польща. Перетнувши кордон України з 24.02.2022 р., приїхавши в Польщу українці повинні були подати клопотання про надання персонального номера – PESEL у Муніципалітет міста, до якого вони приїхали або в управління Гміни на території якої вони перебували впродовж 60 днів з 24 лютого 2022 року, а не від дати в'їзду в Польщу. Звичайно, від імені дитини всі дії вчиняли батьки. Згідно із Спецзаконом отримавши дозвіл на тимчасове проживання українці отримали право проживати на території Польщі впродовж 18 місяців з правом його ж продовження у разі, коли війна в Україні не буде припинена.

PESEL UKR для українців надавав не лише право на офіційне тимчасове перебування в Польщі, а й право на соціальну допомогу, медичні послуги, право на навчання та працевлаштування.

PESEL – це одинадцятизначний цифровий символ, за яким ідентифікують особу власника (аналог нашого ідентифікаційного коду платника податків). Він використовується під час звернення до всіх органів державної влади в Польщі. Номер PESEL містить у собі такі дані: дата народження, порядковий номер, стать та контрольні цифри.

Заяву на отримання PESEL особи подають особисто. Якщо заяву від імені дитини заповнювали батьки чи офіційні представники, то вони мали б додати паспорт, за відсутності свідоцтво про народження; дані батьків та/або особи, яка є законним представником; кольорову фотографію відповідного розміру. Присутність дитини до 12 років не є обов'язковою, окрім випадків, коли її особа встановлюється на підставі заяви.

Окрім того, були введені нові правила отримання карти тимчасового побуту для мігрантів з України, зокрема, для тих, котрі офіційно перебували на території Польщі до 24 лютого 2022 року, спрощена процедура отримання останньої, а також, осіб, котрі перетнули кордон з 24.02.2022 р., у двох випадках: офіційного працевлаштування у Польщі за висококваліфікованою професією; ведення на території Польщі господарської діяльності (офіційного бізнесу).

У зв'язку з воєнними діями, що мають місце й сьогодні в Україні перебувають і в інших країнах Європи, котрі отримують правову

охорону та захист як на основі міжнародних договорів, так і на рівні національного законодавства відповідної держави, де вони перебувають.

Запропонована тема наукової праці є широкою за своїм змістом та може виступати предметом інтерпретацій наукових досліджень, діалогів та дискусій в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Європейська статистика міжнародної міграції: що потрібно зробити Україні. Режим

доступу: URL: <https://cedos.org.ua/researches/yevropeiska-statystyka-mizhnarodnoi-mihratsii-shcho-potribno-zrobyty-ukraini/>

2. Німецьке цивільне уложення від 24 серпня 1896 року. Режим доступу: URL: <http://pravolib.pp.ua/pravo-germanii-8309.html>

3. Закон про перебування, трудову діяльність й інтеграцію іноземних громадян на територію Німеччини. Режим доступу: URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2023/11/ukraine-verordnung.html>

4. Закон про допомогу особам, що просять притулку у Німеччині. URL:

<https://www.germany4ukraine.de/resource/blob/2013722/2198110/5a7c2f006a60debe35d1a90885328e52/download-auf-wohnungssuche-ua-pdf-data.pdf?download=1>

5. Соціальний кодекс Німеччини. Режим доступу: URL: <https://www.germany4ukraine.de/hilfeportal-ua/%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0/%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8>

6. Сімейний та опікунський кодекс Республіки Польща від 25 лютого 1964 року. URL: <https://www.migrapolis.pl/ua/%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB%D0%B8/%D1%88%D0%BB%D1%8E%D0%B1-%D1%83-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%89%D1%96/%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>

7. Закон Республіки Польща про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території України від 12 березня 2022 року.

URL:

<https://ukraina.interwencjaprawna.pl/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%BC-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD/>

СХАБ-БУЧИНСЬКА Тетяна Ярославівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільного права навчально- наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДОЛІКИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ ДИТИНІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ, ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМ ТА ОСОБОЮ, ЗНИКЛОЮ БЕЗВІСТИ

Один із головних конституційних обов'язків батьків закріплений у ч. 2 ст. 51 Конституції України і у ст. 180 Сімейного кодексу України, де проголошується те, що батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Саме для виникнення аліментного обов'язку не має значення чи батьки дитини перебувають у шлюбі, чи дитина народилася під час фактичних шлюбних відносин, чи у випадку визнання шлюбу недійсним, чи позбавлені вони батьківських прав, чи дитина від них відібрана тимчасово без позбавлення батьківських прав. Однак, лише одного біологічного походження дитини від батьків для виникнення батьківських прав та обов'язків, зокрема обов'язку по утриманні дитини, недостатньо. Необхідна наявна сукупність юридичних фактів. А саме, елементами юридичного складу, що спричиняють виникнення батьківських прав та обов'язків є народження дитини та реєстрація акту народження дитини в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Тобто посвідчення походження дитини є не лише формальною ознакою, а й надає кровному спорідненню правового значення. Розривати факт кровного споріднення

та визначення походження дитини в органах державної реєстрації актів цивільного стану не можна.

Однак, проживаючи в умовах сьогодення, а саме в умовах воєнного стану, шлюбно-сімейні відносини не позбавлені цілого ряду проблем. Зокрема, спостерігається сумна статистика щодо зростання кількості розлучень. Не дивлячись на це, дитина має право на достатній життєвий рівень, який, в першу чергу, зобов'язані їй забезпечити батьки. Однак, велика кількість чоловіків та жінок, які є платниками аліментів, перебувають у лавах Збройних Сил України задля захисту територій та державності країни в цілому, а також багато з платників аліментів набули нового статусу «військовополоненого», або «особи, зниклої безвісти». Тому, метою даного наукового дослідження є аналіз законодавства щодо виконання аліментних зобов'язань батьками – військовослужбовцями та вивчення проблем і недоліків, які існують при визначенні розміру та виплаті аліментів даними категоріями суб'єктів.

Так, загальновідомим фактом є те, що утримання дитині може надаватися як в добровільній формі шляхом домовленості між батьками дитини, укладення письмового договору про утримання, або у разі неможливості досягнення між батьками угоди про добровільну сплату платником аліментів, кошти на утримання дитини можуть бути присуджені за рішенням суду.

Так, суд визначаючи розмір аліментів, бере до уваги практично усі доходи платника, тобто мова йде про усі види заробітку та додаткової винагороди як за основною роботою, так і роботою за сумісництвом. Відповідно, до Постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» сплата справляється з: основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; усіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій; оплати за надурочну роботу, за роботу в святкові, неробочі та вихідні дні; заробітної плати, що зберігається під час відпустки, а також з одержуваної при звільненні компенсації за невикористану протягом кількох років відпустку; заробітної плати, що зберігається під час виконання державних і громадських обов'язків, та в інших випадках збереження середньої заробітної плати; винагороди за загальні річні підсумки роботи підприємств та організацій; винагороди, що виплачується штатним літературним працівникам газет, журналів, агентств друку, радіо, телебачення із фонду літературного гонорару, а також нештатним літературним працівникам, що підлягають державному соціальному страхуванню; одноразової винагороди (відсоткових надбавок) за вислугу років; допомоги по державному

соціальному страхуванню, а також з допомоги по тимчасовій непрацездатності, що встановлені в колективних сільськогосподарських підприємствах; доплат до допомоги по державному соціальному страхуванню, виплачуваних за рахунок підприємств, установ, організацій; сум, виплачуваних для відшкодування збитків у зв'язку з втратою працездатності внаслідок каліцтва або іншого пошкодження здоров'я, за винятком сум для відшкодування витрат на догляд за ними, на додаткове харчування, санаторно-курортне лікування (включаючи оплату проїзду) і протезування потерпілих; допомоги по безробіттю; одержуваної пенсії, за винятком надбавок до пенсії, що виплачуються особам з інвалідністю першої групи на догляд за ними, а також надбавок, що виплачуються непрацюючим пенсіонерам на утримання непрацездатних членів сім'ї, що належать до осіб, які забезпечуються пенсією в разі втрати годувальника, призначених відповідно до Закону України "Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб"; державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства, призначеної відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю"; стипендій, виплачуваних студентам в період навчання у вищих навчальних закладах, учням професійних навчально-виховних закладів та слухачам навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; доходів від підприємницької діяльності, селянських (фермерських) господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства; усіх видів заробітку, одержуваного адвокатами за роботу в юридичних консультаціях; плати, отриманої за передачу в оренду земельної ділянки або земельної частки (паю); інших видів заробітку [1]. Тому із даного змістовного переліку доходів, із яких справляється стягнення можна говорити про чіткість та врегульованість питання у даній сфері. Однак, говорячи про сплату аліментів військовослужбовцями виникає ряд проблем.

Так, виплати аліментів військовослужбовцями гостро постало на початку введення воєнного стану. Було внесено ряд змін до Закону України «Про виконавче провадження», а саме важливим є те, що тимчасово на період до припинення або скасування воєнного стану на території України припиняється звернення щодо стягнення на заробітну плату та інший дохід боржника. Однак, все ж таки, це не вплинуло на питання щодо стягнення аліментів з військовослужбовця. Тому виплата, на перший погляд, відбувається на загальних підставах. А саме, у разі проходження матір'ю або батьком дитини військової служби стягнення аліментів здійснюється із їхнього грошового забезпечення.

Так, у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» до складу грошового забезпечення входять:

- посадовий оклад, оклад за військовим званням;
- щомісячні додаткові види грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія);
- одноразові додаткові види грошового забезпечення [2].

Однак, військовослужбовці підняли питання з приводу того, що почалося зловживання дітьми правами щодо утримання через високі виплати грошового забезпечення військовослужбовцям. Тому 11 листопада 2022 р. Кабінет Міністрів України своєю постановою «Про внесення зміни до пункту 8 переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» замінив словосполучення “з усіх видів грошового забезпечення” словами “інших виплат, установлених законодавством, зокрема додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану”, і виклав положення пункту 8 у такій редакції: «З військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Держспецзв’язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, БЕБ, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, інших виплат, установлених законодавством, зокрема додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану, крім грошового забезпечення, що не має постійного характеру, та інших випадків, передбачених законом». Цікавим є те, що у пункті 8 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям сил спеціальних операцій Збройних Сил України встановлюється спеціальна надбавка, що входить до щомісячних додаткових видів грошового забезпечення [2]. Тобто, із цієї норми виникає питання: а які виплати відносяться до «додаткової винагороди», та чому із додаткової винагороди повинні стягуватися аліменти? Також, у ст. 9² даного закону закріплюється, що під час дії воєнного стану військовослужбовцям щомісячно виплачується додаткова винагорода на умовах, у розмірах та в порядку, встановлених Кабінетом Міністрів України. Наказом Міністерства оборони України «Про затвердження Змін до Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» закріплюється

положення про те, що додаткова винагорода виплачується: тим, які беруть безпосередню участь у бойових діях або здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах їх здійснення, на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора, у період здійснення зазначених заходів (у тому числі військовослужбовцям строкової служби та курсантам), та виконують бойові (спеціальні) завдання; під час ведення бойових (спеціальних) дій на лінії бойового зіткнення з противником на глибину виконання бойових (спеціальних) завдань військовою частиною (підрозділом, у тому числі зведеним) першого ешелону оборони або наступу (контрнаступу, контратаки) до батальйону включно (у тому числі тим, що визначені в абзаці чотирнадцятому цього пункту); у районах ведення воєнних (бойових) дій з виявлення повітряних цілей противника; із здійснення польотів в повітряному просторі областей України, на територіях яких ведуться воєнні (бойові) дії; з вогневого ураження противника у складі підрозділу (засобу) ракетних військ і артилерії, підрозділу (засобу) протиповітряної оборони; на території противника (у тому числі на території між позиціями військ противника та своїх військ, тимчасово окупованих (захоплених) противником територіях); з вогневого ураження повітряних, морських цілей противника; з виводу повітряних суден з під удару противника з виконанням зльоту; кораблями, катерами, суднами в морській, річковій акваторії (поза межами внутрішніх акваторій портів, пунктів базування, місць тимчасового базування); у районах ведення воєнних (бойових) дій медичному персоналу медичних частин та підрозділів (медичних підрозділів підсилення); з відбиття збройного нападу (вогневого ураження противника) на об'єкти, що охороняються, звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення або насильного заволодіння зброєю, бойовою та іншою технікою [3].

Тому дивлячись на те, у яких випадках сплачується додаткова винагорода приходимо до висновку, що додаткова винагорода виплачується у разі участі у безпосередніх бойових діях, де військовослужбовець ризикував власним життям. Тому вважаю, що дані виплачені кошти не повинні враховуватися при нарахуванні розміру аліментів. І загалом, це буде особистою приватною власністю військовослужбовця, і враховувати їх при визначенні розміру аліментів недоцільно.

Вважаю, що необхідно було б внести зміни до пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік видів доходів, які

враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» і викласти дану норму у наступній редакції: «З військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, Держспецзв'язку, Держприкордонслужби, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ, Національного антикорупційного бюро, Державного бюро розслідувань, БЕБ, служби цивільного захисту та Державної кримінально-виконавчої служби, співробітників Служби судової охорони утримання аліментів провадиться з посадових окладів, окладів за військовим званням; та із таких щомісячних додаткових видів грошового забезпечення, як: підвищення посадового окладу, надбавки, доплати».

Список використаних джерел:

1. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 р. N 146. Дата оновлення: 16.11.2022 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-p#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991. Дата оновлення: 29.03.2024 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

3. Про затвердження Змін до Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України від 25.01.2023 № 44. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-23#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

ТРАЧ Оксана Михайлівна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ У РАЗІ ПРОЖИВАННЯ ОДНОГО З БАТЬКІВ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

При здійсненні судового захисту прав дитини у разі проживання одного з батьків за межами України слід звертати особливу увагу на питання юрисдикції та підсудності. Питання підсудності судам України справ, в яких наявний іноземний елемент, визначається ЦПК, Законом України «Про міжнародне приватне право», міжнародними договорами. Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає загальні правила підсудності справ, в яких присутній іноземний елемент, судам України, вказує на правила визначення прав та обов'язків батьків та дітей.

Закон України від 14.09.2006 року № 136-V визначає Україну учасницею Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (далі - Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 року) [1]. Відповідно до Закону від 11.01.2006 року № 3303-IV Україна є учасницею Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі - Гаазька конвенція 1980 року) [2].

У разі проживання одного із батьків за межами України виникає питання визначення місця проживання дитини. Ініціатору процесу, суду при відкритті провадження у справі про визначення місця проживання дитини слід враховувати низку чинників. Відповідно до ст. 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року судова юрисдикція визначається звичайним місцем проживання дитини. Ст. 7 цієї Конвенції визначає випадки збереження такої юрисдикції, коли мало місце неправомірне переміщення дитини, неправомірне утримування. Під час розгляду цієї категорії справ слід досліджувати питання чи не передувало такому зверненню розгляд іншої справи, зокрема щодо забезпечення повернення дитини до місця її постійного проживання і відповідне задоволення позову та набрання рішенням законної сили. Слід враховувати висновок ВС, зроблений Об'єднаною палатою, у постанові від 18.09.2023 року, відповідно до якого за наявності судового рішення

щодо повернення дитини згідно Гаазької конвенції 1980 року, що набрало законної сили, однак залишається невиконаним, та відсутності, наданої відповідно до Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, згоди компетентного органу іноземної держави, у яку підлягає поверненню дитина, щодо здійснення юрисдикції національними судами України, вирішення питання щодо визначення місця проживання дитини не відноситься до юрисдикції національних судів України. Якщо такі обставини будуть встановлені в процесі розгляду цивільної справи, то провадження у справі має бути закрито на підставі п.1 ч.1 ст. 255 ЦПК України [3].

Так, при винесенні постанови ВС виходив із наступного. Дитина народилася та проживала у Великій Британії. У серпні 2018 року без згоди батька та всупереч судовому рішенню держави звичайного місця проживання (постанова суду Великої Британії про заборону вивезення дитини з території Англії та Уельсу), матір разом із дочкою покинули територію Великої Британії та приїхали в Україну. Батько із цим не погодився. Він своєчасно подав до компетентних органів клопотання щодо забезпечення повернення дитини. Судовим рішенням, ухваленим у справі № 552/1759/19, яке набрало законної сили (постанова Полтавського апеляційного суду від 18 вересня 2019 року, яка залишена без змін постановою Верховного Суду від 11 грудня 2019 року), було визнано незаконним вивезення та утримання дитини на території України. Було зобов'язано мати щодо повернення дочки до місця її постійного проживання, тобто Великої Британії. Так як ухвалене судового рішення, що набрало законної сили, проте не виконано, щодо повернення дитини до Великої Британії та відсутності згоди компетентного органу (суду) Великої Британії щодо здійснення юрисдикції при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини, та відсутності згоди компетентного органу іноземної держави, до якої підлягає поверненню дитина, то питання щодо визначення місця проживання дитини належить до юрисдикції судів Великої Британії. Отже, розгляду українськими судами не підлягає. У зв'язку із цим висновки судів щодо підсудності національним судам України цього спору не відповідають положенням Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, адже має місце відсутність сукупності обставин, визначених пунктом «b» ч. 1 ст. 7 цієї Конвенції 1996 року. Так як у цій справі вирішення вимог матері щодо визначення місця проживання дитини не віднесено до юрисдикції національних судів України, то у судів не було підстав для ухвалення рішення по суті спору [3].

Досить часто спори щодо визначення місця проживання дитини виникають у разі розірвання шлюбу, коли один із батьків переїхав в іншу

державу. Особливо гостро це питання постало в період війни. При розгляді таких спорів слід виходити саме з інтересів дитини. Постанова Верховного суду від 14.12.2022 року зазначає необхідність врахування таких критеріїв як сталість соціальних зв'язків, місце навчання, психологічних стан. Суд має дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах [4].

При вирішенні спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, які є істотними, можна віднести:

- 1) особисті якості батьків;
- 2) відносини, які мають місце між кожним з батьків і дитиною (як виконуються батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як батьки враховують її інтереси, чи наявне взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною);
- 3) можливість створення дитині умов для виховання і розвитку [5].

У разі проживання одного з батьків за межами України позивачі у справах про визначення разом з ним місця проживання дитини, яка була вивезена за кордон без згоди іншого з батьків не завжди надають документи, які дають можливість встановити в яких саме умовах проживає дитина, забезпечення належних умов для розвитку, виховання дитини. Уклавши інший шлюб з іноземцем, не доводять у судах першої, апеляційної інстанції, яке ставлення вітчима до дитини.

Подекуди докази, які мали бути подані до суду першої інстанції, подаються лише до суду апеляційної інстанції. Так, до апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову щодо визначення місяця проживання разом з матір'ю в Німеччині, були додані документи щодо підтвердження місця проживання малолітнього сина сторін в м. Деммін, зокрема, копія договору про оренду квартири, відомості щодо отримання допомоги на сина, відомості щодо навчання дитини у початковій школі [6].

У цій категорії справ дитина, яка досягла 10 років, має право бути вислуханою та почутою, брати активну участь щодо вирішення своєї долі [7].

Разом з тим в умовах воєнного стану надзвичайно гостро постає питання забезпечення безпеки дитини та її права на життя. Такі висновки наведені у постановках Верховного Суду щодо розгляду касаційних скарг на рішення суду у справах щодо визначення місця проживання дитини, коли один із батьків покинув разом з дитиною територію України у

зв'язку із воєнним станом [8]. Відвідні висновки також наведені й у постановях Верховного Суду від 09 лютого 2023 року, від 24 травня 2023 року [9; 10].

Слід також звернути увагу на правовий висновок, викладений Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2023 року у справі № 607/20787/19 (провадження № 61-11625сво22), зміст якого полягає у тому, що факт проживання дитини за кордоном (незалежно від того чи вивезена дитина за кордон до звернення до суду з позовом про визначення місця її проживання чи після) не впливає на повноваження судів України щодо вирішення спору з визначення місця її проживання. Повернення дитини в Україну не виступає передумовою для розгляду та вирішення спору між батьками щодо визначення місця проживання дитини. ВС зазначив, що проживання дитини за межами України не виступає самостійною підставою для відмови у позовній заяві про визначення місця проживання такої дитини разом з одним з батьків в Україні [11].

У постанові від 21.01.2024 року Верховний Суд зазначив, якщо дитина проживає за межами України, у зв'язку із введенням на всій території України воєнного стану, то це не виступає підставою для відмови у задоволенні позову одного з батьків про визначення місця проживання такої дитини [12].

В судовій практиці наявні судові рішення як щодо визначення місця проживання дитини одним з батьків в Україні, так і відмову у задоволенні таких вимог, коли дитина на даний час проживає за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Про приєднання України до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей: закон України від 14.09.2006 року № 136-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. N 43. Ст.417.

2. Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: закон України від 11.01.2006 року № 3303-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. N 16. Ст.140

3. Постанова Верховного Суду від 18.09.2023 р. Справа № 545/2247/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113626621>

4. Постанова Верховного Суду від 14.12.2022 р. Справа № 742/2571/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059552>

5. Постанова Верховного Суду від 14.02.2019 р. Справа № 377/128/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507>

6. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 07.02.2023 р. Справа 344/7865/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108946282>

7. Постанова Верховного Суду від 17.10.2018 р. Справа № 402/428/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954>

8. Постанова Верховного Суду від 14.06.2023 р. Справа № 760/31518/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111553907>; Постанова ВС від 04.07.2023 року. Справа № 127/12587/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112030241>

9. Постанова Верховного Суду від 09.02.2023 р. Справі № 753/572/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173/>

10. Постанова Верховного Суду від 24.05.2023 р. Справа № 127/9377/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111159808>

11. Постанова Верховного Суду від 11.12.2023 р. Справа № 607/20787/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606725>

12. Постанова Верховного Суду від 31.01.2024 року. Справа № 359/798/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704902>

ХАРИТОНОВ Євген Олегович

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
завідувач кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»
Заслужений діяч науки і техніки України*

ХАРИТОНОВА Олена Іванівна

*докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка Національної академії правових наук України,
завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та патентної
юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»
Заслужена діячка науки і техніки України*

**ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА
ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Повномасштабне російське вторгнення російських військ в Україну, запровадження у зв'язку цим воєнного стану створили проблеми здійсненню та захисту цивільних прав, особливо для вразливих верств населення, зокрема, дітей.

При цьому вирішення таких проблем ускладнюється тим, що на тимчасово окупованих територіях, у зоні бойових дій, прифронтових територіях тощо юрисдикційний захист цивільних прав та інтересів часто є утрудненим або й неможливим.

Це зумовлює потребу у більш широкому використанні самозахисту, нормативною основою якого є, передусім, Конституція України у частині 5 ст. 55 якої встановлено, що особа має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи, стаття 19 ЦК України, котра містить основні положення стосовно підстав, умов і порядку здійснення права на самозахист, а також норми сімейного законодавства, до яких належать частина 1 ст. 154 Сімейного кодексу України, котра наділяє батьків правом на самозахист своєї дитини як до досягнення ними повноліття так і після його настання, ст. 262 СК, що наділяє таким правом сестру, брата, мачуху, вітчима та інших членів сім'ї на захист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацевдатних братів, сестер, пасинка, падчерики.

При цьому норми сімейного законодавства визначають лише суб'єктів відповідних відносин, тоді як конкретна регламентація останніх є прерогативою ЦК України.

Відповідно до положень статті 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. При цьому самозахистом вважається застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Одразу варто зауважити, що оскільки йдеться про захист цивільних прав не тільки на українській території, а й на тимчасово окупованих територіях, на останніх слід враховувати не заборони окупаційної влади та «моральні засади суспільства», що насаджуються нею, а норми українського законодавства та моральності, які стосуються відповідних відносин. До того ж враховуємо, що категорія «моральні засади суспільства» за своєю сутністю є оціночною і не має чіткої правової характеристики. Визначення змісту цього поняття залежить від низки політичних, соціальних, індивідуальних, особистих тощо чинників і у кінцевому підсумку проводиться судом, який діє відповідно до законодавства України.

Із врахуванням цього зауваження мають розглядатися і вимоги частини 2 ст. 19 ЦК України стосовно того, що способи самозахисту мають відповідати змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Зокрема, як впливає зі змісту цієї статті, самозахист визнається поведінкою правомірною за умови дотримання низки вимог: 1) порушення цивільного права або реальна загроза його порушення (протиправне посягання). При цьому об'єктом порушення (посягання) може бути як право того, хто захищається, так і право третьої особи; 2) відсутність у законі заборони застосування обраного стороною способу самозахисту. Мається на увазі як пряма заборона конкретної поведінки, так і заборона певного типу дій; 3) не суперечність моральним засадам суспільства; 4) відповідність поведінки того, хто захищається, змістові права, що порушене, характерові дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; 5) об'єктивна спрямованість поведінки того, хто захищається, на протидію правопорушенню.

Розглядаючи ці положення стосовно випадків самозахисту прав дитини в умовах російської агресії, воєнного стану тощо, варто згадати позицію З. В. Ромовської щодо сутності самозахисту, яка була сформульована досить давно, але, вважаємо, досі не втратила актуальності. На її думку, самозахист – це застосування самою управоможеною особою у встановлених законом випадках заходів примусового характеру без втручання державних або громадських органів. Самозахист завжди слідує за вже вчиненим правопорушенням. Тому не можна говорити про самозахист як про правову категорію у

випадках, скажімо, коли мати за допомогою третіх осіб силою повертає собі дитину, відібрану батьком. У цьому разі має місце не самозахист, а відповідні самоуправні дії управоможеної особи на такі ж самоуправні, незаконні дії іншого. Сімейне законодавство можливості такого самозахисту не передбачає [1, с. 32].

Власне, ця позиція так чи інакше наразі підтримується дослідниками проблем самозахисту к сфері сімейних відносин, котрі зазначають, що неюрисдикційна форма захисту (самозахист) своїм змістом має відповідні способи: дії суб'єктів-носіїв права, спрямовані на захист їх прав й охоронюваних законом інтересів, що вчиняються ними без звернення за допомогою до відповідних компетентних органів та осіб. Сімейне законодавство встановлює можливість здійснення самозахисту батьками, дідом, бабою, сестрою, братом, мачухою, вітчимою своїх, відповідно, дітей, онуків, своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацевдатних братів, сестер, пасинка, падчерки, і не передбачає можливості застосування самозахисту щодо самого себе. До способів самозахисту зараховують, зокрема, такі дії як необхідна оборона [2, с. 71-72]. Принагідно зауважимо, що саме остання є найбільш поширеною формою самозахисту взагалі та самозахисту прав дітей, зокрема. Необхідна оборона полягає у завданні шкоди правопорушнику з метою припинення правопорушення і захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. У якості ознак необхідної оборони називають наступні риси: 1) вона є свідомим і вольовим вчинком; 2) за своїм сенсом вона є суспільно корисною; 3) виключає суспільну небезпеку й протиправність діяння. Шкода, завдана у стані необхідної оборони, відшкодуванню не підлягає.

У зв'язку з тим, що ст. 19 ЦК називається «Самозахист цивільних прав», виникає питання, чи поширюються її положення також на самозахист інтересів? Адже глава 3 ЦК України називається «Захист цивільних прав та інтересів» (і це формулювання повторюється у назвах статей 15, 16, 17 ЦК України), тоді як у назві й тексті ст. 19 ЦК йдеться про самозахист лише «цивільного права». Таким чином категорія «інтерес» ніби залишається поза межами правового регулювання (дозволу на самозахист).

На нашу думку, тут варто виходити з того, що назва глави 3 ЦК України, дає підстави для поширювального тлумачення найменування ст. 19 ЦК, а відтак поширення її дії також на самозахист цивільних інтересів (зокрема, дітей). При цьому цивільний інтерес розуміється як прагнення, устремління, потреби особи, котрі не визначені законом або угодою сторін, як цивільні права, але спрямовані на виникнення або збереження останніх.

Список використаних джерел:

1. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов, 1985. 179 с.
2. Єніна Л.В. Форми та способи захисту прав та інтересів сторін шлюбного договору // Юридичний науковий електронний журнал. № 8/2021. 70-74.

ЧЕРНЕГА Віталій Миколайович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного права Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана*

СПІЛЬНИЙ ПЛАН БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ (PLAN ZAJEDNIČKOG RODITELJSTVA SKRBI) В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ

Правове саморегулювання сімейних відносин, тобто «ініціативний взаємоприйнятний процес упорядкування сімейних відносин за допомогою сімейних договорів та домовленостей сторін» [2, с. 210], має чимале теоретичне та практичне значення. Очевидно, що частина сімейних договорів є пойменованими, а частина – непойменованими (не визначеними в законі). Однак, як свого часу висновувала І. В. Жилінкова, норми, що регулюють договірні відносини в сім'ї, є нормативними «вкрапленнями» в масиві сімейно-правових норм. Ці норми не згуртовані в окремі підрозділи Сімейного кодексу України, а вмонтовані в нормативні приписи певних глав. Норми Сімейного кодексу України, де фігурують посилання на договори, згадана вчена диференціювала їх на: а) норми, що закріплюють більш-менш повні моделі договорів; б) норми, що закріплюють інформацію про договори, модель яких не визначена [1, с.97-98].

З огляду на викладене вище, студіювання *спільного плану батьківського піклування (plan zajedničkog roditeljstva skrbi)*, що посідає чільне місце в систематиці сімейних договорів у Республіці Хорватія, обумовлює неабиякий інтерес для представників науки сімейного права та правозастосовної практики.

Щонайперше резонно звернутися до норми-дефініції *спільного плану батьківського піклування (plan zajedničkog roditeljstva skrbi)*, що фігурує в ч. 1 ст. 106 Сімейного закону Республіки Хорватія (далі –

СЗРХ), зокрема: це письмова угода батьків про спосіб здійснення спільної батьківської опіки за обставин, за яких батьки дитини не проживають разом у сімейному союзі [3].

Хорватський законодавець установлює, що *цим планом (plan zajedničkog roditeljstva skrbi)* має регулюватися:

- а) адреса проживання дитини;
- б) час, який проведе з кожним із батьків;

в) спосіб обміну інформацією про надання згоди під час прийняття рішень, що стосуються дитини, відповідно до приписів ст. 108 цього законодавчого акта, та обмін важливою інформацією щодо дитини, зазначеною в ст. 111 СЗРХ;

г) розмір аліментів як обов'язок того з батьків, з ким дитина не проживає;

- г) як вирішуватимуться майбутні питання;

д) інші питання про здійснення батьківського піклування, які батьки вважають важливими для дитини, тобто щодо яких батьки зобов'язані приймати рішення за взаємною згодою і щодо яких вважається, що другий з батьків дав згоду.

Батьки інформують дитину про зміст спільного плану батьківського піклування (*plan zajedničkog roditeljstva skrbi*) і дають їй змогу висловити власну думку відповідно до свого віку та зрілості, поважати її задля добробуту. *Спільний план батьківського піклування (plan zajedničkog roditeljstva skrbi)* має бути складений батьками самостійно, в процесі обов'язкового консультування, а також у процесі сімейної медіації.

Для набуття статусу документа, що підлягає виконанню, *спільний план батьківського піклування (plan zajedničkog roditeljstva skrbi)* може бути поданий до суду для перевірки змісту та затвердження (ч. 1 ст. 107 СЗРХ).

Важливим є питання про прийняття за взаємною згодою, що стосується дитини (ст. 108 СЗРХ). Рішення, що мають важливе значення для дитини, стосуються:

а) *представництва у зв'язку з основними особистими правами дитини*, тобто зміною особистого імені дитини, зміною місця проживання дитини, вибором або зміною релігійної належності (ч. 1 ст. 100 СЗРХ). Згідно з ч. 2 ст. 100 СЗРХ представництво прав дитини, зазначене в ч. 2 ст. 100 СЗРХ, є дійсним, якщо той з батьків, хто представляє дитину, має письмову згоду другого з батьків, який має право представляти дитину. Згода, зазначена в ч. 2 ст. 100 СЗРХ, на зміну місця проживання дитини не вимагається: по-перше, якщо переїзд суттєво не впливає на реалізацію наявних особистих стосунків із другим із батьків, за умови, що другий з батьків, з ким проживає дитина,

отримав згоду Хорватського інституту соціальної роботи (ч. 3 ст. 100 СЗРХ); по-друге, якщо реєстрація постійного або тимчасового місця проживання необхідна для захисту прав та інтересів дитини, за умови, що другий з батьків, з ким проживає дитина, отримав згоду Хорватського інституту соціальної роботи (ч. 4 ст. 100 СЗРХ);

б) *представництва у зв'язку з більш цінним майном та майновими правами дитини*. Воно є дійсним, якщо той з батьків, хто представляє інтереси дитини, отримує: по-перше, письмову згоду другого з батьків, який здійснює батьківське піклування; по-друге, схвалення судом (ч. 1 ст. 101 СЗРХ). Представництво, згадане в ч. 1 ст. 101 СЗРХ, вважається таким у разі відчуження та обтяження нерухомого майна, рухомого майна, внесеного до державних реєстрів, або рухомого майна вищої вартості, відчуження акцій та часток бізнесу, розрядження спадщиною, прийняття дарунків з тягарем або відхилення запропонованих подарунків та розпорядження іншими цінними майновими правами, залежно від певних обставин. Представництво, зазначене ч. 1 ст. 101 СЗРХ, також вважається таким під час укладення договору між дитиною та фізичними та юридичними особами, об'єктом яких є розпорядження майбутніми майновими правами дитини у зв'язку з її спортивною, художньою та подібною діяльністю (ч. 3 ст. 101 СЗРХ). Договірні зобов'язання, зазначені в ч. 3 ст. ст. 101 СЗРХ, можуть тривати до досягнення повноліття дитини. Якщо той з батьків, хто представляє інтереси дитини у справах, зазначених у ч. 1 ст. 101 СЗРХ, не може отримати письмової згоди другого з батьків, суд вирішує за пропозицією дитини або одного з батьків, хто з батьків представлятиме дитину в цій справі, і, відповідно до обставин, справи, також вирішує питання про надання дозволу.

Цікавим є питання про *обов'язок батьків обмінюватися інформацією про дитину*, встановлений приписами ст. 111 СЗРХ. Батьки зобов'язані, незалежно від того, здійснюють вони батьківське піклування спільно чи самостійно, обмінюватися інформацією про збереження здоров'я дитини та послідовність у вихованні та інформацією про шкільні та позашкільні обов'язки дитини. Хорватський законодавець справедливо вимагає, щоб обмін інформацією був чітким, швидким і спрямованим лише щодо дитини.

Список використаних джерел:

1. Жилінкова І. В. Договірне регулювання відносин у сімейній сфері. *Договір як універсальна правова конструкція*: монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2012. С. 94-111.

2. Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 508 с.

3. Obiteljski zakon NN 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23 na snazi od 31.12.2023. URL: https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon#google_vignette

ЧОРНА Жанна Леонтіївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ ДРІБНИХ ПОБУТОВИХ ПРАВочИНІВ ДІТЬМИ

Майно є об'єктом численних договорів, серед яких найпоширенішими є купівля-продаж, міна, дарування, найм. Відповідно до ст.190 Цивільного кодексу України [1] майном є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

З поняттям “майно” тісно пов'язане й поняття “майнові відносини”, під якими розуміють відносини, що виникають із використанням різного майна (природних ресурсів, речей, робіт, послуг) [2, с.78].

ЦК України містить поняття дрібного побутового правочину.

Виходячи із визначення, передбаченого в п.1 ч.1 ст.31 ЦК України (стосовно обсягу дієздатності малолітніх осіб), для дрібного побутового правочину характерні наступні ознаки:

1) він спрямований на задоволення побутових потреб особи. Так, О.Б. Петінова визначає поняття «побут» як специфічну сферу людського буття, в якій особистість задовольняє свої матеріальні і духовні потреби, він виступає тим підґрунтям, на якому безпосередньо базуються соціально-культурні цінності, з якого особистість бере свої життєві сили, забезпечує як фізичне, так і культурне існування [3, с.8].

Отже, виходячи із поняття «побут», положення закону про побутові правочини повинні застосовуватися до значно ширшого кола відносин, ніж побутові зв'язки. Мова в цьому випадку йде про різноманітні відносини стосовно культурного, транспортного й іншого обслуговування малолітніх і неповнолітніх осіб [4, с.59];

2) відповідає фізичному, духовному чи соціальному розвитку малолітнього;

3) стосується предмета, який має невисоку вартість [5].

Батьки малолітніх і неповнолітніх осіб, як їх законні представники, вчиняють правочини з майном, власниками або користувачами якого виступають малолітні і неповнолітні особи, в інтересах останніх.

Такі правочини, на нашу думку, можуть бути поділені на дві категорії. До першої належать правочини, які батьки (усиновлювачі), опікун або піклувальник можуть вчиняти самостійно. Їх можна назвати побутовими правочинами (ті правочини, які не підлягають нотаріальному посвідченню).

До другої належать правочини, які виходять за межі побутових (договори, які підлягають нотаріальному посвідченню. Укладенню таких договорів також передує дозвіл органу опіки та піклування). Відповідно до п. 3.1. Глави 1 розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [6] у разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) права, за якими підлягають державній реєстрації, у тому числі договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири за участю малолітніх осіб, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких правочинів.

У ст.71 ЦК України, яка відноситься до норм Глави 6 «Опіка та піклування», міститься перелік правочинів, які вчиняються опікуном з дозволу органу опіки чи піклування або згоду на вчинення яких піклувальник може дати лише з дозволу органу опіки та піклування. Це: правочини про відмову від належних дитині прав на майно; видача письмових зобов'язань від імені дитини; вчинення правочинів щодо об'єкта житлової нерухомості та/або земельної ділянки, на якій розміщений такий об'єкт, власником або користувачем яких є дитина; відчуження, поділу, виділу нерухомого майна, об'єкта незавершеного будівництва, майбутнього об'єкта нерухомості, іншого цінного майна, транспортних засобів, власником якого є дитина.

На нашу думку, хоч у даній статті не йде мова про батьків, проте, за аналогією закону, ці норми слід поширювати і на вчинення відповідних правочинів батьками.

Слід зазначити, що в законі не міститься визначення побутового правочину. Це слугує підставою кваліфікувати поняття побутового правочину як оціночне, яке визначається у кожному конкретному випадку, залежно від обставин справи [7, с.274].

Наприклад, відповідно до ч.1 ст.865 ЦК України за договором побутового підряду підрядник, який здійснює підприємницьку

діяльність, зобов'язується виконати за завданням фізичної особи (замовника) певну роботу, призначену для задоволення побутових та інших особистих потреб, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Дрібні побутові правочини, які укладаються малолітніми і неповнолітніми особами, суттєво відрізняються від побутових правочинів, які укладаються батьками (усиновлювачами), опікуном чи піклувальником в інтересах останніх. Такі правочини укладаються стосовно значно більш дорогоцінного майна і, по суті, включають будь-які речі, правочини з якими не підпадають під особливі правила, зазначені в законі [7, с.275].

Таким чином, слід розрізнити поняття «дрібного» побутового правочину і «побутового» правочину, як за суб'єктами, які можуть їх укладати, так і за вартістю.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 261.

2. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / О.В. Дзера (керівник авт.кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2002. Кн.1. 720 с.

3. Петінова О. Б. Соціально-побутове в ціннісних орієнтаціях особистості: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. О., 2004. 20 с.

4. Чорна Ж.Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Львів, 2005. 178 с.

5. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/civil-law/2602-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-31-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html>

6. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 632.

7. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи. Х.: Ксилон, 2000. 398 с.

ЧУДИК-БІЛОУСОВА Надія Іванівна
*кандидатка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ВІЙНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІНУ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

В основу діяльності держави для забезпечення прав та інтересів дитини визначені певні котрі, після їх закріплення мають реалізувати у найбільш прийнятний, ефективний чи доступний спосіб уповноважені державні органи та їх посадові особи. Правові засади захисту прав дитини визначені Конституцією України [1] та міжнародними актами [2], котрі визнають забезпечення інтересів дитини пріоритетом діяльності держави.

За офіційними даними на кінець 2023 року для ста двадцяти тисяч дев'ясот сімдесяти трьох дітей уповноваженими органами офіційно встановлено статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Із зазначеної кількості сто сімдесят п'ять дітей отримали поранення, контузію, каліцтво, десятеро дітей зазнали фізичного насильства, двадцять сім дітей незаконно утримувалися, зокрема, і в полоні. З часу повномасштабного вторгнення сто двадцять чотири тисячі дев'яносто чотири дитини зазнали психологічного насильства [3, с. 33], хоча значна частина дітей, котрі постраждали та продовжують страждати від війни ще не набули відповідного статусу через їх перебування за кордоном чи відсутність у них інформації про їх право та порядок підтвердження такого статусу.

Тому гарантування та забезпечення пріоритету інтересів дитини в умовах воєнного стану має бути наявним при вирішенні будь-яких питань, які її стосуються. Відповідно пріоритетом уповноважених державних органів та установ є сприяння у забезпеченні інтересів дитини, хоча за умов дії воєнного стану варто констатувати про необхідність зміни та посилення правових механізмів регулювання відносин, які виникають, зокрема, під час підтвердження статусу дитини, котра постраждала від війни.

Основним завданням держави та її уповноважених органів, закладів та установ за умов воєнного стану залишається обов'язок із забезпечення ефективної процедури встановлення статусу постраждалої від війни, створення умов для її соціального забезпечення та запровадження ефективних державних програм із їх соціальної реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції у соці. Хоча вчинити

зазначені дії можливо лише після повернення дитини із тимчасово окупованих територій, територій ведення бойових дій.

Для дітей, котрі отримали статус постраждалих від війни після їх повернення в Україну з тимчасово окупованих територій, територій ведення бойових дій чи після їх повернення в Україну після незаконного вивезення за межі території країни, важливим є кризове та невідкладне надання наявних у громаді, де вони зареєстровані необхідних їм соціальних послуг, визначення державними стандартами найбільш доцільних видів соціальних послуг, залежно від індивідуальних потреб дитини, які сприятимуть пришвидшенню їх соціальної адаптації та інтеграції.

Забезпечення та захист інтересів дитини, яка постраждала від війни, має носити першочерговий характер у діяльності військової адміністрації, установ, закладів сфери соціального забезпечення, та освіти, територіальної громади, підрозділів Національної поліції [2]. Водночас на територіях ведення бойових держава обов'язок із забезпечення необхідних дій задля захисту прав та інтересів дитини покладається виключно лише на представників поліції та військової адміністрації. Також слід констатувати про часткову чи обмежену можливість щодо забезпечення рівного доступу до безоплатної юридичної допомоги, задля забезпечення захисту прав та інтересів дитини [4], насамперед на деокупованих територіях чи на територіях ведення бойових дій через брак людських ресурсів та абсолютну неможливість такого забезпечення в межах тимчасово окупованих територій країни через відсутність відповідних інституцій чи неможливість їх відновлення внаслідок браку необхідних фахівців, зруйновані комунікації та інфраструктуру.

На виконання міжнародних зобов'язань у відносинах діти — батьки (п. 1 ст. 7, ст. 10) за умов воєнного стану саме за останніми залишається відмова від евакуації, переїзд дитини до більш безпечного місця проживання, зміна її громадянства, неможливість навчання через відсутність благ цивілізації та діючі безпекові обмеження. У відносинах суспільство — діти (ст.ст. 15, 17) видається доцільним встановлення чітких вікових та інших базових критеріїв для уніфікації процедури набуття дитиною статусу «дитини війни» у спеціальному законі [5]., котрий давно втратив актуальність. У відносинах діти «групи ризику» і держава (ст. 23) [2] уповноважені установи та заклади, насамперед сфери соціального забезпечення, повинні вжити усіх необхідних та достатніх заходів задля забезпечення їх життя і здоров'я. Своєчасність вжиття таких заходів та належне їх нормативне та фінансове забезпечення має стати пріоритетом державної політики та наразі є надзвичайно важливим для дітей з інвалідністю, дітей з певними захворюваннями, дітей, які

пережили втрату рідних, депортацію, полон, сексуальне насильство чи потрапили в ситуацію з торгівлею людьми.

Задля забезпечення в умовах воєнного стану прав та інтересів дитини надто важливо здійснювати заходи з надання соціальної підтримки насамперед тим дітям, котрі отримали статус дитини, постраждалої від війни, а також сприяти в отриманні такого статусу для тих дітей, які перебували на тимчасово окупованих територіях, територіях ведення бойових дій, тих, що перебували в полоні. Також важливо не лише сприяти у підтвердженні інвалідності дитині, котра постраждала внаслідок поранення від вибухових речовин чи боєприпасів, але й контролювати своєчасність проведенню її лікування та проходження нею безкоштовно, в обов'язковому порядку, медичної та соціальної реабілітації .

Отже, забезпечення прав та інтересів дитини в умовах воєнного стану є обов'язковим елементом виконання тих зобов'язань, котрі визначені українським законодавством на основі визнаних міжнародних стандартів. Запровадження ефективних правових механізмів на рівні окремого закону та повне і своєчасне фінансування з коштів державного бюджету, бюджету територіальної громади усіх необхідних, для повноцінного розвитку та відновлення дитини, постраждалої від війни заходів, сприятиме не лише її інтеграції у соціум, алей відновленню втрачених нею соціальних зв'язків.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

3. Публічний звіт Голови Нацсоцслужби про підсумки діяльності (2023). *Національна сервісна служба України.* URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>.

4. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 р. № 2402–III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.

5. Про соціальний захист дітей війни. Закон України від 18.11.2004 р. № 2195–IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>.

ЮШКЕВИЧ Олена Геннадіївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЗЛОВЖИВАННЯ БАТЬКАМИ ПРАВОМ ДИТИНИ НА ІМ'Я (ВЛАСНЕ ІМ'Я)

Серед основних мотивів, якими керуються люди при обранні імені для дитини, є: родинна традиція, за якою сина чи дочку називають за іменем бабусі, дідуся; особисті уподобання; вшанування іменем дитини видатних осіб, святих, літературних героїв, кінозірок, героїв телесеріалів, астро-нумерологічні прорахунки тощо [1].

Вчені згодні, що ім'я людини, окрім своєї основної функції індивідуалізації, також виконує формальну роль у визначенні особистості свого носія. Це ознака особистості, що дозволяє людині активно взаємодіяти у соціальних спільнотах, залишаючись при цьому індивідуальною.

На думку Р. Ю. Молчанова, «ім'я, як явище, характеризується ознаками, властивостями, особливостями, що відрізняє його від інших явищ, а конкретні імена – одне від одного. Ім'я – це благо, яке завдяки своїм корисним властивостям задовольняє потребу людини. Як будь-яке благо, ім'я має певний ступінь придатності для задоволення потреб його носія. Це дозволяє застосовувати до імені поняття «якість» як поєднання двох чинників - суб'єктивних (воля носіїв імені чи їх законних представників) та об'єктивних (правові норми, практика правозастосування, що склалася, зокрема, саме таке ім'я містить вчинений в установленому законом порядку актовий запис про народження). Враховуючи властивості певного імені, особа (її законні представники) обирає його для себе (своїї дитини), вважаючи, що саме таке ім'я задовольнить потреби цієї особи (дитини) [2, с. 244].

Право на ім'я є одним з найстаріших та найбільш важливих засобів визначення індивідуальності людини у суспільстві. З юридичної точки зору, людина, як суб'єкт права, має отримувати ім'я безпосередньо після народження, оскільки саме в цей момент держава наділяє її такими правовими характеристиками, як правоздатність.

Право дитини на ім'я регламентовано актами міжнародного права та національним законодавством. Так, дитині має належати від народження право на ім'я відповідно до принципу 3 Декларації прав дитини [3], ст. 7 Конвенції про права дитини [4] (далі - Конвенція).

Кожна дитина з моменту народження має право на ім'я відповідно до ст. 7 Закону України «Про охорону дитинства» [5].

Згідно ст. 28 «Ім'я фізичної особи» Цивільного кодексу України [6] (далі – ЦК України) фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не випливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить. При здійсненні окремих цивільних прав фізична особа відповідно до закону може використовувати псевдонім (вигадане ім'я) або діяти без зазначення імені. Ім'я фізичній особі надається відповідно до закону; ст. 295 «Право на зміну імені» ЦК України [6] фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові за згодою батьків; ст. 16 «Захист цивільних прав та інтересів судом» кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового права та інтересу.

Право на ім'я відповідно до ст. 269 «Поняття особистого немайнового права» ЦК України [6] є особистим немайновим правом, яке належить кожній фізичній особі від народження. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав. Особистими немайновими правами фізична особа володіє довічно.

У положеннях Сімейного кодексу України [7] (далі – СК України) зазначається, що при народженні дитини у матері, яка не перебуває у шлюбі, у випадках, коли немає спільної заяви батьків, заяви батька або рішення суду, запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою (ст. 135); ім'я дитини визначається за згодою батьків. Ім'я дитини, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства визначається матір'ю дитини (ст. 146); дитина, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові (ст. 149); за заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені. Якщо усиновлюється повнолітня особа, її прізвище, ім'я та по батькові можуть бути змінені у зв'язку з усиновленням за заявою усиновлювача та усиновленої особи (ст. 231); У разі скасування усиновлення дитина має право на збереження прізвища, імені та по батькові, які вона одержала у зв'язку з усиновленням. За бажанням дитини їй присвоюється прізвище, ім'я, по

батькові, які вона мала до усиновлення (ст. 239).

Визначення походження дитини (внесення інформації про її батьків у свідоцтво) та присвоєння їй прізвища, імені та по батькові проводиться під час реєстрації народження (ч. 1 ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [8]).

Не всі українці, що щойно стали батьками, віддають перевагу простоті та лаконічності при виборі імені своїм дітям. Багато хто хоче виділитися і дати дитині ім'я «не як у всіх».

Міністерство юстиції України веде постійну статистику щодо найпоширеніших та рідковживаних імен з 2015 року [9].

Так, рідковживані імена жіночі: Дорофея, Ельзара, Ораяна, Савелія, Леокадія, Надра, Арнелла, Санта, Саїда, Аріадна, Саманта, Агнія, Суламита, Вірсавія, Філофея, Квіта, Ульпана, Мантикора, Ніколоз, Русаліна, Юнія; чоловічі: Даніслав, Кий, Савелій, Тіхон, Яромир, Ділар, Акбар, Дан, Амір, Етер, Даміон, Дарій, Акім, Рувім, Світозар, Нимрод, Калеп, Ларс, Саркіс, Стиліан, Х'юго тощо.

До того ж, під час війни з'явилося багато нових слів у медіапросторі, зокрема, пов'язані з новими видами зброї, яку використовує українська армія під час бойових дій. Ними й нарікають малят породіллі.

Так, серед жіночих імен є Аделіна-Джавеліна, Джавеліна, Квігослава, Дзвенислава, Червонка, Йордана, Євангеліна, Чіамада-Аделіна, Фрея, Жасмін, Хозяйка, Аріель, Зореслава, Міссі. Серед чоловічих: Артур-Байрактар, Ян-Джавелін, Миролуб, Варфоломій, Князь, Северус, Зореслав, Моїсей, Лорд, Марілуїз, Миродар, Добромир, Граф [10].

Називаючи дітей вищенаведеними іменами, виконуючи таким чином свої батьківські права та обов'язки, батьки, свідомо чи несвідомо, можуть тим самим зловживати ними. Відповідно порушується основний принцип здійснення батьківських прав і обов'язків, закріплений ч. 2 ст. 155 СК України [7], ст. 203 ЦК України [6], а саме: «не можуть здійснюватися батьківські права всупереч інтересам дитини» та «не може суперечити правам та інтересам дітей правочин, що вчиняється їх батьками».

Оскільки ім'я ідентифікує дитину у суспільстві, воно нерозривно пов'язане з такими нематеріальними цінностями, як честь і гідність. Форми порушення права на ім'я можуть бути узагальнені як відмова визнати ім'я та неправомірне його використання. Оскільки право на ім'я має абсолютний характер, будь-яка перешкода у праві особи носити його ім'я є порушенням. При цьому необхідно, щоб сталося порушення інтересу та завдано збитку (майнового або морального).

В свою чергу, положення про зловживання зі сторони батьків

регламентовано ст. 19 Конвенції [4], де наголошується про заборони будь-яких зловживань «щодо дитини, у тому числі і сексуальні, з боку мати та батька або особи, яка піклується про дитину»; у СК України [7], що регламентує «право неповнолітнього на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника» (ст. 247).

Вчені сімейного права розглядають під «зловживанням батьківськими правами» використання батьківських прав на шкоду дитині, всупереч їх призначенню та інтересам дитини, на шкоду дитині» [11, с. 57].

Науковці наголошують на доцільності встановлення певних обмежень, в тому числі в межах «здорового глузду», щодо «батьківської творчості» під час вибору імені дитині [12, с. 84], дехто говорить про «прояв нерозумності», «обмеженням законом певної якості» [13, с. 23].

Маючи «нестандартне», «нетрадиційне» ім'я, дитина лише згодом може усвідомити його неприйнятність, оцінити шкоду, яка була нанесена батьками під час реєстрації її імені. Не виключенням є образливі прізвиська, глузування, піддражнювання, що є проявом булінгу, а якщо не змінити ім'я у подальшому мобінгу та іншим формам дискримінації.

На думку М. Кулеби, экс-Уповноваженого Президента України з прав дітей, кожен батько і мати хоче, щоб його дитина була особливою. Проте батьки мають пам'ятати про власну відповідальність, яка на них покладена. Зокрема, й у виборі імені для дитини. Ім'я дитини було невідомою загадкою батьків «виділитися». Як приклад М. Кулеба навів ряд країн, в яких вважають, що дорослі повинні усвідомлювати, що ім'я може вплинути на подальше життя дитини. Зокрема, у Франції законом заборонено називати дитину "Нутела". Там суд порахував, що таке ім'я суперечить інтересам малюка, оскільки може привести до булінгу. Аналогічна ситуація з іменем "Strawberry". Крім того, у Мексиці в штаті Соноре від 2014 року існує перелік дитячих імен, якими батьки не мають права називати свою дитину. За словами Кулеби, такий список розроблено, аби захистити неповнолітніх від подальшого знущання і переслідування. Також у Данії є список із 7000 схвалених імен. Але, якщо батьки бажають назвати немовля якимось оригінально, для цього треба отримати спеціальний дозвіл у Слідчому управлінні імен Копенгагенського університету та Міністерстві у справах церкви [14].

Є певна судова практика з цього питання. Так, подружжя не могло дійти згоди щодо того, яке ім'я та прізвище надати новонародженій дитині, оскільки дружина під час шлюбу залишила дівоче прізвище. Батько звернувся до відділу реєстрації актів цивільного стану (далі - ВРАЦС), однак йому відмовили в реєстрації дитини із запропонованими прізвищем та іменем, оскільки мати не надала згоди.

Зазначається, що позивач просив суд визначити вказані ним прізвище, власне ім'я, по батькові дитини, зобов'язати ВРАЦС провести її державну реєстрацію. Районний суд, із рішенням якого погодився апеляційний суд, задовольнив позов. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду скасував попередні рішення в частині позовних вимог щодо визначення прізвища та імені дитини й ухвалив у цій частині нове. Презумпція на користь одного з батьків у справах щодо дітей не підтверджується на рівні Організації Об'єднаних Націй, що впливає з Декларації прав дитини або прецедентної практики Європейського суду з прав людини, а також не відповідає позиції Ради Європи та більшості держав – членів Ради Європи. Суд зробив висновок про те, що ані законодавство України, ані норми міжнародного права не містять норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом щодо дитини. Суди попередніх інстанцій погодилися з іменем та прізвищем, які запропонував батько, водночас не навели мотивів надання переваги правам та інтересам батька й не врахували позиції, прав та інтересів матері. З огляду на рівність прав батьків, засади розумності Верховний Суд вважає, що ім'я та прізвище дитини мають бути подвійними. Вирішуючи це питання, Верховний Суд врахував інтереси обох батьків, між якими виник спір щодо імені та прізвища дитини. Надання подвійного імені та прізвища узгоджується із ч. 2 ст. 145, ч. 2 ст. 146 СК України [7] та відповідає засадам розумності і справедливості ст. 7 СК України [7, 15].

Таким чином, право на ім'я дитини є окремим особистим немайновим правом, включаючи право на отримання імені, його зміну, використання та захист. Згідно з національним законодавством, ці права можуть бути реалізовані самою дитиною лише у випадках, які прямо передбачені законом. В інших випадках ці права можуть бути реалізовані батьками дитини (або іншими законними представниками чи уповноваженими органами) відповідно до інтересів останньої.

Список використаних джерел:

1. Як обрати щасливе ім'я дитині. Чоловічі і жіночі імена. URL: <http://surl.li/rxmhx>.

2. Молчанов Р. Ю. Щодо якості імені особи за законодавством України. *Форум права*. 2014. № 3. С. 244-248.

3. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

4. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ ООН від 20.11.1989; ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: <http://surl.li/wufe>.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n82>.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#n90>.
9. Інформація стосовно найпоширеніших та рідковживаних імен. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/info_imena.
10. Найпопулярніші та рідковживані імена новонароджених у і півріччі 2022 року. URL: <http://surl.li/rxhkm>.
11. Оніщук О. Поняття та ознаки зловживання батьківськими правами. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 56-61.
12. Стефанчук Р.О. Право на ім'я. Університетські наукові записки. 2005. № 1–2 (13–14). С. 83–97.
13. Молчанов Р. Ю. Зловживання правом на ім'я. *Юридична Україна*. 2014. № 12. С. 22-27.
14. Кулеба М. Без Хаулі, Графа й Ангела. В Україні можуть заборонити давати «дивні» імена дітям. URL: <http://surl.li/rxmsb>.
15. Боженко А. Спір щодо імені та прізвища дитини. Верховний Суд оригінально примирив батьків. URL: <http://surl.li/rxmxs>.

ЗМІСТ

Амеліна Анна Сергіївна ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ.....	4
Анікіна Галина Володимирівна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ЗАЧАТТЯ ДИТИНИ ПІСЛЯ СМЕРТІ БАТЬКА.....	8
Бичкова Світлана Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА КОНТАКТ З ЧЛЕНАМИ ЇЇ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	11
Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна МЕДІАЦІЯ ТА НЕКОНФЛІКТ- НА КОМУНІКАЦІЯ, ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ.....	16
Ватрас Володимир Антонович ЗАХИСТ ПРАВА ДИТИНИ НА СПІЛКУВАННЯ ІЗ БАТЬКАМИ, ІНШИМИ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї ТА РОДИЧАМИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ (В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ)	20
Ватрас Катерина Володимирівна ПОРУШЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПРАВОВІ І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЇХ ЗАХИСТУ.....	24
Гаврік Роман Олександрович ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	29
Герц Алла Анатоліївна ПРИНЦИП НЕВТРУЧАННЯ В СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	35
Гринько Світлана Дмитрівна, Гринько Руслан Віталійович ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНЬОЮ ДИТИНОЮ	39

Грицишина Лариса Валеріївна МІЖНАРОДНІ ТА ВІТЧИЗНЯНІ НОРМАТИВНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ	44
Дика Світлана Михайлівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	48
Кашук Денис Анатолійович НЕДІЙСНІСТЬ ШЛЮБУ ЯК ПІДСТАВА УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ	51
Логвінова Марія Володимирівна ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ- СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	54
Менджул Марія Василівна ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	60
Мотилюк Олексій Вільямович ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПАДКОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	63
Нікітюк Петро Григорович ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ З ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА	67
Овод Юлія Василівна, Овод Олександр Андрійович ДО ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ В УКРАЇНІ	70
Порозова Інна Юріївна ПОНЯТТЯ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ЯК ПАЦІЄНТА	74
Ромась Марія Іванівна ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ У СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	78
Сафончик Оксана Іванівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	82
Сердечна Ірина Леонідівна ДИТИНА З ІНВАЛІДНІСТЮ ЯК УЧАСНИК СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	87

Стефанишин Наталія Михайлівна РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ В КРАЇНАХ ЄС: ВИКЛИКИ ВІЙНИ.....	90
Схаб-Бучинська Тетяна Ярославівна ДО ПИТАННЯ ПРО НЕДОЛІКИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ ДИТИНІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ, ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМ ТА ОСОБОЮ, ЗНИКЛОЮ БЕЗВІСТИ	95
Трач Оксана Михайлівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ У РАЗІ ПРОЖИВАННЯ ОДНОГО З БАТЬКІВ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ.....	101
Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	106
Чернега Віталій Миколайович СПІЛЬНИЙ ПЛАН БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ (PLAN ZAJEDNIŠKOG RODITELJSTVA SKRBI) В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ	109
Чорна Жанна Леонтіївна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ ДРІБНИХ ПОБУТОВИХ ПРАВОЧИНІВ ДІТЬМИ.....	112
Чудик-Білоусова Надія Іванівна ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ВІЙНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІНУ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	115
Юшкевич Олена Геннадіївна ЗЛОВЖИВАННЯ БАТЬКАМИ ПРАВОМ ДИТИНИ НА ІМ'Я (ВЛАСНЕ ІМ'Я	118

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Актуальні проблеми здійснення та захисту
прав та інтересів дітей у приватних
правовідносинах в умовах воєнного стану**

Збірник наукових праць

за результатами Міжнародної науково-практичної конференції
«Актуальні проблеми здійснення та захисту прав та інтересів дітей у
приватних правовідносинах в умовах воєнного стану»
(11 квітня 2024 року, м. Хмельницький)

Літературна редакція *С.Д. Гринько*
Комп'ютерне складання *Л.В. Грицишина*

Електронне видання 04.2024 р.
Формат 60×90 1/16. Ум. др. арк. 7,3. Зам № 33.

Видано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8
Тел.: (0382) 71-75-91
Ел. адреса: rvv@univer.km.ua
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та
радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.